

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL
KURESSAARE KOLLEDŽ

Püsiasiustusega väikesaarte arengut takistavate kitsaskohtade kaardistamine

Koostanud:
TTÜ Kuresaare Kolledž

Ingrid Tilts
Anneli Kikkas

Kuresaare
2014

SISEMINISTEERIUM

EAS
Enterprise Estonia

REGIONAALARENGU TOETUSEKS

Eesti Saarte Kogu

Sisukord

Sissejuhatus	3
Metoodika	4
Väikesaarte lühiiseloostus	6
Osa I: Väikesaarte sotsiaal-majanduslik profiil ja arengu kitsaskohad	
Ettevõtlus, tööhõive	10
Transpordiühendused	11
Sideteenused	17
Hoolekandeteenused	19
Tervishoiuteenused	21
Energiamajandus	23
Toidu ja joogivee kättesaadavus	25
Jäätmemajandus	28
Alg- ja põhihariduse ning täienduskoolituse kättesaadavus	30
Pääteteenused	32
Ühistegevus ja kodanikeühendused	35
Kokkuvõtte arendustegevustest elukeskkonna parendamiseks koostöös Eesti Saarte Koguga ja teiste väikesaartega	40
Osa II: Turismimajandus väikesaartel	
Sissejuhatus	42
Turismitrendid tänapäeval	42
Kokkuvõtte väikesaarte turismimajanduse seisust	44
Kokkuvõtte küsitluse vastustest ja põhilised ettepanekud	48
Abruca	49
Kesselaid	51
Ruhnu	52
Vilsandi	55
Naissaar	57
Prangli	58
Aegna	60
Kihnu	62
Manilaid	65
Osmussaar	67
Vormsi	69
Piirissaar	71
Ettepanekud arendustööks turismi edendamisel väikesaartel	73
Lisa 1: Küsimustik kohalike omavalitsuste ja kogukondade esindajaile	75
Töö koostamisel kasutatud materjalide ja allikate loend	77

Sissejuhatus

Käesolev töö on koostatud MTÜ Eesti Saarte Kogu tellimusel projekti EU 46987 „Kestlik loodus- ja kultuuripärandi kasutamine väikesaarte majanduses/turismis“ raames. Töö fookus on suunatud sotsiaal-majandusliku keskkonna tingimuste tänase olukorra kaardistamisele ja nii arengudokumentides kui saarte kogukondade liikmete poolt välja toodud kitsaskohtade koondamisele neile lahendusvõimaluste leidmiseks, et parandada saarte kogukondade elukvaliteeti, mis on kogukondade arengut mõjutavate sotsiaalsete, tervise-, majanduslike ja keskkondlike tingimuste vastastikuse koostoime tulemus. Elukvaliteet mõõdab inimestele kättesaadavate kaupade ja teenuste kvantiteeti ja kvaliteeti.

Töö hõlmab järgmisi saari:

Saare maakond

- Abruca (Kaarma vald)
- Kesselaid (Muhu vald)
- Vilsandi (Kihelkonna vald)
- Ruhnu (Ruhnu vald)

Harju maakond

- Naissaar (Viimsi vald)
- Prangli (Viimsi vald)
- Aegna (Tallinna linn)

Pärnu maakond

- Kihnu (Kihnu vald)
- Manilaid (Tõstamaa vald)

Lääne maakond

- Osmussaar (Noarootsi vald)
- Vormsi (Vormsi vald)

Tartu maakond

- Piirissaar (Piirissaare vald)

Töö koosneb kahest osast, millest esimene keskendub sotsiaal-majanduslikule keskkonnale väikesaartel, hõlmates järgmisi valdkondi: ettevõtlus ja tööhõive, transpordiühendused, sideteenused, hoolekandeteenused, tervishoiuteenused, energiamajandus, jäätmemajandus, päästeteenistus, toidu ja joogivee kättesaadavus, ligipääs alg- ja põhiharidusele, ligipääs täienduskoolitusele, ühistegevus ja kodanikeühendused.

Igas valdkonnas antakse üldistav ülevaade ja kokkuvõte antud valdkonna olukorrast tööga hõlmatud saartel ja tuuakse võimalusel välja enamust saari iseloomustavad kitsaskohad eelkõige püsielanike seisukohast lähtuvalt. Igas valdkonnas antakse ülevaade selle olukorrast

saarte lõikes ning tuuakse välja arengudokumentide ja küsitluse leidude põhjal tuvastatud kitsaskohad. Esimese osa lõpus esitatakse koostöövõimaluste kokkuvõtte leidudest tulenevate kitsaskohtade parendamiseks, mis hõlmab ka küsitluse käigus kogutud saarte esindajate ettepanekuid.

Töö teine osa keskendub turismimajandusele kui väikesaarte arendamise suurima potentsiaaliga ettevõtlusvaldkonnale. Analüüsi alguses antakse kokkuvõtte turismimajanduse seisust väikesaartel. Sellele järgnevalt käsitletakse iga saart eraldi, andes ülevaate vaatamisväärsustest, transpordist, pakutavatest puhkemajandusega seotud teenustest, turunduskanalitest, turistide/külastajate sihtgruppidest ja arvudest ning esitatakse kokkuvõtted küsitluse leidudest.

Töö lõpus loendatud kasutatud materjalid ja allikad on rühmitatud temaatilise eristatavuse põhimõttel.

Käesoleva töö sotsiaal-majanduslikku keskkonda käsitleva osa on koostanud sotsiaalteaduse (riigiteadused) magister Ingrid Tilts ja turismimajandust käsitleva osa ärijuhtimise magister Anneli Kikkas.

Metoodika

Käesoleva töö sotsiaal-majandusliku keskkonna, sealhulgas turismimajanduse olukorra kaardistamisel on rakendatud laua-uuringut, mis lähteülesande kohaselt põhineb kohalike omavalitsuste ning tööga hõlmatud saarte kehtivate arengukavade ja muude saari puudutavate arengudokumentide ning saarte arengule mõju omavate ettevõtete ja organisatsioonide asjakohase informatsiooni ja statistiliste andmete analüüsil. Saarte elanike arvandmed pärinevad rahvastikuregistrist ning on telefonitsi küsitud vallavalitsustest

Empiirilise uuringu osana koostati ja viidi koostöös MTÜ Eesti Saarte Koguga läbi küsitlus kohalike omavalitsuste ja saarte kogukondade esindajate hulgas. Küsitlusankeedid edastati kõigile asjassepuutuvatele vallavalitsustele ja Tallinna Kesklinna Valitsusele ning iga saare kogukonna esindajatele, kokku 45 e-posti aadressile. Lisaks neile edastati ankeedid MTÜ Eesti Saarte Kogu listi liikmetele. Vastuseid laekus 23, küsimustikule vastanute määr oli 51%. Laekunud vastuste arv saarte lõikes oli järgmine: Vormsi 8, Kihnu 4, Ruhnu 3, Vilsandi 2, Manilaid 2 (sealjuures ühe ankeedi puhul andsid küsimustele vastused 10 inimest, olles küsimused ja vastused Manija saare kohta koos läbi arutanud). Aegnalt, Abrukalt, Kesselaiult ja Osmussaarelt laekus üks vastus igalt saarelt. Vastuseid ei laekunud Naissaarelt, Pranglilt ja Piirissaarelt.

Küsimustik koosnes 18 küsimusest ja küsitluse eesmärk oli saada saarte esindajatelt hinnang erinevate eluvaldkondade toimimise ja teenuste kättesaadavuse rahulolu kohta skaalal 1(üldse ei ole rahul) kuni 6 (väga rahul). Rahulolu hinnangut eeldanud küsimusi oli kokku 10 ning kõigi küsimuste juures paluti arvamust antud valdkonnas enim rahulolematust põhjustavate aspektide kohta. Kõik küsimused sisaldasid arvamuse avaldamist eeldavat osist. Küsimused täienduskoolituste vajaduse kohta ning saarte atraktiivseteks külastuspaikadeks muutmise kohta sisaldasid ei/jah vastust eeldanud etteantud loendit. Kummagi teema puhul paluti nimetada lisaks loendis tooduile muud lisanduvad vajadused.

Küsimustik on lisatud käesolevale tööle, Lisa 1.

Turismimajanduse olukorra analüüsimisel viidi läbi telefoniintervjuud vallavalitsuste esindajatega arvandmete täpsustamiseks ja turunduskanalite kodulehtede audit ehk turunduslik analüüs.

Väikesaarte lühiiseloostus

Saare maakond

Abruka, Kaarma vald

pindala 8,8 km², kaugus Roomassaarest Abruka sadamasse on 6 km.

Elanike arv on 35 inimest, tegelik püsielanike arv 15 (allikas: Kaarma VV). Suviseid ja püsielanikke kokku on loendatud 151. Abruka asub Kuressaarest kagus Liivi lahes.

Ligi pool saare pindalast on looduskaitseala, mis on ümbritsetud Abruka hoiualast. Nii Abruka kaitse- kui ka hoiuala on mõlemad määratletud üle-euroopalise kaitstavate alade võrgustiku Natura 2000 raames Abruka loodusala, looduskaitsealade koosseisust jääb välja ainult külakeskus saare põhjaosas.

Kesselaid, Muhu vald

pindala 1,7 km², kaugus Muhu saarest Lallilt 3,6 km ja mandrist (Virtsust) 7,4 km. Elanike arv on 6 inimest, tegelik püsielanike arv 2 (allikas: Muhu VV). Kesselaid asub keset Suurt väina poolel teel Muhu ja mandri vahel.

Kesselaiu pank ja sellel kasvav lookuusik võeti looduskaitse alla juba 1938. aastal. Nõukogude ajal inimestel ligipääs saarele praktiliselt puudus. 2004. aastal muudeti kogu saar maastikukaitsealaks ja kehtestati kaitsekord.

Ruhnu, Ruhnu vald

pindala 11,4 km², kaugus Roomassaarest 72 km, Munalaiu sadamast 79 km, Pärnust 96 km. Lähim koht mandrile on 37 km kaugusel asuv Kolka neem Kuramaal Lätis. Elanike arv on 145 inimest. Tegelik püsielanike arv 54 inimest (andmed: Ruhnu valla arengukava 2015 – 2018). Ruhnu on Eesti lõunapoolsem väikesaar.

Saart on esmakordselt kirjalikes allikates mainitud 14. sajandi keskel ning siis asustasid saart rootslased. Rannarootslased elasid saarel eraldatult ning oma kommete ja tavade järgi kuni 1944. aastani, mil pea kõik elanikud sõja ja Nõukogude võimu eest Rootsi lahkusid ja saarele jäi vaid 2 peret. Uued asukad tulid Ruhnu saarele peamiselt Kihnust ja Saaremaalt.

Saar on hõlmatud Ruhnu hoiualaga, mis on piiratud looduskasutusega kaitstav ala ning Natura 2000 võrgustiku ala.

Vilsandi, Kihelkonna vald

pindala 8,8 km², kaugus Saaremaast Papissaare sadamast 8 km, Kuusnõmme poolsaarelt 2 km. Elanike arv on 23 inimest. Tegelik püsielanike arv 3-4 inimest.

Vilsandi saar on Eesti kõige läänepoolsem asustatud saar.

Vilsandi saar kuulub Vilsandi rahvusparki koosseisu.

Harju maakond

Naissaar, Viimsi vald

pindala 18,7 km², kaugus mandrist Piritalt 18 km, Tilgu sadamast (Harku vald) 9,5 km. Elanike arv on 9 inimest. Naissaar on suuruselt Eesti kuues saar, ühtlasi Soome lahe suurim ja vanim saar.

Naissaare püüasustuse kohta pärinevad teated 15. sajandi teisest poolest. Aastasade vältel on Naissaar olnud peamiselt sõjalise tähtsusega saar. Vanim säilinud sõjaline objekt pärineb Põhjasõja järgsest perioodist 18. sajandil. 20. sajandi alguses sai Naissaarest Peeter Suure merekindluse osa, tuues kaasa suuremahulised ehitustööd, mille tarbeks rajati peaaegu tervet saart kattev kitsarööpmeline raudtee. Peale Esimest Maailmasõda tulid saarele tagasi peamiselt rannarootslastest põliselanikud, kuid ka Eesti Vabariik jätkas Naissaare kasutamist sõjalistel eesmärkidel. Saare põlisasustus likvideeriti peale Teist maailmasõda ning saar oli Nõukogude sõjaväe kasutuses kuni 1993. aastani. Praeguseks ajaks on saar muutunud populaarseks puhkepiirkonnaks.

Kogu saart hõlmav Naissaare looduspark kuulub Natura 2000 loodushoiualade võrgustikku. Kaitseala põhieesmärk on Naissaare looduskompleksi, hinnaliste maastikuelementide, kultuuripärandi ja rekreatsiooniväärtuste kaitse.

Prangli, Viimsi vald

pindala 6,4 km², kaugus mandrist Leppneemest 19 km. Elanike arv on 176 inimest (Viimsi valla arengukava 2014 – 2020 andmetel 90 püsielanikku).

Prangli on väikesaar, mis asub Soome lahes Viimsi poolsaarest kirdes.

Prangli asustati 13.-14.saj. vahetusel. Enne Teist Maailmasõda oli saarel ligi pooltuhat elanikku, kellest 1944. aastal üle veerandi lahkus välismaale. Nõukogude perioodil kasutasid saare põhjaosa piirivalvurid. Seoses inimasustuse kahanemisega ja loomapidamise vähenemisega on toimunud saare metsastumine.

Ligi pool saare territooriumist on Natura 2000 loodusala kaitse all.

Aegna, Tallinna linn, Kesklinna linnaosa

pindala 2,9 km², kaugus Rohuneemest 1,5 km ja Tallinnast 14 km. Elanike arv on 6 inimest. Tegelik püsielanike arv on 1-2 (allikas: Tallinna Kesklinna Valitsus).

Aegna saar on Viimsi poolsaare pikendus Tallinna lahe idaosas.

Aegna omandas suure militaar-strateegilise tähtsuse 20. saj. alguses Peeter Suure merekindluse projekti osana ning saarele ehitati ka 3 km pikkune kitsarööpmeline raudtee ehitusmaterjali vedamiseks. Aegna oli sõjaväelises kasutuses kuni Nõukogude perioodi lõpuni. Alates 1957. aastast oli külastajatel võimalus saarele pääseda ning 1961. aastal avati suvine laevühendus Tallinnaga. Eelmise sajandi teisel poolel rajati Aegnale hulgaliselt asutuste puhkekodusid, mille kasutamine häabus Nõukogude korra ja tööstusettevõtete kadumisega. Taasiseseisvumisel kaotas Aegna oma puhkemajandusliku tähtsuse, kuid viimastel aastatel näitab saare külastatavus kiiret kasvutrendi.

Kogu saar on hõlmatud maastikukaitsealaga.

Pärnu maakond

Kihnu, Kihnu vald

pindala 16,4 km², kaugus Munalaiust 13 km ning Pärnust 41 km.

Elanike arv on 716 inimest. Kihnu saar asub Liivi lahes, olles suuruselt Eesti seitsmes saar ja ühtlasi Liivi lahe suurim saar.

Asustust Kihnu saarel on esmakordselt kirjalikes allikates mainitud 16. sajandi alguses. Suurim elanike arv, üle 1200 inimese, oli saarel 1930-ndatel aastatel. Peale Teist Maailmasõda oli elanike arv 600. Suur osa Kihnus elanud inimestest oli saarelt Läände põgenenud. Omavalitsuse staatuse sai Kihnu saar 1992. aastal. Kihnu suureks väärtuseks on siinsed etnograafilised iseärasused. 2003. aastal kandis UNESCO Kihnu saare suulise ja vaimse kultuuripärandi nimekirja.

Kihnu laidude looduskaitseala katab Kihnu saare Linaküla küla ja hõlmab saarest põhjapoolse jäävad laiud ja neid ümbritseva mereala.

Manilaid, Tõstamaa vald

pindala 1,9 km², kaugus Munalaiust 0,9 km.

Elanike arv on 44 inimest. Manilaid paikneb Pärnu lahe suudmes Lao ranniku lähedal, on kitsa väinaga lahutatud Torila neemest.

Manilaid asustasid 1933. aastal Kihnu saarelt tulnud 22 peret kokku 79 inimesega. Manilaid saar on kantud Kihnu kultuuriruumi osana UNESCO suulise ja vaimse kultuuripärandi nimekirja.

Saart hõlmab Manilaid maastikukaitseala ning see kuulub Natura 2000 võrgustiku koosseisu.

Lääne maakond

Osmussaar, Noarootsi vald

pindala 4,7 km², kaugus mandrist Dirhamist 10 km. Elanike arv on 5 inimest.

Osmussaar on Eesti loodepoolseim saar.

Saarel asunud rannarootsi kogukond sunniti lahkuma 1940. a. seoses Venemaa militaarbaasi rajamisega. 1960.–1990. aastate alguseni elas ja töötas saarel tuletorni teenindav 3-4 perest koosnev kogukond ja saare keskel paiknes Nõukogude mereväe sideväeosa. 2001. a. sügisel asus saarele elama lambakasvatusega tegelev talupere.

Kogu saar moodustab Osmussaare maastikukaitseala.

Vormsi, Vormsi vald

pindala 93 km², kaugus mandrist Rohukülalt 12 km. Lühim kaugus mandrist, Noarootsi poolsaarest on 4 km. Elanike arv on 425 inimest (01.09.2014).

Vormsi saar on suuruselt neljas saar Eestis, paikneb Hiiumaa ja mandri vahel.

Ajalooliselt asustasid Vormsi rannarootslased. Enne Teist Maailmasõda elas saarel ligi 2600 inimest, kellest enamus olid rootslased. Sõja käigus lahkus peaaegu kogu elanikkond saarelt.

Saart katab osaliselt Vormsi kaitseala (Rumpo, Hullo, Rälby, Sviby, Hosby, Söderby, Suuremõisa, Saxby, Kersleti ja Borrby külad) ning rannikualad on Väinamere hoiuala osa ning kuuluvad Natura 2000 võrgustikku.

Tartu maakond

Piirissaar, Piirissaare vald

pindala 7,7 km², kaugus mandrist Laaksaarest 10 km.

Elanike arv on 104 inimest. Piirissaar asub Peipsi järves.

Tõenäoliselt tekkis saarele püsiasiustus Põhjasõja järel, mil sinna asusid Venemaalt kirikureformi eest põgenevad vanausulised. Piirissaar on oluline piirivalvepunkt seoses asendiga Eesti-Vene piiril ning saar on kogu ulatuses Peipsiveere looduskaitseala osa.

Osa I: Väikesaarte sotsiaal-majanduslik profiil ja arengu kitsaskohad

Ettevõtlus, tööhõive

Ettevõtluse ja tööhõivega seotud temaatika on saartel sarnaste valupunktidega, mõningased fookuse erinevused on tingitud saare elanikkonna suuruselt ja vanuselisest struktuurist. Saarte konkurentsivõime ettevõtluskeskkonnana on madal ning saartele saab luua üksnes mikro- või väikeettevõtteid. Ettevõtluse arendamise eeltingimuseks on vajaliku taristu olemasolu ja kvaliteetne toimimine. Saarelise asendi tõttu on esmase tähtsusega meretranspordi võimalused, energiavarustuse ning andme- ja mobiilside kvaliteetne toimimine.

Üldine tendents pideva püasustusega saartel on traditsiooniliselt saarte elanikele sissetuleku ja äraelamise võimaldanud tegevusalade hääbumine. Kuigi nii kalapüük kui põllumajandussaaduste tootmine on esindatud ka ettevõtlusvaldkonnadena, on mõlemad kahanenud pigem omatarbimise vajaduste rahuldamiseks ega võimalda vajalikku sissetulekut. Põhjustatud on see nii keskkonnakaitseliste piirangute koostoimest kui raskusest tagada toodete konkurentsivõimeline omahind, eriti juhul kui turustamiseks on tooted vaja saarelt välja transportida.

Töökohtade loojatena on väikesaartel esindatud nii era-, avalik kui kolmas sektor, kuid kõigil saartel on mureks töökohtade nappus ja madal tööhõive, mida suveperioodil leevendavad peamiselt turismitööstusega seotud hooajaliselt lisanduvad töökohad.

Saarte elanikele hõivet pakkuvad ettevõtlusvaldkonnad on turismi- ja puhkemajandus, kalapüük ja -töötlemine, põllumajandus (lihaveiste, lamba- ja linnukasvatus, taimekasvatus), mesindus, ehitus, metsandus, puutöö, infoteenused, jaekaubandus, isikuteenused, käsitöö, meelelahutus, sibulakasvatus (Piirissaar).

Sõltuvalt saarest on vähemal või rohkemal määral töökohti kas siis keskvalitsuse tegevusega seotud valdkondades (saarevaht, postiteenus, sadam, meteoroloogiategustus, keskkonnahoid) või munitsipaalomandis olevates asutustes ja ettevõtetes (sadam, tehnikat nõudvaid teenuseid pakkuv ettevõtte, kool, raamatukogu, rahvamaja, muuseum jms.). Omavalitsussektori töökohtade hulk on suurim neljas saarvallas.

Kolmanda sektori kaudu on töökohti loonud erinevaid teenuseliike pakkuvad mittetulundusühingud.

Ettevõtluse edendamine ja töökohtade teke on esmane eeldus püasustuse säilimiseks väikesaartel. Olukorra kriitilisust suurendab demograafiline situatsioon, kus elanikkond vananeb ja tööealise elanikkonna saartel püsivuse või sinna asumise võimalikkuse vältimatuks eelduseks on töökohtade olemasolu või nende loomise võimalikkus. Sellest lähtuvalt sedastavad saarte või saartega seotud arengudokumentid vajaliku keskkonna ja taristu arendamise tarvidust. Ettevõtluskeskkonna ja -taristu arendamise toetamine on arengudokumentides sõnastatud olulise tähtsusega arengueesmärgina ja/või tegevusena.

Ettevõtluse üheks olulisemaks valdkonnaks on kõigil saartel kujunemas puhke- ja turismimajandus ning selle jätkuvas arengus nähakse potentsiaali saarte elanike sissetulekute suurendamiseks. Samas kätkeb kontrollimatu külastajate arvukuse kasv ohtu elukeskkonnale saartel ning toob kaasa probleeme, eelkõige prügireostuse ja tuleohutusega seoses.

Kitsaskohad:

- Ettevõtluse hooajalisus.
- Traditsiooniliste tegevusalade (sh hülgeküttimine) kestlikkust takistavad seadusandlike aktidega kehtestatud piirangud.
- Loodusressursside nappus ja väheviljakad mullad.
- Majanduslikult tasuva põllumajandusliku suurtootmise arendamise võimatus saartel.
- Ettevõtlustaristu ja tootmistehnika puudulikkus.
- Tootmisettevõtlus on raskendatud neil saartel, millega puudub aastaringne regulaarne laevühendus.
- Transpordikulude lisandumine mõjutab negatiivselt toodete konkurentsivõimet (hind, toodangu maht).
- Töötleva tööstuse vähesus.
- Turismi- ja puhkemajanduse ning teiste majandusharude (põllumajandus, kalandus) vähene sidusus lisandväärtuse loomiseks.
- Kalurite vähene huvi ja teadlikkus tegevuste mitmekesistamiseks.
- Madala lisandväärtusega tegevusalade domineerimine.
- Loometööstuse ja kaugtöökeskkonna arengu ebapiisav tase, mis suurel määral on seotud andmeside ja elektrivarustuse ebastabiilsusega.
- Kvalifitseeritud tööjõu puudus ja oskusteabe nappus.
- Madal ettevõtlusaktiivsus, mis on tingitud ettevõtlusega alustamise kartusest.
- Saartel osutatavate isikuteenuste mitmekülgsus on väike või puudub üldse.

Transpordiühendused

Elukvaliteet saartel sõltub nii saartel kui mandril asuvate sadamate taristu olukorrast ja ühenduse pidamiseks kasutatavate laevade omadustest aastaringse navigatsiooni võimaldamiseks. Sadamad kuuluvad nii riigile kui omavalitsustele, laevaliinide käitlejad on peamiselt eraettevõtted vastavate lepingute alusel.

Väikesaartel asuvaid Sviby, Ringsu, Kihnu, Manilaiu, Abruca, Naissaare, Piirissaare ja nendega ühenduse pidamiseks kasutatavaid Rohuküla, Roomassaare, Munalaiu ja Laaksaare sadamaid haldab Eesti riigile kuuluv AS Saarte Liinid (www.saarteliinid.ee). Viimase seitsme aasta jooksul on Euroopa Liidu rahalisi vahendeid kaasates tehtud märkimisväärseid investeringuid saartega seotud sadamate arendamisse.

Aastatel 2012-2015 valmivad Euroopa Regionaalarengu Fondi poolt umbes 90% ulatuses rahastatava ja Veeteede Ameti poolt läbiviidava projekti „Väikesaartega ühenduse pidamiseks laeva soetamine“ raames jääklassiga reisiparvlaevad Abruca („Abro“), Kihnu

(„Kihnu Virve“), Vormsi („Ormsö“) ja Prangli („Wrangö“) saartega aastaringse ühenduse pidamiseks ning Ruhnu („Runö“) saarega ühenduse pidamiseks 7-kuulise navigatsiooniperioodiga parvlaevad (allikas: Veeteede Amet). Aastatel 2008-2009 ehitati Piirissaarega ühenduse pidamiseks riigieelarvelistest vahenditest parvlaev „Koidula“, mille navigatsiooniperiood on 7-8 kuud.

Abruka

Laeväihendus Abruka saarega toimub Saaremaal, Kuressaare külje all asuva riigi omandis oleva Roomassaare sadama kaudu. AS Saarte Liinid rekonstrueeris väikesadamate programmi toel Abruka sadama 2009. aastal, mil ehitati uued kaitsemuulid, kai, jahisadam, teed, parkimisplatsid, trassid ja sadamahoone. Rajatud on külalissadam 15-le väikelaevale.

Veeteie pikkus on 6 km ja Kaarma Vallavalitsus korraldab aastaringset ühendust Abruka saarega 2013. aastal liinile tulnud jääklassiga parvlaevaga „Abro“. Üleveo korra ja sõidugraafiku koostab vallavalitsus koostöös Abruka püsielanikega ning graafik ja piletiinfo avalikustatakse valla kodulehel. Eelisjärjekorras teenindatavatele Abruka püsielanikele kehtib 50% hinnasoodustus nii reisijate, sõidukite kui kauba üleveol.

Väljaspool suveperioodi toimuvad reisirid kolmel päeval nädalas (1-2 reisi päevas), suveperioodil 5 päeval nädalas.

Kesselaid

Kesselaiuga ei ole korrapärast transpordiühendust. Muhu vald on välja ehitanud avalikus kasutuses oleva ujukvaiga lautri madalaveelisesse Kesselaiu abajasse. Suurematele paatidele sobib sildumiseks Kesse-Jaani erasadam, mille sildumiskai ehitamiseks on 2014. aastal väikesaarte programmist eraldatud toetus. Valla kehtiva arengukava tegevuskava (29. Eesmärk) näeb ette sadamate ja lautrite tingimuste edasist parandamist Muhu saare ja Kesselaiu vahel püsiühenduse pidamiseks. Tegevuskava (85. Eesmärk) näeb ette aastaringse ühenduse korraldamist ka Kesselaiu ja mandri-Eesti vahel väikesaarte programmi toetusel.

Kitsaskohad: Korraldatud regulaarühenduse puudumine, puudulik mereühendus jäätingimustes, sadamate haavatavus tormituultest tekkivate kahjude vastu, ebapiisav navigatsioonimärgistus ja –valgustus ohutuse tagamiseks.

Ruhnu

Ruhnu saarel asuva Ringsu sadama kaudu peetakse regulaarühendust Roomassaare sadamaga Saaremaal ja Pärnu sadamaga. AS Saarte Liinid süvendas sadamat 2010. aastal Eesti-Läti programmi toetusel. Sadamas on 20 sildumiskohta väikealustele.

Laeväihendust korraldab Tuule Grupp (Tuule Laevad) 2012. aastal liinile tulnud katamaraan-tüüpi parvlaevaga „Runö“, mis mahutab 60 reisijat ja 2 sõiduauto ning mille navigatsiooniperiood on 7 kuud. 2014. aastal oli laev käigus mai algusest oktoobri lõpuni. Ringsu-Roomassaare veeteie pikkus on 70 km, ülesõit soodsate ilmastikuoludega kestab 2 h 10 min ja reisirid toimuvad kahel päeval nädalas ühel või mõlemal suunal. Ringsu-Pärnu veeteie pikkus on 102 km, soodsate ilmastikuoludega kestab ülesõit 3 h 10 min ja reisirid toimuvad kolmel või neljal päeval nädalas ühel või mõlemal suunal. Mõlemal liinil on saare püsielanikele tagatud 10 reisijakohta, mis tuleb hiljemalt 3 päeva enne reisi toimumist nimeliselt broneerida. Püsielanike sõidusoodustus on 60% täishinnast Pärnu liinil ja 62,5% täishinnast Roomassaare liinil. Piletid on võimalik soetada e-keskkonnas www.tuulelaevad.ee.

Pärast Runö navigatsioonihooaja lõppu jätkab AS Saarte Liinidele kuuluv pukser „Panda“ ühenduse pidamist liinil Roomassaare-Ringsu-Roomassaare vastavalt vajadusele kuni 31. detsembrini.

Ruhnu saarel on Pärnu ja Kuressaarega lennuühendus, mis peale navigatsiooniperioodi lõppu on ainus ühenduse pidamise viis saarega. Sügisperioodil toimub Pärnu-Ruhnu-Kuressaare-Ruhnu-Pärnu lennuühendus neljal tööpäeval nädalas. Pärnu lennu kestus on 35 min ja Kuressaare lennu kestus on 25 min. Ruhnu lennuvälja käitab AS Tallinna Lennujaam (www.parnu-airport.ee ja www.kuressaare-airport.ee). Info saare transpordiühenduste kohta on avaldatud ka valla kodulehel www.ruhnu.ee.

Küsitluse leiud: Kitsaskohana tuuakse välja laevaliikluse sõltuvust tuulest ning lennuliikluse sõltuvust udust, liinilaeva rikke korral asenduslaeva puudumist ning seda, et lendude väljumiste ajad ei rahulda ruhnlasti.

Vilsandi

Vilsandi saarel asuv Vikati sadam on Keskkonnaministeeriumile kuuluv riigivara ning Saaremaal, Kihelkonna vallas asuv Papissaare sadam on eraomandis. Sadamate rajatised vajavad rekonstrueerimist ning sadamate vaheline veeteed süvendamist.

Transpordiühendust Vilsandiga korraldab Kihelkonna Vallavalitsus. 2012. aastal soetas vald väikesaarte programmi toetusel liinilaeva Vilsandi, mis läbib Käkisilma laevatee kahe sadama vahel umbes 15 minutiga. Reisid toimuvad kevadel ja sügisel kolmel päeval nädalas, üks reis päevas, suvisel perioodil neljal või viiel päeval nädalas, üks või kaks reisi päevas. Püsielaniku piletihind on 1€ ühel suunal. Ühenduse pidamiseks talvel on vald 2013. aastal väikesaarte programmi toetusel soetanud mootorsaani ja gondli (haagisregi 4-kohalise kapsliga).

Kihelkonna valla kehtiva arengukava tegevuskava aastani 2017 näeb ette Käkisilma laevatee süvendamist ja paaditee tähistamist, Papissaare ja Vikati sadamate rekonstrueerimist ning saarele helikopteri maandumisplatsi rajamist.

Kitsaskohad: Vilsandiga ühendust pidav laev on mahutavuselt ebapiisav suuremagabariidiliste kaupade/materjalide ja suvekülastajate üleveo tarvis. Vilsandi paadi plaanilise või avariiremondi korral puudub asendusvõimalus püsiühenduse tagamiseks.

Küsitluse leiud: Sadamate kaide vähene mahutavus ei võimalda saareelanikel liinipaadist sõltumatust tagavaid isiklike paate sadamates hoida.

Naissaar

Naissaare sadam kuulub Viimsi vallale ning on antud hoonestusõiguse lepingu alusel AS Saarte Liinid hallata ja arendada. Aastatel 2013-2014 on rekonstrueeritud sadamahoone ja sadamasse paigaldatud käimispoomid ning paadikai. Suveperioodil väljub OÜ Kihnu Veeteed 47-kohaline reisilaev "Vesta" Tallinnast Kalasadamast ning ülesõit Naissaarele kestab umbes 60 minutit. Piletid on ostetavad e-keskkonnast www.veeteed.com. Ühenduse pidamiseks Naissaarega saab kasutada ka Prangli saarega ühenduse pidamiseks ehitatud jääklassiga parvlaeva Wrangö. Naissaare sadam on populaarne väikelaevalde sildumiskoht.

Kitsaskohad: Naissaare sadama rajatised vajavad põhjalikku rekonstrueerimist.

Prangli

Ühendust mandril, Viimsi vallas, Leppneeme külas asuva sadamaga peetakse Kelnase sadamast Pranglil. Mõlemad sadamad kuuluvad Viimsi vallale ja on Euroopa Liidu finantstoetusel uuendatud. Sadamad renoveeriti 2007-2008 ja vastavad kõikidele väikesadama nõuetele. Sadamate rekonstrueerimist jätkati 2012. aastal. Väikesaarte programmi toetusel valmistati ja paigaldati Kelnase sadamasse 2012. aastal navigatsioonimärgistus. Kelnase sadam saab korrigeerida vastu võtta kuni 30 väikelaeva.

Aastaringset ühendust Prangli saarega peab OÜ Kihnu Veeteed 2013. aastal käiku antud jääklassi omava parvlaevaga Wrangö, mis mahutab 72 reisijat ja 2 sõiduautoot või kuni 10t veoki. Reisid toimuvad kõigi nädalapäevadel, üks kuni kolm reisi päevas. Veeteed pikkus sadamate vahel on 18 km ja ülesõit kestab umbes 60 minutit. Prangli saare kohalikele täiskasvanud elanikele on sooduspileti hind 1€ (täishinnaga pilet ühel suunal on 6€). Eelkooliealistele lastele ja pensionäridele on ülesõit tasuta. Prangli lastele, kes õpivad väljaspool saart, on ülesõit õppeperioodi kestel tasuta, muul ajal on pileti hinnaks 1€. Kohalikele elanikele kehtivad soodustused sõiduautoode, väikesõidukite ja kauba üleveol 50-87% täishinnast. Pileteid saab osta e-keskkonnas.

Aegna

Aegna sadam kuulub Tallinna linnale ja Tallinna Linnavalitsuse korraldada on taristu valmishitamine ja kvaliteetsete transpordi- ja sadamateenuste korraldamine.

Suvehooajal, maist oktoobrini, korraldab OÜ Kihnu Veeteed Aegnale reise Tallinna Kalasadamast liinilaevaga „Vesta“, ülesõit kestab umbes 60 minutit. Suvekuudel toimuvad reisid kuuel päeval, sügisel kolmel päeval nädalas, 2-3 reisi päevas. Kõigile Tallinna elanikele on ülesõit tasuta.

Vajadusel saab ühenduse pidamiseks Aegnaga kasutada ka Prangli saarega ühenduse pidamiseks ehitatud jääklassiga parvlaeva Wrangö.

Kitsaskoht: Aegna sadama kai lõpetamata rekonstrueerimine.

Kihnu

Saare ainus sadam hõlmab riigi omandis olevat Kihnu sadamat, valla omandis olevat Suaru sadamat ja eraomandis olevat Kalurite sadamat. Suaru sadamale kuuluval alal soovib vald välja arendada külustussadama väikelaevadele. Riigile kuuluvat osa haldab AS Saarte Liinid. Suaru sadama rekonstrueerimisprojekti koostamiseks ja sadama arendamiseks sai Kihnu vald rahalist toetust väikesaarte programmist 2011. aastal ja sadamahoone ehitamiseks 2013. aastal. Euroopa Liidu finantstoetusel teostati Kihnu sadamas rekonstrueerimistöid 2012. aastal. Sadama lossimiskai ja tankimiskai rekonstrueeriti aastatel 2013-2014.

Kihnu saab kevadest kuni sügistormideni laevaga kas Pärnu või Munalaiu sadamast, mis asub Tõstamaa vallas, 50 km kaugusel Pärnust. Mõlema liini käitleja on AS Kihnu Veeteed oma laevadega.

2015. aasta sügiseks valmib jääklassiga parvlaev „Kihnu Virve“, mis võimaldab aastaringse laevaühenduse saarega. Uus laev võtab pardale maksimaalselt 200 reisijat ning 22 sõiduautot või 2 veoautot. Liini käitleja leidmiseks korraldab Pärnu Maavalitsus riigihanke.

Kihnu-Pärnu: ülesõit kestab Pärnu kesklinnas asuvasse sadamasse 2 h 30 min, reisirid toimuvad suveperioodil viiel päeval nädalas, 1-2 reisi päevas ja sügisperioodil kolmel päeval nädalas, 1-2 reisi päevas. Kihnu elanikele kehtivad soodustused reisirijate ja sõidukite üleveol 20-73% teenuse täishinnast. Reisirijapileti hind kohalikule elanikule on 2€ ühel suunal.

Kihnu-Munalaid: ülesõit kestab umbes 60 minutit, reisirid toimuvad navigatsiooniperioodil kõigil nädalapäevadel, 2-4 reisi päevas. Kihnu saare elanikele on pileti hind 1€ ühel suunal, mis on täiskasvanu pileti täishinnast ligi 67% soodsam. Hinnasoodustused kehtivad ka kihnlaste sõiduautode (75% soodustust täishinnast) ja muude väikesõidukite üleveole.

Talveperioodil toimub transport Kihnu lennuühenduse teel. Kihnu lennujaam kuulub Pärnu lennujaama koosseisu ja Kihnu lennuvälja käitab AS Tallinna Lennujaam. Lennugraafik ja piletiinfo on avalikustatud veebilehel www.parnu-airport.ee. Lennud toimuvad ka suvel, sügisel peatatakse need seniks, kuni laevaühendust ei ole ilmastikuolude tõttu võimalik enam pidada. Kihnu vallal on vajaduse korral võimalik kasutada ka hõljukit.

Küsitluse leiud: Liinilaevade väike mahutavus, inimesed ei pääse laevale (nii kohalikud inimesed kui saare külastajad), laevade väike mahutavus pärsib ettevõtluse, sealhulgas turismi arendamist, navigatsiooniperioodi hooajalisus ja ilmastikutingimustest põhjustatud ebastabiilsus raskendavad ettevõtluse arendamist.

Manilaid

Manilaiu sadama kai kuulub Munalaiu sadama koosseisu, mida haldab AS Saarte Liinid. Manilaiu sadam rekonstrueeriti 2008. aastal, mille tulemusel vähenes oluliselt ühenduse pidamise sõltuvus vee tasemest ja tuule suunast. Manilaid asub Munalaiu sadamast umbes 1 km kaugusel.

AS Kihnu Veeteed kaubapraam sõidab Manilaiu ja Munalaiu vahel üks kord nädalas, reedesel päeval. Reisirijapileti hind Manilaiu elanikele on 0,50€, mis on 50% soodsam täishinnaga piletilt ühel suunal. Sõidukite üleveol kehtib Manilaiu saare elanikele sõiduki liigist sõltuvalt soodustus kuni 75% täishinnast.

Tõstamaa Vallavalitsus korraldab 2009. aastal ehitatud 12-kohalise liinipaadiga „Manija Mann“ reisirijatevedu Manilaiu ja Munalaiu vahel, ülesõit kestab 10 minutit ning laev saab sõita ka kuni 5 cm paksuse jääkatte korral. Reisirid toimuvad kõigil nädalapäevadel, 2-4 reisi päevas ja Manilaiu saare elanikele on piletihinna soodustus 56% pileti täishinnast ühel suunal, makstes 0,70€.

Tõstamaa vallal on võimalik saarega ühenduse pidamiseks kasutada hõljukit. Soodsate ilmastikuolude korral rajatakse ühenduse pidamiseks jäätee.

Küsitluse leiud: Kitsaskohana tuuakse välja kaubapraami harv reisisagedus, vajadust nähakse lisaks reedestele reisidele vähemalt kord kuus reisi järele laupäeva hommikul ja pühapäeva õhtul.

Osmussaar

Osmussaare väikesadama maa-ala kuulub Noarootsi valla omandisse, sadama sissesõit on tähistatud navigatsioonimärgistusega. Osmussaare sadamasse on ehitatud sadamahoone-infopunkt ja navigatsiooniperioodiks paigaldatakse merre ujukai.

Regulaarühendus saarega puudub. Osmussaare elanikel on Läänemaal asuva Dirhami erasadamaga ühenduse pidamiseks mootorpaat „Sleipnir“, mis soetati SA Osmussaare Fond poolt väikesaarte programmi toel 2012. aasta kevadeks. Paat arendab kiirust 35 sõlme ja on sõidukõlbulik ka rasketes oludes. Paat võtab pardale kuni kümme inimest ning sobib kauba ja vajadusel ka lammaste veoks, keda saarel kasvatatakse.

Kitsaskoht: Osmussaarel puudub statsionaarne sadamakai, võimalik on ehitada see Osmussaare lõunasadamasse.

Vormsi

Vormsi saarel asuvas Sviby sadamas viidi Euroopa Liidu finantstoetusel ellu rekonstrueerimistöde 1. etapp 2012. aastal ja töid jätkatakse 2015. aastal. Jääklassiga parvlaev „Ormsö“ tuleb liinile mais 2015.

Veeteo pikkus kahe sadama vahel on umbes 12 km. Käesoleval ajal on Rohuküla ja Sviby sadamate vahelise liini käitleja AS Kihnu Veeteo parvlaevaga „Reet“ ning ülesõit kestab 45 minutit. Reisid toimuvad kõigil päevadel nädalas, 3-5 reisi päevas. Vormsi elanikele kehtivad soodustused nii reisijate (59% soodustus) kui sõidukite (42-56% soodustus sõltuvalt sõiduki liigist) üleveol teenuse täishinnast. Piletid saab osta e-keskkonnas.

Küsitluse leiud: Kohalike elanike koju ja mandrile saamise eelise tagamise vajadus.

Piirissaar

Laevühendus Piirissaarega toimub navigatsiooniperioodil (7-8 kuud) Laaksaare (Meeksi vald, Tartumaa) ja Piirissaare sadamate vahel AS Kihnu Veeteo korraldamisel riigile kuuluva parvlaevaga "Koidula", mis mahutab 50 reisijat ja 6 sõiduauto. Suveperioodil toimuvad reisid 5 päeval nädalas, 1-3 korda päevas. Laaksaare sadamasse on Piirissaarest 10 km ning sadam asub Tartust 68 km kaugusel, ülesõit Piirissaarelt sadamasse kestab umbes 45 minutit ja Piirissaare elanikele kehtib 50% reisijapileti hinnasoodustus täishinnaga (3,20€) pileti maksumusest ühel suunal. Suveperioodil toimuvad reisid neljal päeval nädalas, sügisel ja kevadel kolmel päeval nädalas 1-3 reisi päevas. Nii Piirissaare kui Laaksaare sadama rajatised rekonstrueeriti 2010. aastal. Külmadel talvedel saab saarele jääteid mööda, kas siis Laaksaarest või Mehikoormast, kuid jäätee ei ole Maanteeameti poolt ametlikult loodud tee.

Kitsaskoht: Kevad-sügisel üleminekuperioodil tuleb ühenduse pidamisel ja elanike vajalikuga varustamisel ette probleeme, mis on tingitud nii Peipsi järve geoloogilisest omapärasest kui ilmastikutingimustest (madal veetase, laevateede ummistumine setetega).

Piirissaare jaoks on oluline kõvakattega helikopteriplatsi rajamine, rekonstrueerides selleks saarel olev lennuväli.

Sideteenused

Nii inimeste igapäevaelu korraldamise kui ettevõtluse arendamise seisukohalt on andme- ja mobiilside kvaliteetsel toimimisel järjest suurem tähtsus. Internetiühendus on muutunud ettevõtlustaristu hädavajalikuks osaks.

Valdav osa kohalike omavalitsuste arengukavasid ei käsitle elektronside kvaliteedi temaatikat. Arengukavasdes sedastatakse avalike internetipunktide olemasolu, majapidamiste ja ettevõtete kaetust internetiühendusega ning selle toimimise kvaliteeti ei käsitleta.

Küsitluse tulemustest selgub, et kui ka andme- ja mobiilside toimimisega ollakse üldiselt rahul, siis kõigil saartel tuleb ette levi ebaühtlust ja leidub paiku, kus side ei toimi korralikult või üldse. Avaliku internetipunkti olemasolu ei rahulda tänapäevaseid vajadusi, mis eeldavad kvaliteetse andme- ja mobiilside toimimist nii majapidamistes kui ettevõtetes. Sideteenuste kõikuv või madal kvaliteet pärsib saartele olulise kaugtöö arendamist, elukestva õppe võimalustest osasaamist, e-teenuste kasutamist ja muude infotehnoloogilistel rakendustel põhinevate lahenduste arendamist.

Postiteenusega on kaetud kõik saared, välja arvatud Kesselaid ja Osmussaar, millega puudub regulaarne transpordiühendus ning mille tõttu Omnival puudub kohustus teenuse tagamiseks.

Abruka

Lauatelefonide on saarel tagatud kõigile soovijatele. Side kvaliteet ei ole garanteeritud, kuna analoogtelefonid on raadiotelefonid, mis elektri puudumisel lakkavad töötamast. Interneti kaabelühendus saarel puudub, toimivad Elioni Wimax lahendus ja Teetormaja WiFi lahendus ning mobiilside operaatorfirmade 3G lahendused. Rahuldav internetiühendus toimib saarel vaid sadamas, mis on Teetormaja levialas ja kus mastiga on silmside. Saare muudes osades internetiühendust praktiliselt ei ole, kasutada saab Tele2 Kõu internetti, mille toimimiskiirus on väga madal. Ka mobiilside levi on rahuldav vaid sadama piirkonnas või Abruka Saaremaa-poolses osas mere lähedal. Avalikuks kasutamiseks on Abruka raamatukogus olemas arvuti.

Küsitluse leiud: Internetiühenduse ja mobiilside leviku ja kvaliteedi puudulikkus tekitavad saareelanikes rahulolematust, lahendina nähakse mobiilimasti püstitamist saarele.

Kesselaid

Regulaarühenduse puudumise tõttu puudub Omnival kohustus saareelanike teenindamiseks. Võimalus on suunata oma postisaadetised teisele aadressile Muhus, Saaremaal või mandril. Küsitlusest selgub, et internetiühenduse ja mobiilsidega ollakse saarel täiesti rahul.

Ruhnu

Ruhnu raamatukogus on olemas avalik internetipunkt, kus on külastajatele tasuta kasutamiseks kaks arvutit, olemas on WiFi kasutamise võimalus. Küsitluse tulemustest selgub, et mobiilsidega ollakse saarel üldiselt või väga rahul.

Küsitluse leiud: Internetiühenduse kvaliteet (4G lairiba-internetiühenduse puudumine ja ühenduse ebastabiilsus) põhjustab Ruhnu saare elanike rahulolematust.

Vilsandi

Vilsandil on vaid saart osaliselt kattev andmesidevõrk, mida haldab Riigi Infosüsteemi Amet. Mobiilside levikuks on EMT paigaldanud saarele tugijaama, kuid küsitlusest selgub, et kogu saarel ei ole side kvaliteetne toimimine tagatud.

Küsitluse leiud: Internetiühenduse häirete korral tuleb ühenduse taastamist kaua oodata. Mobiilside ei toimi kogu saare ulatuses.

Naissaar

Saarel toimib mobiilside.

Aegna

Küsitluse leiud: Internetiühenduse kvaliteet on madal, saare keskosas toimib ainult Kõu internet.

Prangli

Prangli saarel toimivad nii mobiil- kui andmeside, raamatukogus on olemas avalik internetipunkt.

Kihnu

Kihnu raamatukogus on olemas avalik internetipunkt, infotehnoloogiline töökeskkond on välja arendatud ja külastajate kasutuses on viis arvutit. 2008. aasta sügisest toimib kogu raamatukogu hoonet hõlmav avalik WiFi leviala. 2010. aastast on võimalik kasutada Skype'i. Kihnu on kaetud Elioni telefonivõrguga. Mobiilside levi on saare mitmes paigas nõrk ning kohati on puudulik ka andmesidelevi. Küsitluse tulemustest selgub, et üldiselt ollakse nii andme- kui mobiilside toimimisega rahul.

Küsitluse leiud: Kitsaskohana tuuakse välja aeglane internetiühendus.

Manilaid

Manija saarekeskuses on olemas avalik internetipunkt ja avalik WiFi leviala.

Küsitluse leiud: Kitsaskohtadena tuuakse välja modemiga (netipulk) internetiühenduse ebastabiilsus, interneti püsiühenduse kvaliteedi ebaühtlus, nõrk mobiililevi hoonetes ja sideühenduse sage katkemine liikumisel.

Osmussaar

Osmussaare elanikud on varustatud interneti püsiühendusega läbi EMT teenuse, kuid nii internetiühendusega kui mobiilsidega ei ole saareelanikud üldse rahul.

Küsitluse leiud: Kitsaskohtadena tuuakse välja väga madal andmeside kvaliteet, madal mobiilside kvaliteet, eriti saare kesk- ja põhjapoolses osas.

Vormsi

Saarel asub postkontor, internetiteenust pakub OÜ ProDigi. Raamatukogus on ühe kohaga avalik internetipunkt ning raamatukogu lähiümbruses levib traadita internet. Mobiilside leviga ollakse saarel pigem või üldiselt rahul, internetiühendusega ei olda.

Küsitluse leiud: Kitsaskohana tuuakse välja see, et kõigis külades ei ole internetiühenduse toimimine tagatud.

Piirissaar

Saarel on olemas internetiühendus, 2005. aastal loodi täiendav WiFi ühendus, olemas on ka avalik internetipunkt. Andmeside toimimise kvaliteet on madal.

Hoolekandeteenused

Sotsiaalhoolekande seaduse kohaselt on sotsiaalhoolekande sotsiaalteenuste (toimetulekut soodustav mitterahaline toetus), sotsiaaltoetuste (toimetuleku soodustamiseks antav rahaline toetus), vältimatu sotsiaalabi ja muu abi osutamise või määramisega seotud toimingute süsteem. Muu hulgas on sotsiaalhoolekande teenusteks hoolekandetasutuses hooldamine ja koduteenused, mis on isikule harjumuspärasest keskkonnast toime tulla aitavad kodustes tingimustes osutatavad teenused. Hoolekandetasutus on päevaselt või ööpäevaselt tegutsev asutus, kus viibivatele isikutele tagatakse nende eale ja seisundile vastav hooldamine ning üldhooldekodu on eakatele ja puuetega isikutele elamiseks, hooldamiseks ja rehabilitatsiooniks loodud asutus.

Sotsiaalhoolekande seaduse nõudest tulenevalt peavad kohalike omavalitsuste arengukavad sisaldama sotsiaalhoolekande peatükke. Nende kohalike omavalitsuste, mis ei ole saar-vallad, arengukavad ei käsitle väikesaartel sotsiaalteenuste osutamist eraldi. Kui rahaliste toetuste valdkond ei sõltu geograafilisest asendist, siis sotsiaalteenuste osutamisele on saarelisel asendil negatiivne mõju.

Valdava osa püüasustusega väikesaarte elanikest moodustavad vähemalt veerandi eakad inimesed ning mida aeg edasi, seda suuremaks muutub vajadus hoolekandeteenuste järele. Saartele ligipääsetavuse keerukusest tulenevalt on koduteenuste osutamine raskendatud. Võimalik on eakate igapäevaeluga toimetuleku abistamist korraldada kogukonnapõhiselt, mis aga eeldab vajalike oskuste ja võimalustega inimeste olemasolu saartel. Läbi viidud küsitlusest selgub, et paremate lahenduste puudumisest tingituna toimibki saartel ainsa võimalusena kogukonnapõhine igapäevaeluga toimetulekul abi vajajate toetamine. Tänapäevane majandussüsteem süvendab olukorda, kus traditsiooniline põlvkondade koostöömehhanismide struktuur on lõhutatud. Paljude eakate järeltulijad on kas töö otsinguil või muudel põhjustel saartelt lahkunud ega saa seetõttu vanemate eest igapäevaselt hoolt kanda. Kuna saartel ei ole päevast hooldamist osutavaid päevakeskuseid ega üldhooldekodusid, tähendab hooldamise vajaduse tekkimine, et inimesel tuleb saarelt lahkuda.

Kuigi ka üheski saar-vallas ei ole hoolekandetasutusi, on seal soodsamad võimalused koduteenuste osutamise korraldamiseks.

Abruka

Kaarma vallas on olemas hooldekodu, samuti Kuressaares, kus teenuse tarbimine võib asukohast sõltuvalt olla mugavam.

Kesselaid

Kesselaiu elanikel ei ole seni hooldusteenust vaja läinud, vajaduse tekkimisel on võimalik teenust saada Muhus vallas, kus on olemas hooldekodu.

Ruhnu

Valla arengukavas keskendutakse sotsiaaltoetuste rakendamisele, mille abil tagatakse isiku või perekonna toimetulekuraskuste ennetamise ja kergendamise mehhanismid töövõimaluste loomise kaudu. Sotsiaalteenuste vajajaid on vähe ning lahendus leitakse juhtumipõhiselt, vallas ei ole sotsiaaltöötajat.

Vilsandi

Vilsandi saarel ei ole aastaringselt saarel elavaid eakaid inimesi. Kihelkonna vallas on olemas hooldekodu.

Naissaar ja Prangli

Viimsi vallas on hästi toimiv sotsiaalhoolekande teenuste süsteem nii eakate kui puudega inimeste toetamiseks.

Aegna

Sotsiaalteenuseid osutab Tallinna linn.

Kihnu

Seoses vanemaealiste inimeste arvu suurenemisega kasvab tõenäoliselt ka püsihooldust vajavate eakate arv lähemate aastate jooksul. Vallas töötab koduhooldustöötaja, kes osutab abivajajatele kodu- ja isikuhooldusteenuseid, mis ei vaja meditsiinilisi teadmisi. Meditsiinilise suunitlusega koduõendusteenus puudub.

Küsitluse leiud: Kitsaskohana tuuakse välja saarel hooldekodu puudumist.

Manilaid

Tõstamaa vallas on olemas hooldekodu, mille tingimused aga ei vasta kaasaja nõuetele. Vallas töötab üks avahooldustöötaja.

Küsitluse leiud: Kui Tõstamaa vallavalitsusest laekunud vastus väidab, et teenuste kättesaadavusega saab olla rahul (6-palli süsteemis hinnang 5), siis Manija elanikud ei ole teenuste kättesaadavusega üldse rahul, väites, et saarel teenused puuduvad.

Osmussaar

Noarootsi vallas asub sotsiaalmaja, kus pakutakse eluasemeteenust. Vallas ei ole koduhooldusteenust ega hooldekodu.

Küsitluse leiud: Saarel ei ole teenused kättesaadavad, saare elanikud aitavad ja toetavad abivajajaid.

Vormsi

Vallavalitsuses töötab sotsiaaltöötaja. Välja on töötatud koduteenuste süsteem ja koduteenuseid taotlevate isikutega sõlmib vallavalitsus lepingu, viib läbi teenuste vajaduste hindamise ja määrab täpse hoolduskava, mille alusel koduhooldaja töötab. Sotsiaalteenuste valdkond on saarel arendamisjärgus.

Küsitluse leiud: Saarel ei ole teenused kättesaadavad ja ka Lääne maakonnas on neile ligipääs väga keeruline. Vajadust tuntakse rohkem inimesekesksema, vähem bürookraatliku lähenemise järele.

Piirissaar

Valla kehtiv arengukava ei käsitle sotsiaalteenuste valdkonda, kohalik omavalitsus on tegelenud puuetega inimeste hooldusega ja sotsiaaltoetuste vajajatega.

Tervishoiuteenused

Väikesaartel olevatele inimestele kiire meditsiiniabi osutamisel tekkivate ajakadude vähendamiseks on oluline transpordi korraldamise süsteemsus. Päästeameti Häirekeskus koostas 2010. aasta lõpus „Lääne-Eesti väikesaarte kiirabilise transpordi korraldamise tegevuskava“, mis on süsteemne kirjeldus erinevate osapoolte koostöös kiireima ja sobivaima transpordivahendi leidmiseks, et tagada abi jõudmine väikesaarte inimesteni võimalikult ruttu. Lääne-Eesti piirkonna üheksast saarest viiele oli 2010. aasta esimese 8 kuuga kiirabi vaja 46 korral (www.rescue.ee).

Kihnu ja Vormsi valdades on esmatasandi arstiabi kättesaadav kõige paremini. Kõigil teistel saartel on tervishoiuteenused kohapeal osaliselt kättesaadavad või praktiliselt kättesaamatud. Eriti problemaatiline on olukord korduvate protseduuride (nt taastusravi) vajadusel. Regulaarühendusega väikesaarte elanikele on arsti vastuvõtule minek kulukas seoses transpordi organiseerimise vajadusega.

Abruka

Perearst ja apteek asuvad Kuressaares, meditsiinilist esmaabi on võimalik saada saarevahilt, erakorralise arstabi vajadusel tellitakse transport (helikopter või laev) piirivalvest.

Kesselaid

Saarel ei ole võimalik saada arstiabi. Lähim perearst ja apteek asuvad Muhu saarel või Virtsu alevikus Hanila vallas.

Küsitluse leiud: Keerukas olukord transpordivõimaluse leidmisel arstiabi vajaduse korral.

Ruhnu

Ruhnu vald arendab koostööd Põhja-Eesti Regionaalhaiglaga meditsiinilise esmaabi teenuste osutamiseks, mille eelduseks on vallavalitsuse hoones PERH meedikutele töötingimuste

loomiseks ja nende majutamiseks ruumide väljaehitamine. Saareelanike hulgas on parameediku koolituse läbinud inimesed, kes saavad anda esmast abi.

Küsitluse leiud: Vastused varieeruvad ulatuses „pigem ei ole rahul“ kuni „täiesti rahul“ tervishoiuteenuste kättesaadavuse osas.

Vilsandi

Saarel ei ole võimalik saada esmatasandi arstiabi. Lähim perearst ja apteek asuvad Kihelkonna alevikus.

Küsitluse leiud: Kõige enam häirib teadmine, et abi on kriitilisel hetkel kättesaamatu.

Naissaar

Saarel ei ole võimalik saada esmatasandi arstiabi. Lähim perearst ja apteek asuvad Viimsi alevikus.

Aegna

MTÜ Vabatahtlik Reservpäästerühm tagab Aegnal suveperioodil (juuni-august) saareelanikele ja külalistele ööpäevaringse juurdepääsu esmaabile. Saarel ei ole apteeki.

Prangli

Saarel on tervishoiupunkt, mida Viimsi vald finantseerib perearstiga sõlmitud lepingu kaudu. Saarel ei ole apteeki.

Kihnu

Endine haigla hoone on rekonstrueeritud tervisekeskuseks. Sellega seoses on paranenud perearsti vastuvõtutingimused, ehitatud ruumid hambaravi kabineti, päevakeskuse ja kiirabi tarbeks. Kihnus on olemas perearst ja pereõde ning kohapeal on võimalik saada hambaravi. Kihnus korraldatakse kord aastas perearsti ja pereõde eestvedamisel Tervisepäevi, mille raames kutsutakse saarele eriarste, mis võimaldab paiksetele patsientidele pääsu eriarstide vastuvõtule. Eelnevale lisaks teeb igal teisel kuul vastuvõtte ka ortopeed ning mõned korrad aastas veresoontekirurg. Kihnu saarel on võimalik kasutada ka haruapteegiteenuseid. Digireseptiga väljastatavaid ravimeid pole võimalik elanikel soetada proviisori ja vastava programmi puudumise tõttu.

Kihnu saarel on 2011. aastal pilootprojektina käivitatud esmaabi andmise süsteem kahe 2-liikmelise brigaadiga, mille koolituse ja varustatuse tagab Põhja-Eesti Regionaalhaigla.

Küsitluse leiud: Kihnlased on tervishoiuteenuse kättesaadavusega rahul, soovetakse rohkem eriarstide vastuvõtte kohapeal.

Manilaid

Tõstamaa alevikus on tervisekeskus, kus võtab vastu perearst, asuvad taastusravikeskus ja apteek ning samas asub ka hambaravikabinet. Tõstamaa perearst käib saarel mõned korrad aastas kohapeal.

Küsitluse leiud: Manija elanike kõrget vanust arvestades on vajalik, et perearst käiks saarel kohapeal vähemalt kord kuus ja pereõde võiks saarel käia kaks korda kuus.

Osmussaar

Saarel ei ole võimalik saada esmatasandi arstiabi. Perearst võtab vastu Noarootsi vallas, Pürksi külas. Noarootsi vallas ei ole apteegiteenust.

Küsitluse leiud: Saare elujõulised inimesed abistavad saare eakaid arsti juurde pääsemisel, tasudes ise nende auto ja paadi kasutamisel tekkivad kulud.

Vormsi

Perearstil on Hullo Külakeskuse Perearstikeskuses vastuvõtuajad kõigil tööpäevadel, samuti kahel pereõel; pereõega saab konsulteerida mobiilitsi kõigil tööpäevadel.

Kiirabi saabub erakorralistel juhtudel Vormsi valda praamiga, piirivalve kaatriga või helikopteriga. Erakorralise meditsiiniabi kättesaadavuse tagamiseks näeb vallavalitsus ühe võimalusena teha lepingulist koostööd Vormsi parameedikute ja Haapsalus asuva kiirabibrigaadi vahel, mille korral Vormsi valla parameedik edastab sidekanalite kaudu kiirabi õele või arstile haigusnähud ning saab juhised tegutsemiseks. Tingimused sellise erakorralise meditsiiniabi andmiseks on vallas olemas – vallal on üks kiirabiauto ja kohalik päästemeeskond.

Küsitluse leiud: Kitsaskohana tuuakse välja apteegi puudumine, meditsiinilise haridusega inimese puudumine kiirabibrigaadis, perearsti teenuse kättesaadavuse kõikumus, kuna perearst on tihti Vormsilt (Eestist) ära.

Piirissaar

Piirissaar on kaetud Võnnu perearstipraksisega, mille juures on riigi poolt finantseeritud 0,5 pereõe kohta Piirissaare teenindamiseks. Kriisiolukordades (erakorraline meditsiiniabi jmt) tehakse koostööd piirivalvepunktiga, mille käsutuses on hõljuk. Väikesaarte programmi toetusel renoveeriti 2013. aastal arsti- ja sotsiaalhoolekandepunkt.

Energiamajandus

Käesolev töö käsitleb saarte varustatust elektrienergiaga, soojusenergiaga varustatust töö ei käsitle.

Kvaliteetse ja piisava elektrienergiaga on varustatud Ruhnu, Prangli ja Osmussaar. Manilaiul ja Vormsil jätkub elektrienergiaga varustamiseks arendustegevus. Varustuskindluse ja/või –võimsusega on probleemid Abruhal, Kesselaiul, Vilsandil, Aegnal, Kihnus ja Piirissaarel.

Abruka

Elektriga on saar varustatud Saaremaalt tuleva merekaabelliiniga. Probleeme tekitavad häired elektrivarustuses tormide ajal, mistõttu on saarele vaja mobiilset elektrigeneraatorit.

tuleb saarele Tõstamaa alajaamast. Seega sõltub kihnlaste energiaga varustatus liini toimimisest. Vaja on leida alternatiivseid võimalusi energiaga varustatuse osas ning koostada analüüs, millised meetmed annaksid Kihnu saarele võimalikult suure energeetilise sõltumatuse. Kihnu valla saarelise paiknemise tõttu Liivi lahes on tuuleressurss kui taastuv energiaallikas olemas, kuid hindamata on selle kasutamiseks vajalike tuuleparkide ehitamisega kaasnevad mõjud keskkonnale ja inimesele. Väikesaarte programmist on Kihnule 2014. aastal eraldatud vahendid reservgeneraatorite süsteemi väljaehitamiseks.

Küsitluse leiud: Kitsaskohana on välja toodud volutugevuse kõikumine, mis rikub elektritoitel töötavaid seadmeid. Probleemide tekkimisel merekaabliga jääb Kihnu elektrita, kuna puudub alternatiivne võimalus elektri tootmiseks.

Manilaid

Manija saare elektrivarustus on tagatud olemasolevate ja projekteeritava Manija IV alajaamade ning kesk- ja madalpinge õhuliinide baasil. Perspektiivis kavandatakse saart läbivad õhuliinid, sh ühendused majapidamistega viia maakaablisse, kuna maakaablid on töökindlamad ja vajavad vähem hooldust. Maakaabli rajamisega seoses asendatakse praegune Manija III mastalajaam uues kohas paikneva komplektalajaamaga.

Manija saare teemaplaneering (2013) näeb ette võimaluse täiendavate hoonestusalade hoonestamiseks, sh väikeettevõtluse arendamiseks. Neli alajaama ja planeeritavad keskpinge kaablid tagavad selleks vajaliku elektrivarustuse võimsuse.

Osmussaar

SA Osmussaare Fondile väikesaarte programmist 2012. aastal eraldatud toetuse abil rajati saarele taastuvenergiapark, mis tagab saarele kvaliteetse elektrivarustuse.

Vormsi

Elektrienergiaga varustatakse saart merekaabli kaudu ning see rahuldab praegused vajadused. Vormsil on saarel tegutsev MTÜ Nutikas Vormsi (mille asutajaliige on ka Vormsi vald) alustatud päikesepatareidel põhineva pilootprojekti rakendamist energia tootmiseks. MTÜ Nutikas Vormsi eesmärgid on Vormsi saare energiamajanduslikult iseseisvaks muutmise, kaasaegse elukeskkonna arendamine ja kohaliku majanduselu edendamine (www.smart.vormsi.ee). Energiavarustuse kvaliteet rahuldab saareelanikke.

Küsitluse leiud: Kitsaskohana on välja toodud elektrienergia kõrge hind.

Piirissaar

Elektrivarustuse stabiilsus on kõikuv, volutugevus ei ole piisav. Varustuskindluse ja - kvaliteedi tõstmiseks on saarele vaja generaatorit.

Toidu ja joogivee kättesaadavus

Lääne-Eesti väikesaartel sisaldab joogivesi ülemäära rauda ning on kõrge lubjasisaldusega. Abru kal on probleem vee soolasusega. Valdaval osal saartest saadakse joogivett salva- ja/või puurkaevudest. Muret tekitab kõikjal vee nappus salvkaevudes ning kohati ka puurkaevudes. Joogivee kättesaadavuse ja kvaliteediga on inimesed enim rahul Ruhnu

saarel, kus on olemas ühisveevärk. Joogiveega ollakse üldiselt rahul ka Aegnal, Kihnus ning osaliselt ühisveevärgiga kaetud Vormsil.

Abrukal, Kesselaiul, Osmussaarel, Manilaiul, Naissaarel, Vilsandil ja Aegnal puudub toiduainete ja esmatarbekaupade ostmise võimalus kauplusest. Pranglil, Ruhnus, Kihnus, Vormsil ja Piirissaarel on olemas vähemalt üks toiduaineid müüv kauplus. Küsitluse raames tõstatati kohaliku toidu hankimise võimaluse puudumise probleem.

Enamusel saartel kasvatatakse nii oma tarbeks kui saarte küllastajatele toitlustusteenuse pakkumiseks köögivilju, kodulinde ja loomi liha ja piima saamiseks ning püütakse kala.

Abruka

Joogiveega varustus on Abrukal puudulik. Saarel on 24 eraisikutele kuuluvat puurkaevu, millest 2 on vanad ja poolte uute kaevude (kuhu on paigaldatud ka soolaeraldajad) vesi on soolane. Mõnel perel on šahtkaevud, mis põuaperioodil kuivavad, jättes elanikud joogiveeta. Ühisveevärki saarel ei ole. Saarel ei ole toiduaineid müüvat kauplust.

Küsitluse leiud: Saarel on 40 majapidamist, neist kõlblik joogivesi on vaid veerandil. Joogivesi tuuakse Saaremaalt kaasa või kasutatakse kokkuleppel kvaliteetse joogiveega majapidamise kaevu. Kõik toiduained tuleb Saaremaalt tuua.

Kesselaid

Saare elanikud saavad joogivee salv- või puurkaevudest. Kuna saarel kauplust ei ole, tuleb toiduained saarele transportida Muhu saarelt või mandrilt.

Küsitluse leiud: Saarelt on vesi kadumas, salvkaevud jäävad tühjaks ja puurkaevude tootlikkus on madal. Toiduainete ostmiseks mandrile sõitmine muudab praeguse transpordikorralduse juures toidukorvi maksumuse oluliselt kallimaks.

Ruhnu

Saarel on ühisveevärk ja kanalisatsioonisüsteem, mille rajatisi haldav AS Kuressaare Veevärk tagab joogivee kvaliteedi, mis omakorda tagab ruhnlaste rahulolu joogivee kättesaadavusega. Ruhnus on kaks toiduaineid müüvat kauplust.

Küsitluse leiud: Müügil olevate toiduainete valik on väike.

Vilsandi

Vilsandil ei ole toiduained müüvat kauplust. Kokkuleppel paadikapteniga toob tema Kihelkonna alevikus asuvast kauplusest tellitud toidutooted Vilsandile. Joogivesi on kättesaadav majapidamistes asuvatest kaevudest. Paljud salvkaevud on kuivanud seoses põhjavee taseme langusega.

Küsitluse leiud: Vesi saarel on suure rauasisaldusega, mis kahjustab torustikke ja kodumasinaid, kvaliteetsed rauaeraldusfiltrid on enamuse inimeste jaoks liiga kulukad osta. Raua sisaldus vees muudab selle värvi kollakaks ning seetõttu on turismitaludes teenuste pakkujad sunnitud tooma saarele pudelivett, mida saab küllastajatele joogiveeks pakkuda.

Naissaar

Viimsi valla kehtiv arengukava sedastab vajaduse arendada Naissaarel veemajandust.

Aegna

Küsitluse leiud: Aegna elanikud on rahul joogivee kättesaadavusega. Kuna saarel puudub kauplus, tuleb kõik toiduained saarele tuua mandrilt.

Prangli

Prangli saarel on probleemiks mageda joogivee nappus. Saarel asub toiduaineid müüv kauplus.

Kihnu

Kihnus on 30 puurkaevu, millest saab majapidamis- ja joogivett. Puurkaevude veekvaliteet vastab üldiselt kehtivatele nõuetele, välja arvatud üldraua osas. Hajaasutuse veeprogrammi raames rajatud seitsmele puurkaevule on paigaldatud automaatne rauaeemaldusseade. Majapidamised, mis ei saa vett puurkaevudest, kasutavad salvkaevuvett, mille kvaliteeti ei ole kontrollitud. Küsitluse tulemustest selgub, et kihnlased on joogivee kättesaadavusega rahul.

Saarel on kolm toidu- ja esmatarbekaupu müüvat kauplust. Saareelanikud on toiduainete kättesaadavusega pigem rahul, rahulolematust tekitab kauba ebapiisav valik ja vajalike toiduainete kauplusest otsalõppemine enne uue kauba saabumist.

Küsitluse leiud: Toiduainete valik on ühekülgne ja väike, tihti lõppevad enne uue kauba saabumist põhitoiduained leib ja piim.

Manilaid

Manija saare teemaplaneeringust (2013) selgub, et saarel kasutatakse laialdaselt salvkaevude abil kvaternaarisetetega seotud põhjavett. Valdavalt moodustavad saarel pinnakatte liustikused (moreenid), mistõttu on salvkaevude kasutus problemaatiline (halb veeandvus, suvisel ajal esineb veepuudust, vee halb kvaliteet, kuna pinnasevesi valgub salvkaevudesse). Saare lõunaosas, kus pinnakatte ülemised kihid koosnevad enam liivapinnastest, võib salvkaevude abil saadava vee hulk olla suurem. Saare elanikkonna varustamiseks kvaliteetse joogiveega lahendatakse perspektiivis vesivarustus eelkõige puurkaevude abil. Majanduslikult otstarbekas ja põhjendatum on rajada nn ühiskaevud mitme majapidamise tarbeks.

Pool piki saart kulgevast külast on praeguseks veetorustikuga varustatud.

Saarel ei ole toidupoodi, lähim pood asub Pootsi külas Tõstamaa vallas. Tõstamaa vallavalitsus on loonud Manija elanikele võimaluse reisilaevaga käia sisseoste tegemas Pootsi poes, mis asub Manijast 4 km kaugusel. Tänu sellele on Manija elanikud rahul toiduainete kättesaadavusega.

Küsitluse leiud: Puurkaevuveega on varustatud pool külast, teine pool saarest kasutab salvkaevusid, kus vee kvaliteet on madal. Mitmes salvkaevus napib vett, mille tõttu ei saa hoonetesse ehitada sanitaarsõlmi ega jätkata loomapidamist. Manijalastele teeb muret see, et kui Pootsi kauplus peaks suletama (mida maapoodidega aina sagedamini juhtub), siis muutub toiduainete kättesaadavus neile raskeks.

Osmussaar

Joogivett saab Lõunasadamas ja saare põhjaosas olevast salvkaevust. Saare keskosas asub puurkaev. Toiduaineid müüvad kauplused asuvad Pürksi ja Dirhami külades Noarootsi valla mandriosas.

Küsitluse leiud: Salvkaevudes ei ole piisavalt vett ning seetõttu tuleb saare põhjaossa vedada vett tünnidega saare keskosas asuvast puurkaevust. Talvised transpordiolud muudavad toiduainete kättesaadavuse mandrilt keerukaks.

Vormsi

Vormsi saare keskuses Hullo külas on osaliselt kasutuses ühisveevärk, mille rajatisi haldab Haapsalu Veevärk AS. Pumpla on varustatud puhastusseadmetega joogivee kvaliteedinõuetele vastavuse tagamiseks. Kus ühisveevärki ei ole, saadakse joogivesi salv- ja puurkaevudest. Joogivee raua- ja lubjasisaldus on kõrged. Hullo külas asub toiduaineid müüv kauplus.

Küsitluse leiud: Toiduainete valik on väike ja kaupade hinnatase ei vasta kohalike inimeste ostujõule, mis pärsib toiduainete kättesaadavust saarel kohapeal. Kohalike toodete pakkumine on problemaatiline ning saareelanikud tunnevad suurt puudust kohalike toodete ostmise võimalusest. Joogivee suure rauasisaldusega peab iga pere ise eraldi toime tulema. Kuival suvel ei saa ka puurkaevust madala veetaseme tõttu vett kätte.

Piirissaar

Piirissaarel on kaks puurkaevu. Valla kehtiv arengukava näeb ette vesivarustuse tagamise igale majapidamisele. Saarel asub üks toiduaineid müüv kauplus.

Jäätmemajandus

Väikesaared muutuvad järjest populaarsemateks turismi sihtkohtadeks ning saari võib turismihooaja jooksul külastada kohati sadades kordades püsielanikest rohkem inimesi, mis toob kaasa prügiireostuse.

Eriti teravalt on prügiireostuse probleem tunnetatav Aegna saarel, aga ka Naissaarel, Osmussaarel ja Piirissaarel. Kuna kõigil saartel nähakse sotsiaalmajandusliku arengu ühe hoovana turismimajanduse arendamist, on vallavalitsustel vajalik tegeleda jäätmemajandusega nii kohalike elanike vajadusi kui saartele saabuvald külastajatevooge silmas pidades. Üldlevinud kitsaskoht on avalikus kasutuses olevate prügikastide puudumine.

Abruka

Saarel kogutakse jäätmemajadesse olmejäätmed liigiti ning peale biolagunevate jäätmete veetakse kõik jäätmed saarelt ära.

Kesselaid

Muhu valla kehtiva arengukava tegevuskava näeb ette valla eelarveliste vahenditega jäätmekäitlustingimuste jätkuvat parendamist Kesselaiul. Käesoleval ajal on saare elanikud toimiva süsteemiga rahul.

Ruhnu

Saarel asub jäätmejaam, lähiaastail planeeritakse konteinerpressi soetamist. Ruhnlased on jäätmekäitlussüsteemi toimimisega rahul.

Vilsandi

Kihelkonna vallavalitsus tunnetab probleemi jäätmekäitlusega Vilsandi saarel seoses maksustamisega ja jäätmete äraveoga, kuna kõrge veeseisuga ei pääse valla traktor jäätmete äraveoks saarele. Arengukava näeb ette jäätmete kogumise ja äraveo korraldamise arendamist koostöös Keskkonnaministeeriumiga.

Küsitluse leiud: Saarel ei saa ära anda liigiti sorteeritud jäätmeid, ära saab anda vaid olemprügi.

Naissaar

Viimsi vald on rajanud saarele jäätmejaama. Jäätmete äravedu saarelt toimub 2-3 aastat.

Aegna

Jäätmekäitlus on osaliselt korraldatud jäätmekäitlusjaama rajamisega, kuid terviklik süsteem puudub. Tallinna Kesklinna Valitsus hooldab sadamakai piirkonda, supelrandu, kuivkäimlaid, telkimis- ja lõkkekohti, peateid ning korraldab kogutud olmeprügi äravedu. Küllastajate poolt tekitatav prügiireostus on Aegnale suur probleem.

Prangli

Viimsi vald on rajanud saarele jäätmejaama koos jäätmepressiga.

Kihnu

Saarel on olemas jäätmejaam, mille edasise arendamise vajalikkust sedastatakse valla kehtivas arengukavas. Süsteemi toimimise efektiivsust mõjutab hooletu suhtumine jäätmehoolduseeskirja järgimisse. Saare elanikud on jäätmemajanduse olukorraga saarel rahul.

Küsitluse leiud: Saarele on vaja rohkem avalikus kasutuses olevaid prügikaste paigaldada.

Manilaid

Küsitluse leiud: Prügivedu ei suudeta tagada graafikukohaselt. Sügisest kevadeni (peaaegu 6 kuud) ei toimu prügi saarelt äravedu üldse.

Osmussaar

Saarel ei ole prügi konteinereid küllastajate jaoks – prügi on palutud endaga mandrile kaasa võtta, kuna prügiveo korraldamine saarelt on liiga kulukas.

Küsitluse leiud: Kitsaskohana tuuakse välja asjaolu, et saareelanikud peavad ise oma paadiga ära vedama nii kohalike elanike kui turistide poolt tekitatud prügi, mis on väga kulukas.

Vormsi

Vormsil kogutakse jäätmeid liigiti, küladesse on selleks otstarbeks ehitatud prügimajad. Saarel on jäätmejaam jäätmepressiga. Vormsi saare elanikud on jäätmekäitlussüsteemi toimimisega rahul.

Küsitluse leiud: Probleem on vanade autode äraandmisega, seetõttu risustavad romud külasid. Kuna enamuse jäätmetest toodavad saarel turistid, tuleb leida võimalusi jäätmete tekkimise piiramiseks, näiteks maksustada jäätmete tekitamine.

Piirissaar

Piirissaarel anti 2011. aastal käiku jäätmekäitlusjaam, vallas on kehtestatud jäätmehoolduseeskiri. Kuna avalikes kohtades puuduvad prügikastid, toob see kaasa turistide poolt põhjustatud prügireostuse.

Alg- ja põhihariduse ning täienduskoolituse kättesaadavus

Alg- ja põhihariduse kättesaadavus

Põhiharidus-, eriti aga algharidusteenuse kättesaadavusel on märkimisväärne mõju saarte kogukondade elujõulisusele. Haridusele ligipääsu puudumine on lastega perede saarelt lahkumise või sinna elamaasumisest loobumise põhjus, kooliealiste laste puudumine või vähesus saarel ei soodusta jõupingutuste tegemist haridusteenuse kättesaadavuse parendamiseks.

Alg- ja põhiharidust andvad koolid on olemas Prangli, Kihnu, Ruhnu ja Vormsi saartel. Abruka, Kesselaiu, Vilsandi, Naissaare, Aegna, Manilaiu, Osmussaare ja Piirissaare elanikele on põhihariduse teenus kättesaadav mandril või suursaarel. Väikesaarte elanikele võivad haridusteenuse kättesaadavuse hõlbustamisel olulisteks vahenditeks olla tsükliõppe võimalused ja IKT-lahendused, mille arendamise vajadust on nenditud mitmete omavalitsuste arengukavades. Ühelt poolt eeldab see nii koolide kui koolide pidajate tahet ja suutlikkust taoliste õpimeetodite rakendamiseks, teiselt poolt on eelduseks andmeside kvaliteetne toimimine nii väikesaartel kui baaskoolide asukohtades.

Ruhnu

Ruhnu Põhikoolis õpib 2014. aasta sügisel 11 õpilast, õpetajaid on 6, lisaks neile annab ainetunde ka kooli direktor. Kool asub 19.saj ehitatud hoones, mille õpikeskkond ei vasta kaasaja nõuetele. Ruhnu valla kehtiv arengukava näeb ette uue koolimaja ehitamist, mis on investeeringute prioriteetides esikohal. Koolis on vaja tagada kaasaegsetele IKT-lahendustele toetuvad õpivõimalused ja vajadusel rakendada tsükliõpet.

Prangli

Prangli Põhikoolis õpib 2014. aasta sügisel 5 last ja töötab 5 õpetajat. Õpilaste arv on aasta-aastalt kahanenud (2008/09 õppeaastal oli õpilasi 14). Alates 2012. aastast on koolis tööl ka sotsiaalpedagoog.

Kihnu

Kihnu Kool ühendab endas lasteaeda, algkooli ja põhikooli. Kihnu Koolis õpib 2014. aasta sügisel 37 õpilast ja ametis on 25 töötajat, neist pedagoogilisi töötajaid 21. Koolile on leitud IT-töötaja. Valdav enamus kooli õpetajatest on kõrgharidusega ja pedagoogilise ettevalmistusega. Kihnu valla kehtiv arengukava prognoosib aastal 2020 kooli õpilaste arvuks 56. Kõik Kihnus registreeritud lapsed ei ela ega käi koolis saarel.

Vormsi

Vormsi Lasteaed-Põhikoolis õpib 2014. aasta sügisel 21 õpilast ja on ametis 16 töötajat, neist 13 pedagoogilist töötajat (sealhulgas 2 lasteaiaõpetajat ja lasteaiaõpetaja abi). Vormsi Lasteaed-Põhikooli Arengukava aastateks 2014-2020 toob muude kooli arengut soodustavate väliskeskonna mõjutegurite ja võimaluste hulgas välja Tallinna Vanalinna Hariduskolleegiumi, Rocca al Mare Kooli ja teiste koolide huvi õppetöö läbiviimise vastu Vormsi saarel, mis soodustab koostöö edendamist kooli arendamisel. Kitsaskohaks kooli arendamisel on kohalike õpilaste arvu vähenemine, mille leevendamiseks nähakse võimalust väljastpoolt saart laste õppima asumist Vormsil.

Täienduskoolituse kättesaadavus

Käesoleva töö koostamisel läbi viidud küsitluse tulemused näitavad, et saartel kohapeal toimub täienduskoolitusi vähe ning saartelt väljaspool koolitustel käimist piiravad transpordivõimalused.

Ligi veerand vastajatest jättis küsitluses täienduskoolituse kättesaadavusele rahulolu hinnangu andmata põhjendustega, et ei oska selle kohta midagi arvata, ei ole huvi tundnud täienduskoolituste vastu, koolitustel osaletakse oma erialast lähtuvalt, huvi korral leitakse võimalus koolitustest osa saada. Ühest küljest on täienduskoolitustel osalemine paljuski individuaalne, sõltudes inimese huvist, teadlikkusest ja aktiivsusest, teisest küljest nähtub nii omavalitsuste arengudokumentidest kui ka küsitluse leidudest, et koolituste vajadus eelkõige ettevõtluse edendamiseks saartel on kriitilise tähtsusega arengukomponent.

Töö käigus läbi viidud küsitluse kaudu uuriti täienduskoolituste vajadusi:

Teema	Vajadust kinnitavate vastuste osakaal (%)
Puhkemajandustoote või –teenuse arendamine ja turundamine	73
Projekti koostamine ja elluviimine	64
Käsitöötoote arendamine ja turundamine	59
Toidutoote arendamine ja turundamine	50
Teenindusalane koolitus	50
Finantsjuhtimine ja raamatupidamine	41
Äriplaani koostamine	32
Ettevõtte loomise ja juhtimisega seotud seadusandlus	32

Lisaks tabelis esitatud teemadele, toodi välja vajadus järgmiste koolituste järele:

Suhtlemine meediaga, keelekoolitused (soome, vene, rootsi, läti), riigihangete läbiviimine, museaalide alane koolitus (pärandkultuuri esemete säilitamine, eksponeerimine jne),

tabeltöötlusprogrammide kasutamine finantsjuhtimise korraldamisel, ühiskonna-korraldusega seotud üldharivad koolitused, kaardirakenduste kasutamisega seotud koolitused.

Positiivse ja eeskuju järgimist vääriva näite saab tuua Ruhnu saarelt, kus on loodud e-õppe projekt, mis võimaldab aadressil www.ruhnu.ee/etraining Ruhnu valla elanikel mugavalt ja endale sobival ajal tutvuda tänapäevaste kontoritarkvara pakettide ja kommunikatsioonivahenditega. Kasutatavad koolitusprogrammid on koostanud projekti sponsor eTraining OÜ.

Päästeteenused

Päästetööd on inimeste elu, vara ja keskkonna kaitseks tehtavad tööd. Päästeameti andmetel teostavad Eestis päästetöid ligi 80 päästekomandot vastavalt väljasõidupiirkondadele. Olulise panuse annavad vabatahtlikud päästjad, kelle roll väikesaartel on suur seoses ohule või õnnetusele kiire reageerimise võimega. Küllastajavoogude kasvuga saartele on kasvanud ka saarte elanike mure võimaliku tuleoahu pärast. Sellest tingituna on oluline tagada valmisolek ja kiire reageerimise võimekus tulekahju korral. Väikesaarte programmi käivitumisest alates 2011. aastal on saared igal aastal taotlenud ja saanud vahendeid päästevõimekuse tõstmiseks ja ohutuse suurendamiseks. Programmist on sel otstarbel finantstoetust saanud Abruca, Kesselaid, Kihnu, Naissaar, Piirissaar, Prangli, Vilsandi ja Vormsi.

2010. aastal sidusorganisatsioonina loodud MTÜ Eesti Vabatahtlik Mere- ja Järvepääste koondab erinevaid Eestis tegutsevaid vabatahtlikke merepääste ühinguid. Organisatsiooniga on liitunud Muhu Merepääste Selts, mis hõlmab ka Kesselaiu sadamaid, Kihnu Mere Selts, Vormsi Merepääste Selts ja Saaremaa Vabatahtlik Merepääste Selts, kuhu kuulub Abruca üksus.

Küsitluse vastustest ilmneb, et hoolimata päästevõimekuse kasvust ja -tingimuste paranemisest ei tea saarte elanikud alati, kus päästevahendid asuvad ning inimestel napib oskusi enda ja teiste abistamiseks hädaolukorras.

Abruca

Erakorralise arstiabiga seoses tellitakse transport piirivalvest, tuleõnnetuse korral osutab abi Abruca Priitahtlik Pritsumeeste Selts. Päästeautot ja tuletõrjevarustust hoitakse endises diiselelektrijaamas, kus oktoobris 2014 avati päästejaam, mis rekonstrueeriti ja laiendati väikesaarte programmi toel. Samas hoitakse ka saarel kasutatavat hooldevarustust, sealhulgas teehooldevahendeid. Abruca sadama kai sees asuv merega ühendatud šaht on aastaringelt kasutatav veevõtukoht tuletõrje-päästemasina tarbeks. 2015. aastal soetatakse väikesaarte programmi toel Saaremaa Vabatahtliku Merepääste Seltsi Abruca merepäästeüksusele vajalik merepäästepaat. Abruca elanikud on päästeteenuse kättesaadavusega väga rahul.

Kesselaid

Peamiselt korraldamata turismist tingitud tulekahjuohu riski vähendamiseks on Päästeamet kohaliku päästevõimekuse arendamiseks rajanud mehitamata päästejaama. Meretranspordi ja mereohutuse korraldamisel on abiks Muhu Merepääste Selts, kelle käsutuses on ka jääklassiga päästelaev. Muhu valla kehtiv arengukava näeb Kesselaiul ette lokaalse teavituse mehhanismi loomise reageerimisvõimekuse tõstmiseks tulekahju korral (talude tulekahju- ja valvesignalisatsioonide paigaldamine).

Küsitluse leiud: On positiivne, et kohalike vabatahtlike baasil tegutsevat päästeüksust on projektide kaudu toetatud, kuid negatiivne on see, et kiirabi kriisiplaan ei tööta (jätkuvalt püütakse ühenduseta saarele autoga sõita).

Ruhnu

MTÜ Ruhnu Merepääste Selts sõlmis 2014. aastal koostöökokkuleppe Politsei- ja Piirivalveametiga viimasele kuuluva veesõiduki ühiskasutamiseks. Paat asub kogu navigatsiooniperioodi jooksul Ringsu sadamas. Ruhnus tegutseb päästekomando ja valla kehtiv arengukava näeb ette 2015. aastal päästevarustuse soetamise.

Küsitluse leiud: Kitsaskohana tuuakse välja inimeste vähene oskus päästetöödel ennast ja teisi aidata.

Vilsandi

Vilsandi saare jaoks on probleem talvisel ajal abi saarele pääsemine, kui saarel midagi juhtub. Kihelkonna valla kehtivas arengukavas on välja toodud vajadus ratastel tuletõrjeveepaagi soetamiseks. Väikesaarte programmist eraldati 2012. aastal vahendid Vilsandi saarele veepäästevarustuse soetamiseks.

Naissaar

Saarel tegutseb MTÜ Naissaare Päästeselts. Väikesaarte programmist eraldati aastatel 2011 ja 2012 vahendid tulekahju päästevõimekuse suurendamiseks saarel. Renoveeritud on Naissaare klubi (päästehoone).

Aegna

Alates 2002. aastast on MTÜ Vabatahtlik Reservpäästerühm taganud Aegnal suveperioodil (juuni-august) saareelanikele ja külalistele ööpäevaringse juurdepääsu esmaabile, taganud saare tuleohutuse ja hoolitsenud avaliku korra eest. Projekti tellijaks on algusaastatest peale olnud Tallinna linn ja Põhja-Eesti Päästkeskus, kuna saarel ei ole püsivalt politseid ega ka kiirabi. MTÜ Vabatahtlik Reservpäästerühm abistab ka merehädalisi. Aegnale on paigaldatud veebikaamera.

Prangli

Saarel on tuletõrjeauto ja vabatahtlik tuletõrje päästekomando. Saarel on suveperioodil vallaga sõlmitud lepingu alusel turvafirma ekipaaž korrakaitse, väikepõlengute likvideerimise, uppujate päästmise ja esmaabi andmise kohustusega. Väikesaarte programmist on 2014. aastal MTÜ Prangli Saarte Seltsile eraldatud vahendid saarele merepääste aluse soetamiseks.

Kihnu

Päästetöid teostab Kihnu päästekomando. Probleemiks on sihtotstarbeliste ruumide puudumine. Olukorra lahendamiseks on vaja ehitada riiklike struktuuride (politsei- ja piirivalveamet, pääste, kiirabi) tarbeks hoone. Kihnu vallas on neli kasutusel olevat tuletõrje veevõtukohta, mis vajavad kaasajastamist kustutusvee kiire kättesaadavuse tagamiseks päästetöödel kogu saarel. Lisaks on vaja ehitada kaks täiendavat veevõtu kohta.

Valla kehtiv arengukava sedastab vajadust vabatahtlikest koosneva merepääste üksuse loomiseks (võimalusel ruumid vanas päästedepeos) ning turvakaamerate paigaldamiseks suurematele avalikult kasutatavatele aladele. Läbi viidud küsitluse tulemused näitavad, et kihnlased on päästeteenuse kättesaadavusega rahul.

Manilaid

Manijal on olemas hõljuk.

Küsitluse leiud: Rahulolematust tekitab reageerimisaeg hädaolukorras, samuti see, et saarerahvas ei tea, kus asuvad päästevahendid. Hõljuk teenindab nii Kihnu kui Manija saart ja pole seega kogu aeg kättesaadav ning hõljuki juht elab Pärnus.

Osmussaar

Tuleohutusteenust vallas pakub Päästeameti Lääne Päästekeskus. Aastast 2011 pole Noarootsi vallas enam riiklikku päästekomandot ning lähimad komandod on Haapsalus ja Nõval. Lähimate komandode jõudmiseks valda kulub minimaalselt 30 minutit. Päästevõimekuse tagamiseks taasasutati MTÜ Noarootsi Tuletõrjeselts, mille põhieesmärgid on tuleohutusosalase selgitustöö läbiviimine, tuleohutusosalaste huviringide korraldamine, tuletõrje- ja päästetöödel osalemine, massiürituste ohutule läbiviimisele kaasaaitamine. Päästetehnika kuulub vallale. Osmussaarel on olemas põhiline tuletõrjetechnika ning saare elanikel tuleb tegutseda vabatahtlike päästjatena.

Vormsi

Saarel tegutseb MTÜ Vabatahtlik Merepääste Selts, mille käsutuses on kaks kaatrit, üks neist on saadud Keskkonninspeksioonilt ja teine käesoleva aasta sügisel Vormsi vallalt. Ühingu eesmärk on tagada ja parandada navigatsioonihooajal mereohutust Lääne-Eesti saarestikus, pakkuda abi kiirabile merekiirabi vormis, transporditeenust politseile ja päästekeskusele, samuti vajadusel merereostustõrje abiteenust. Riigistruktuuride toel on ühingul olemas ka talvine valmisolek, nii politsei kui ka keskkonnainspeksioon on andnud seltsi kasutusse mootorsaunid, mille tarbeks on vaja soetada kelgid. Vormsil tegutseb ka päästekomando, millel on kasutada päästeauto, paakauto ja tulekustutusauto. 2015. aastal valmib uus päästekomando hoone. Vormsilased on päästeteenuse kättesaadavusega rahul.

Küsitluse leiud: Tuntakse puudust teabest selle kohta, missugust abi, millise kvaliteediga ja kui kiiresti on õnnetuse korral võimalik saada

Piirissaar

Piirissaare vald on asendist tulenevalt riiklikult oluline piirivalvepunkt. Turvalisuse tagamiseks tehakse koostööd Politsei- ja Piirivalveametiga. Vald organiseerib vabatahtlikku tuletõrjetegevust. MTÜ Piirissaare Vabatahtlikule Tuletõrje Seltsile on väikesaarte

programmist 2014. aastal eraldatud vahendid Piirissaare päästetepoo rajamiseks ja varustamiseks.

Ühistegevus ja kodanikeühendused

Kogukondade elujõulisuse ja kestlikkuse üheks määrajaks on sotsiaalne sidusus, mis kätkeb inimeste kokkuhoidvust, naabritega suhtlemist, mitmesuguste ühenduste ja rühmade tegevuses osalemist. Kogukonnasuhteid, sotsiaalseid võrgustikke, kogukonnas kehtivaid väärtusi ja norme, vastastikust toetust ja usaldust hõlmava sotsiaalse kapitali kvaliteet määrab kogukonna liikmete heaolu ning lõhestumise ja tõrjutuse vältimise võimekuse.

Saartele on iseloomulik ühistegevusena heakorratalgute korraldamine, rahvakalendri- ja muude tähtpäevade ühine tähistamine. Saartel tegutseb hulgaliselt seltse ja mittetulundusühinguid kultuuripärandi alalhoidmiseks, elu edendamiseks, elukeskkonna parendamiseks, ja kogukondade kestlikkusele kaasaaitamiseks mitmekülgsete ettevõtmiste kaudu. Erineva regulaarsusega toimuvatel saarte koosolekutel arutatakse saareelanike elukorraldust puudutavaid küsimusi. Mõne saare puhul lasevad küsitlusele antud vastused aimata lõhestumist ja vastuolusid kogukonnas. Oluline on teha jõupingutusi kogukonna ühtsuse ja identiteedi hoidmiseks olukorras, kus saartel ilmneb suveasustuse kasvu trend.

Abruka

Traditsioonilised ettevõtmised Abrukal on heakorratalgud, Abruka külapäeva korraldamine igal aastal ning iga viie aasta tagant toimub külapäev abruklaste üleilmse kokkutuleku raames, üle aasta Abruka Priitahtliku Pritsumeeste Seltsi poolt korraldatavad õppepäevad, Tuulikute maleturniir, jaanipäeva, muinastulede öö, iseseisvuspäeva ja aastavahetuse tähistamine. Abruka raamatukogus ja muuseumimajas on võimalused huvitegevuste harrastamiseks.

Seltsid, mittetulundusühingud:

MTÜ Abruka Muuseumiselts, mille eesmärgid on saare ajaloo- ja kultuuriloo materjalide kogumine, ühistegevuse arendamine ja meelelahutusürituste korraldamine. Selts on elujõuline ja selle tegevus aktiivne.

MTÜ Abbro, mille eesmärgid on Abruka elu edendamine, looduspärandi hoidmine, nii innovaatiliste kui traditsiooniliste majandustegevuste (näiteks kalandus, mahepõllumajandus) ja rannakultuuri säilitamist soodustavate, samuti turismialaste projektide elluviimine. Ühing korraldab kultuuriüritusi saare atraktiivsuse tõstmiseks.

MTÜ Abruka Rannaniit, mille eesmärkideks on tagada Abruka poollooduslike koosluste säilimine ja pärandkultuuri ning miljööväärtuslike objektide hoidmine ja taastamine, looduskaitseliste ja keskkonnasäästlike projektide arendamine ja elluviimine.

Abruka Priitahtlik Pritsumeeste Selts on abikomando võimalikele tuleõnnetustele reageerimiseks.

Kesselaid

Saarel elavad inimesed toetavad üksteist igapäevaelu korraldamisel. Saarekoosolekud toimuvad spontaanselt mõnel korral aastas.

Saare elanikud on saarele omaste tegevustraditsioonide hoidmiseks, ürituste korraldamiseks, keskkonna- ja loodushoidu korraldamiseks ning külustuselamuste pakkumiseks organiseerunud erinevate äriühingute kaudu.

Ruhnu

2014. aasta oktoobris kutsus vallavalitsus kokku külakoosoleku saare jaoks oluliste teemade arutamiseks. Sellises vormis arutelud plaanitakse muuta regulaarselt kord kuus toimuvaks.

Ruhnu rahvamajas korraldatakse kultuuriüritusi, tantsuõhtuid, näitusi, vastuvõtte, kinoõhtuid ja muid vabaaja tegevusi. Saarel tähistatakse ühiselt jaanipäeva, kooliaasta alustamist ja lõpetamist, esimese laeva saabumist kevadeti, emade- ja isadepäeva, rahvakalendri tähtpäevi ning korraldatakse koristustalguid. Ruhnu saarel tihedasti toimuvaid üritusi ja ettevõtmisi kajastatakse Ruhnu Päevikus aadressil www.ruhnlane.blogspot.com.

Saarel tegutseva MTÜ Seos eesmärk on edendada majandus- ja kultuuritegevust (üritused, projektitöö, loomapidamine).

Vilsandi

Kord aastas toimub saare üldkogu koosolek. Kevadeti korraldatakse saarel koristustalgud ning tehakse ühiselt muid tegemist nõudvaid töid. Koos tähistatakse jaanipäeva ja muinastulede ööd. Üle aasta korraldatakse külaelanike eestvedamisel Ülemaailmseid Vilsandlaste Päevi, mis 2013. aastal toimusid 11. korda.

Seltsid, mittetulundusühingud:

MTÜ Vilsandi Haridusselts Murdlaine, MTÜ Vilsandi Külaselts (korraldab kogukonna ühistegevust ja panustab elukeskkonna paremasse toimimisse), MTÜ Väikesaarte Hooldus (Riigimetsa Majanduse Keskus sõlmib suvehooajaks lepingud hooldustööde tegemiseks), MTÜ Vaika-Vilsandi (tegevusvaldkonnad on loodushoid ja –õpe), Vilsandi Vabatahtlik Pääste.

Naissaar

Seltsid, mittetulundusühingud:

MTÜ Naissaare Päästeselts ja MTÜ Naissaare Areng (www.naissaare.com), mille tegevuse eesmärgid on Naissaare elanike elu- ja puhketingimuste parandamine ja sotsiaalingimuste loomine, Naissaare vaatamisväärsuste säilitamine ja korrastamine, Naissaare raudtee korrastamine ja arendamine, kohalike kultuurisündmuste korraldamine ja turismi arendamine. Mõlemad ühingud kuuluvad Leader programmi Põhja-Harju koostöökogusse.

Aegna

Saarel korraldatakse ühistegevusena heakorralgud ning tähistatakse jaanipäeva, muinastulede ööd ja aastavahetust.

Seltsid, mittetulundusühingud:

MTÜ Jätksuutlik Aegna, mille eesmärk on kohaliku elu edendamine ja toetamine.

Prangli

Saarel korraldatakse ühistegevusena talgid.

Seltsid, mittetulundusühingud:

MTÜ Prangli Saarte Külaühing (<http://pranglikylayhing.edicypages.com>), mille eesmärk on säilitada elu ja kogukond Prangli saarel, aidates Viimsi Vallavalitsusel Prangli saarte elu-olu korraldada, parandada ja arendada.

MTÜ Prangli Saare Talurahvamuuseumi Selts (www.prangli.ee), mille algne eesmärk oli Prangli saare ajaloo ja kultuuri kogumine, säilitamine ja eksponeerimine avalikkusele. Seltsi tänane tegevus hõlmab lisaks eelnimetatule Prangli saare elu ning keskkonna arendamist, avalike rahvaürituste, koolituste, seminaride, teemaürituste jne korraldamist. Kuna seltsil on suured kogemused rahastusprojektide koostamise ja projektijuhtimise vallas, pakub selts mittetulundusühingutele projektidokumentide ettevalmistamise teenust ja konsultatsioone rahastusvõimaluste kohta Eestis.

MTÜ Prangliranna, mis korraldab kultuuriüritusi saarel.

MTÜ Prangli Saarte Selts.

Kihnu

Valla kultuuriasutustel Kihnu Rahvamajal, Kihnu Raamatukogul ja Kihnu Muuseumil on oluline roll kogukondlike suhete arendamisel.

Kihnu Muuseum, mis kaardistab ja väärindab kihnlaste vaimset pärandit, toimib kogukonnakeskusena, kus käiakse koos ja tehakse käsitööd.

Rahvamajas on mitmesugused võimalused kultuuri-ja huvitegevuseks ning hoones asuvad ka raamatukogu ja avalik internetipunkt. Koos tähistatakse kalendritähtpäevi, tegeldakse tervisespordiga ning rahvamajas toimuvad üritused, millest võtavad osa peamiselt kihnlased. Suvel on kultuuriprogrammiga sisustatud pea kõik nädalalõpud ning üritusi toimub ka nädala sees. Lisaks tantsuõhtutele saab näha teatrietendusi ja kontserte ning näitusi. Rahvamaja korraldatavad suuremad üritused on uusaastapidu, naistepäeva pidu, emadepäev, jaanipäev, Kihnu-Ruhnu mängud, Kihnu Tansu Päe, suvelõpupidu, sügislaad ja jõuluüritused. Rahvamaja organiseerib ka väljasõite folkloori-, spordi-ja vabaajaüritustele (Nt Baltica, Saarte Folklooripäevad, mitmesugused festivalid, Rannamängud, Türi lillelaad).

Raamatukogus korraldatakse üldhariduslike õppefilmide vaatamist ja näitusi.

Sarnaselt teistele saartele, korraldatakse Kihnus ühistegevusena koristustalguid.

Seltsid, mittetulundusühingud, sihtasutused:

SA Kihnu Kultuuri Instituut, SA Kihnu Kultuuriruum, MTÜ Kihnu Spordiselts, SA Kihnu Väina Merepark, MTÜ Kihnu Mere Selts, MTÜ Kihnu Ajaloouurimise Selts, Kihnu EAÕK Nikolaose kogudus, MTÜ Kihnu Sõprade Ühing, MTÜ Järsumäe Virve pereansambel, MTÜ Suurhall.

Manilaid

Manija saare teemaplaneeringu (http://www.tostamaa.ee/ul/Manija_TP_28_03_13.pdf) koostamise käigus viidi 2011. aastal läbi kõiki püsielanikke kaasanud küsitlus, millest nähtub, et olulisimateks ühistegevusteks peavad manijalased rahvakalendri tähtpäevade tähistamist, Manija päeva korraldamist, talgud, käsitööga seotud üritusi, külakoosolekuid ja kokkutulekuid. Ligi 70% vastanuist, keda oli 28 inimest, on pidanud saare traditsioonilise elulaadi säilitamist väga oluliseks. Käesoleva töö koostamise käigus läbi viidud küsitluse

vastustes on ühistegevusena nimetatud veel hobitegevusega seotud kooskäimisi ja saart populariseerivaid üritusi.

Seltsid, mittetulundusühingud:

MTÜ Ilusa Manilaiu Eest, MTÜ Manõja Kultuuriselts, SA Kihnu Kultuuri Instituut, Vaigu talus tegutseb Manõja saarekeskus, kus on ka raamatukogu ja muuseumituba.

Küsitluse leiud: Kitsaskohana tuuakse välja saare üldkogu mittetoimumist viimaste aastate jooksul.

Osmussaar

Endiste osmussaarlaste Osmussaare külaühing Odenholms byalag tegeleb pärandkultuuri-objektide renoveerimise, konserveerimise ja taastamisega. Byalaget tegeleb rannarootslastega seotud ajaloolise pärandi kogumise ja säilitamisega. Osmussaarlaste seltsi huvi on eestirootslaste kultuuri tutvustamise ja eksponeerimise võimaluste tekkimine saarel.

SA Osmussaare Fond propageerib Osmussaare väärtustamist huvilistele. Osmussaare Fond hooldab saare matkaradasid ja puhkekohti ning korraldab talguid poollooduslike koosluste hooldamiseks.

Vormsi

Olulisi ja kõiki saare elanikke puudutavaid küsimusi arutatakse Vormsi saare üldkogu koosolekul, korraldatakse talgud, tähistatakse rahvakalendri ja muid tähtpäevi, tegeldakse hobitegevusega. Saare seltsitegevus, traditsioonide väärtustamine ja kultuurialane koostöö on muutumas rahvusvaheliseks. Traditsiooniliselt peetakse vormsilaste omaalgatuse korras alguse saanud Vormsi kultuuripäeva. Vormsi noored on kaastegevad organisatsioonis Eesti Väikesaarte Noorteühendus. Saarel on raamatukogu ja rahvamaja.

Seltsid, mittetulundusühingud:

MTÜ Vormsi Kultuuriühing

MTÜ Vormsi Turism (kultuuri ja turismi arendamine)

MTÜ Vormsi Käsitöö Selts (kohaliku kultuuripärandi väärtustamine ja tutvustamine)

MTÜ Kersleti ateljee (kohaliku pärandi uurimine, taastamine, säilitamine, kaitsmine ja tutvustamine)

MTÜ Vormsi Veri (Rannarootsi kultuuripärandi kogumine, säilitamine ja tutvustamine)

MTÜ Vormsi Jahiselts (koondab jahindushuvilisi nii Vormsilt, mujalt Eestist, välismaalt)

MTÜ Läänerannik (kohaliku elu edendamine ning uuenduslike ja alternatiivsete arenguteede otsimine nii kohalikus majanduselus üldiselt kui ka piirkonna traditsioonilistes tegevusalades)

MTÜ Lääne Ranniku Metsaühistu (aitab oma liikmeid metsahaldusega ja informatsiooniga)

MTÜ Borrby Külaselts (Borrby ajaloolise keskkonna, looduse ja pärandväärtuste hoidmine)

MTÜ Rälby Külaselts (üks tegusaimaid külaseltse Vormsi saarel, kelle initsiatiivil on külas püstitatud veski, taastatud külakell ja ehitatud uus külamaja)

MTÜ Fällarna (Fällarna külaelu arendamine)

MTÜ Saxby Külaühing (Saxby külaelu korraldamine)

Vormsi Õigeuskirikiku Taastamise MTÜ (ressursside leidmine Vormsi Hullo apostlik-õigeusu kiriku korrastamiseks ja taastamiseks)

MTÜ Vormsi Püha Olavi Gild

MTÜ Nutikas Vormsi
Seltsing Vormsi Pensionärid
Rahvatantsurühm Vormsi
Vormsi Talumuuseumis on taastatud rannarootsi talu.

Piirissaar

Saarel on väga hästi toimiv naabrivalve. Vald organiseerib vabatahtlikku tuletõrjetegevust. Igal aastal korraldatakse talgud, mille käigus puhastatakse saar turistide poolt mahajäetud prügist.

Kitsaskoht: Kodanikeühenduste loomine ei ole aktiivne, mistõttu jääb vajaka külaelu elavdamisest, erinevate koolituste pakkumisest, kultuuri, ajaloopärandi jms ürituste korraldamisest, käsitöö propageerimisest, Piirissaare kaubamärgi arendamisest. Valla kehtivas arengukavas sedastatakse vajadust arendada ühistegevust naabervaldade vabaühenduste ja liikumistega.

Kokkuvõtte arendustegevustest elukeskkonna parendamiseks koostöös Eesti Saarte Koguga ja teiste väikesaartega.

Vaatamata sellele, et arendustegevusi võib struktureerida vertikaalselt ehk valdkonnapõhiselt, avalduvad ükskõik millises valdkonnas läbi viidavate tegevuste mõjud horisontaalselt ehk mitmeid valdkondi läbivalt. Näiteks andmeside arendamise eesmärk ei ole lihtsalt sideteenuste kättesaadavuse parandamine, vaid sellise arendustegevuse tulemustel on mõju kõigile teistele valdkondadele, mille toimimine või arendamine võivad olla seotud andmeside kvaliteediga (sh ettevõtlusvaldkonna erinevad tahud, tervishoiuteenuste kättesaadavus, haridus- ja täienduskoolitusteenuste kättesaadavus, päästeteenuste kättesaadavus). Arendustegevusteks liigituvad lisaks taristuliste arendustegevustele ka nn koostöös ette võetavad pehmed tegevused, sh koostöövõimekuse kasvatamisele suunatud tegevused.

Võimalikud ühised arendustegevused:

- Koostööoskuste arendamine, kogukonnarühmade vahelise sidususe suurendamine ning kohaliku omavalitsuse ja kodanikeühenduste koostöö suurendamine.
- Ettevõtlustaristu arendamine töökohtade loomise edendamiseks rõhuasetusega turismihooaja välisele perioodile, sealhulgas kaugtöö võimaluste loomine.
- Erinevate taristuliikide arendamine (andmeside, energiavarustus, vesivarustus, transport, loodusturism).
- Saarte energiasõltumatuse arendamine ja kohalike energiaressursside kasutuselevõtuks eelduste loomine, saarte elanike energiamajanduslase teadlikkuse tõstmine ja teadmiste suurendamine, energiasäästliku transpordi kasutusvõimaluste edendamine (energiaühistute loomine).
- Lisandväärtuse suurendamiseks valmistootele orienteeritus kohaliku toorme töötlemisel ja tootearendusel saartele iseloomulikku oskusteavet rakendades.
- Ühistootmise ja -turundamise korraldamine (saartel valmistatud tooted).
- Ettevõtlusalane täienduskoolitus (sh puhkemajandustoote või –teenuse, käsitöötoote, toidutoote arendamine ja turundamine, teenindusoskused, projektipõhine probleemilahendus, finantsjuhtimine, äriplaani koostamine, seadusandlus).
- Toiduainete kättesaadavuse parandamine ning kohaliku toidu kättesaadavuseks tingimuste loomine (saarte tarbijateühistu).
- Võimaluste loomine kõigile majapidamistele kvaliteetse joogivee tagamiseks (muudatuste sisseviimise algatamine hajaasustuse veeprogrammi tingimustesse).
- Prügireostuse probleemi lahendamine eeskätt avalikus kasutuses olevatel aladel, hõlmates teavitustegevust, prügikastide soetamist ja paigaldamist, prügi kogumist ja saartelt väljavedu (kaasates kogukonnad, kohalikud omavalitsused, Keskkonnaministeeriumi, Eesti Saarte Kogu).
- Säästvate tehnoloogiate rakendamisega optimaalsete lahenduste leidmine jäätmemajanduse korraldamiseks väikesaartel.
- Täienduskoolituste (võimalusel veebipõhiselt) läbiviimine meediasuhtluse oskuste suurendamiseks, keeleõppeks, museaalide temaatikas teadmiste suurendamiseks, ühiskonnakorraldusega seotud teadmiste suurendamiseks, tarkvaraprogrammide kasutusoskuste parandamiseks.

- Haridusteenuste kättesaadavuse edendamiseks kohapealse koolita väikesaartel tsükliõppe, e-õppe moodulite ja IKT-lahenduste sünergiline arendamine koostöös baaskoolidega (võimaluse korral neljal saarel asuvate koolide baasil).
- Pääste- ja ohutuselase teavitustegevuse edendamine ning saarte elanike tegutsemisoskuste parendamine (sh esmaabi andmine) hädaolukorras, valvekaamerate soetamine ja paigaldamine avalikus kasutuses olevatele aladele tuleõnnetuste varajaseks avastamiseks.
- Erinevate riiklike struktuuride/üksuste vahelise koostöö arendamine avalike teenuste kättesaadavuse parendamiseks ja kiirendamiseks.
- Merepäästealase koostöö edendamine saarte vahel.
- Rahvusvahelise oskusteabe rakendamine erinevates valdkondades, toetudes Eesti Saarte Kogule ja Euroopa Väikesaarte Võrgustikule (European Small Islands Network).

Potentsiaalsed toetusallikad:

Perioodi 2014-2020 struktuuritoetuste meetmed katavad praktiliselt kõiki eluvaldkondi, kuid meetmete raames antavate toetuste kord ja tingimused on käesoleval ajal väljatöötamise protsessis ning puudub lõplik teave selle kohta, kes, millistel alustel ja millistes mahtudes saavad toetusi taotleda.

Püeiasustusega väikesaarte seadusega seatud eesmärkide saavutamiseks on olulise tähtsusega väikesaarte programmi jätkumine ning ühiste arendustegevuste võimaldamine valdkondades, mis panustavad saartel asustuse säilimiseks vajalike töökohtade ja toimetulekuvõimaluste loomisesse ning ettevõtluse toetamisse.

Osa II Turismimajandus väikesaartel

Sissejuhatus

Turism on tänasel hetkel ülemaailmselt kiiresti arenev majandusharu. Tegu on valdkonnaga, mille edu sõltub paljuski turismiga seotud ettevõtjate, avaliku sektori asutuste ning kolmanda sektori esindajate koostööst.

Eestis pannakse suuremat rõhku välisturistide siia saamisele, kuid mitte vähemtähtis ei ole ka siseturism, mis on eriti oluliseks sissetulekuallikaks ääremaade sh väikesaarte elanikele. On ju paljude väikesaarte külastamine siiani ka eestlasest siseturisti jaoks keeruline ja aeganõudev ettevõtmine, samas seda eksootilisemalt sihtkoht mõjub. Meie rannikumeres paiknevate väikesaarte külastamine on olnud võimalik üsna lühikest perioodi (enamuse olid suletud terve nõukogude aja) – seega püsiasustusega väikesaared Eestis on suure potentsiaaliga turismi ja puhkemajanduse ressurs just siseturistile. Kuigi väikesaarte külastatavus on aasta-aastalt kasvav trend, on mitmed teenused puudu või puudulikud. Meie väikesaarte valmisolek turiste ja külastajaid vastu võtta ning neile teenuseid osutada on üsna erinev.

Kui näiteks Kihnu, Vormsi ja Manija ettevõtjad omavad juba suhteliselt pikaajalisi kogemusi ja koha peal on tekkinud diskussioonid taluvuspiiride üle, siis hulk teiste väikesaarte kogukondasid alles hakkavad harjuma mõttega, et külastajatest nad „ei pääse” ja on vaja mõelda, mida nendele tulijatele pakkuda ja kuidas neid suunata nii, et nad püsielanikke võimalikult vähe häiriks.

Kõige problemaatilisem on olukord väikesaartega, kus kogukond puudub ning tegemist on vaid mõne püsielanikuga suvitusaares, kuid külastajaid aina lisandub. Sellisel puhul ei ole harvad korrad, kui nad on sunnitud ilmastikuoludest vms lähtuvalt plaanitust kauemaks saarele jääma ning vajavad selleks mitmesuguseid teenuseid.

Teisalt võiksid väikesaarte (püsi)elanikud olla huvitatud teenuste osutamisest külastajatele, et teenida sellega vähemalt osalist sissetulekut.

Seega on vajalik olemasolevat olukorda analüüsida ning arendusvõimalused ja -vajadused välja selgitada. Väikesaarte kogukondade ja omavalitsustega tuleb kokku leppida, mida ja kuidas arendada, et ajale ja nõudmistele mitte jalgu jääda ning olla atraktiivseks turismi sihtkohaks nii sise- kui ka välisturistile.

Käesoleva uuringu eesmärk on kirjeldada olemasolevat situatsiooni 12 püsiasustusega väikesaare külastusvõimaluste ja pakutavate teenuste kohta, analüüsida seda ja selgitada välja kitsaskohad, mis pidurdavad meie väikesaarte külastamist ning teha ettepanekud nende kõrvaldamiseks. Analüüsi järel selgitatakse välja, millistest fondidest oleks võimalik leida toetust sellekohastele projektidele, arvestades Struktuurfondide jt programmide võimalusi planeeringuperioodil 2014-2020.

Turismitrendid tänapäeval

Turismiteenuste arendamisel on oluline järgida üldisi trende, mille suunas turism maailmas liigub.

Tarbijate eelistused muutuvad pidevalt. Turismivaldkonnas ületab pakkumine nõudluse ja

selle tõttu on tarbija tähelepanu üsna keeruline võita. Globaalsed turismitrendid näitavad, et massiturism muutub üha enam nišiturismiks, 55+ vanuste turistide arv kasvab aasta-aastalt, grupireise asendatakse järjest rohkem individuaalreisidega ja populaarsust koguvad pakettreisid. Sotsiaalmeedias ning üldse virtuaalses keskkonnas nähtavolek on tänapäeval üheks edukuse aluseks.

Arenenud riikides on suurenenud rohkem kindlustatud, hea tervise ja sissetulekuga vanemaealiste inimeste reise arv. Samas on selle sihtgrupi vajadused oluliselt erinevad noorte ja lastega perede ootustest: nõutud on mugavus, hea teenindus, turvatunne, seltskondlikud spordi- ja meelelahutustegevused, mida meelsasti tehakse üheskoos reisiseltskonnaga. Silmas tuleb pidada, et majanduslik kindlustatus on siiski omane peamiselt välisriikide vanemaealistel, samas enamus Eesti eakaid hoiavad pigem ehk ka vanast harjumusest madalat profiili.

Tarbijad on nõudlikud ning pööravad valikuid tehes üha rohkem tähelepanu hinna ja kvaliteedi suhtele. Suurenenud on nõudlus lühikeste nädalalõpu reiside järele, mida tehakse üha sagedamini. See annab võimaluse uute madalhooaja toodete väljaarendamisele nt üritused, konverentsid, kultuurisündmused ja -atraktsioonid. Suureneb iseseisev, internetipõhine reisikorraldus. Paljud turistid otsivad autentseid kohti ja elamusi – nemad soovivad kogeda midagi tõelist nagu nt. kohalik elustiil, kohalik toit, käsitöö, kohalik kultuur ja loodus. Väikesaartel on selles vallas palju pakkuda, eriti kui arendustöö toimub neid suundumusi (autentsust) silmas pidades.

Kasvupotentsiaali nähakse peamiselt järgmiste turismiliikide osas – spaa- ja terviseturism sh meditsiiniturism, nišireisid, aktiivse puhkuse tooted, seiklused jne. Noorte segmentides - kruisid, kultuurireisid, aktiivne puhkamine aastaringiselt, öko- ja loodusturism. Konkurents turismi sihtkohtade vahel kasvab. Üha enam muutuvad oluliseks keskkonnasõbralikkus, turvalisus, eripära, teenuste kvaliteet ja mitmekesisus. Antud areng väärtustab suurte turismimagnetite kõrval ka pisimajutust, spetsiifilistel eeldustel põhinevate turismitoodete väljaarendamist (näiteks kindla looduväärtuse külastamine, kohalikus kultuurisündmuses osalemine jne). Sellest tulenevalt on konkurentidel otstarbekas luua ühiseid turismitootete pakette ning turundada end ühiselt.

EAS Turismiarenduskeskuse hinnangul mõjutavad turismi üldist arengut järgmised trendid: ühiskonna vananemine, „hõbemajandus“, kasvav terviseteadlikkus, kommunikatsioonitehnoloogia kiire areng, oluliseks muutunud ökoloogilised, eetilised ja sotsiaalsed väärtused, transport - arvukamad, kiiremad ja odavamad kaugühendused ning kliimamuutused - piirkondlikud kliimaatilised eelistused nihkuvad.

Sihtkoha meeldiv kliima ja reisija vanus ning materiaalne positsioon inimese reisisoovi määravate teguritena asenduvad järk-järgult sisemiste ja isiksuslike teguritega, nagu eneseteostus, kultuurihuvi, loovus jm. Seda arvestades tuleb ka väikesaarte turismi turundamisel meeles pidada:

- kogenud reisijad suudavad üha enam ise korraldada oma puhkuse ja reisingimuste organiseerimise
- lojaalsus ühele sihtkohale asendub laiema reisisihtpunktide valikuga
- vabatahtliku ja iseorganiseeruva reisimise osakaalu tõus (inimesed soovivad üha vähem olla märgistatud kui «turist»)

Eesti turismi regionaalsete arenguplaanide prioriteedid, millele senisest suuremat rõhku pööratakse, aastateks 2014-2020 on EAS poolt välja toodud alljärgnevalt:

- Teenuste kvaliteet
- Regionaalne koostöö
- Kvaliteetne tööjõud
- Tootearendus ja turundus uutele segmentidele
- Madalhooaja nõudluse suurendamine

Kokkuvõte väikesaarte turismimajanduse seisust

Kes sõidab väikesaari külastama?

Potentsiaalne väikesaarte külastaja/turist¹ on loodushuviline isik, kes omab piisavalt rahalist ressursi, et meretagune matk ette võtta. Ta hindab oma puhkuse kordaminemist selle järgi, kui palju ta saarel uut ja huvitavat nägi/koges, milliseid eksootilisi elamusi ta sai kas kohaliku toidu, kultuuri või looduse osas. Pealinna läheduses olevatele saartele sõidetakse osalema ka seal toimuvatele (kultuuri)sündmustele – näiteks Naissaarel toimuvatele teatri-ja kontserdientendustele, aga ka firmade üritustele, Aegnal toimuvad väga populaarsed looduskoolid, Kihnu ja Manijale sõitjad on kindlasti huvitatud lisaks kaunile loodusele ka väärtusliku pärandkultuuri nägemisest.

Antud uuringus ei eristata termineid „külastaja”, kes on isik, kes viibib sihtkohas vaid ühe päeva ning ei tarbi majutusteenust ning „turist”, mille kohta on selgitus toodud välja eelpool olevas tekstis.

Transport väikesaartele

Riik on EL kaasabil viimastel aastatel tublisti panustanud saarte transpordivõimalustesse, arendades nii väikesaarte sadamaid kui ka ehitades liinilaevu. Jõudsasti on kasvanud ka isiklike meresõiduvahendite (purjekad, väikelaevad, kajakid ehk meresüstad) hulk ning sellega seoses on väikesaared muutunud külastajatele ning turistidele kättesaadavamaks.

AS Saarte Liinid <http://www.saarteliinid.ee/ports> haldab ja arendab tervet rida väikesaarte sadamaid, sh ka külastussadamaid www.slmarinas.ee : Abruca, Ruhnu, Kihnu, Munalau, Piirissaare, Naissaare, Vormsi. Ülejäänud väikesaarte (Aegna, Prangli, Osmussaare, Kesselau ja Vilsandi) ühendusteede sadamad on veel KOV-de enda hallata või erakätes. Rahuldavas seisus on neist vaid Kelnase sadam Pranglil. Kihnu külastussadam on vaja välja arendada ning seda soovib teha Kihnu vald.

OÜ Kihnu Veeteed www.veeteed.com – korraldab transporti Naissaarele, Pranglile, Aegnale, Kihnu, Manilaiule, Vormsile, Ruhnu (tellimusreisid) ja Piirissaarele.

OÜ Väinamere Liinid www.tuulelaevad.ee – korraldab meretransporti Ruhnu.

---

¹ **Turist** – inimene, kes reisib väljaspool tema tavapärast elukeskkonda jäävatesse kohtadesse kauem kui 24 tunniks, kuid mitte kauemaks kui aastaks puhkuse, äri või muudel eesmärkidel, mis pole seotud külastatavas paigas tasustatava tegevusega. Ülejäänud on külastajad.

Regulaarse Abrukale, Vilsandile ja Manijale korraldavad neid haldavad vallavalitsused.

Regulaarne transpordiühendus puudub ka navigatsiooniperioodil vaid Osmussaare ja Kesselaiuga.

Sügis-talvisel hooajal toimub regulaarne lennuühendus Ruhnu ja Kihnuga (seni kuni saabub Kihnu liinile jääklassiga parvlaev). Külmadel talvedel avatakse ühenduse pidamiseks mitmed jääteed.

Informatsioon on kättesaadav valdade kodulehekülgedelt.

Reisiteenuste pakkujad väljastpoolt saari

Terve rida mandril või suuremal saarel asuvaid ettevõtjaid pakub teenuseid /reisipakette erinevatele väikesaartele reisimiseks. Enamasti veedetakse saarel vaid päev ja kohalikke teenuseid ei tarbita.

Peeter Sirge Fotokool MTÜ – fotokoolitused, soovi korral koos transpordi, majutuse ja toitlustusega. Sihtkohad: Osmussaar, Prangli, Kesselaid, Vilsandi, Naissaar, Ruhnu, Abruca, Piirissaar.

OÜ 360 Kraadi – korraldab kajakimatku Abrukale, Vilsandile, Aegnale, suusamatku Kesselaiule.

Reimann Retked OÜ – korraldab kajakimatku Vormsile.

Seikle Vabaks OÜ – korraldab 1- ja 2-päevaseid kajakimatku Manilaiule ja Kihnu.

Sukeldumisklubi Pringeldivers – korraldab merematku Abrukale.

Watersport.ee – korraldab merematku Aegnale, Naissaarele ja Pranglile.

Merematkad.com – korraldab merematku ning ekskursioone Aegnale, Naissaarele, Pranglile ja Vormsile.

Mainedd OÜ – reisifirma, mis pakub paketteise² Ruhnu (2-p) ning 1-päevaseid ekskursioone Vormsile.

Tiit Reisid OÜ – reisifirma, mis pakub paketteise Kihnu (2-p), Ruhnu (3-p) ja Vormsile (1-p).

Kumari Reisid OÜ (Estonian Nature Tours) – reisifirma, mis korraldab retki Kesselaiule, Osmussaarde.

DiscoverEst ja PrangliReisid OÜ – reisifirmad, mis pakuvad paketteise Pranglile.

Osmussaare Reisid – reisifirma, mis korraldab päevamatku Osmussaarele.

Pärimusmatkad OÜ – korraldab matku Vilsandile.

---

² **Paketteis** - reisikorraldaja poolt ühtse hinna eest pakutav, eelnevalt kindlaks määratud ja vähemalt 24 tunni jooksul osutatav vähemalt kahe järgmise reisiteenuse kogum: sõitjateveoteenus; majutusteenus ja/või muud reisiteenused, mis ei ole sõitjateveoteenuse või majutusteenuse kõrvalteenused ja mis moodustavad koguteenuse olulise osa.

Looduse Omnibuss OÜ – korraldab muuhulgas ka retki väikesaartele.

Teenused väikesaartel

Üldiselt on turistide liikumisvõimalused saartel üsna erinevad. Vaid mõnel saarel (Vormsi, Ruhnu) toimib bussiliin sadama ja küla(de) vahel. Enamus saartel on võimalik liikumiseks või pakiveoks tellida kastiauto teenust, vähem on jalgrattalaenutusi, kuid see ei ole piisav. Mootorsõidukite üleveo piiramine (mis peaks olema ilmselgelt üks eesmärkidest) saab kõne alla tulla vaid juhul, kui tagatakse korralikud liikumisvõimalused kohaliku transpordi näol.

Info kättesaadavus on samuti üsna erinev – on väikesaari, kus kohe sadamas paikneb korralik infotahvel saare kohta, samas kui mõnel saarel on see vananenud infoga või puudub sootuks. Üldise info leidmine peab olema tagatud kõigile turistidele ning soovituslikult võiks infotahvel asuda kohe sadamas. Märgistatud matkaradasid leiab 12-st uuritud väikesaarest kümnel, kuid ka need vajavad värskendust ning viidastus ülevaatamist – osad viidad on aegade jooksul kahjustada saanud, osad suisa ümber kukkunud jne.

Majutusteenust leiab peaaegu kõigilt uuringus osalenud väikesaartelt, va Kesselaid ning Osmussaar. On teada, et Kesselaiul plaanitakse 2015.a. suvel avada majutusasutus. Suur probleem on aga Osmussaarega, kuna saarele on juba mitmeid kordi jäänud nõ ilmastiku vangi saart külastanud inimesed ning sel juhul puudub igasugune võimalus neile majutust pakkuda. Keerulise asukoha tõttu on tõenäosus üsna suur, et neid olukordi tekib üha enam, sest saare külastajate arv on aasta-aastalt suurenenud.

Toitlustuse pakkumine on suurematel väikesaartel toimiv teenus – on isegi saari, kus turismi kõrghooajal on võimalik ilma ette tellimata toitlustust saada – nt Rootsu Saare Resto Prangli saarel. Siiski on see pigem erand ning enamasti tuleb toitlustus soovi korral ette tellida. Teenus puudub vaid Kesselaiul ja Piirissaarel.

Aktiivse puhkuse teenuseid pakuvad samuti kõik suuremad väikesaared – alates giidiga ekskursioonidest lõpetades paadilaenutuse ning kalapüügi võimalustega. Selles valdkonnas on teenuseid pakkumas ka märkimisväärne hulk firmasid väljastpoolt väikesaari. Pakkumine puudub täielikult vaid Piirissaarel.

Sündmused, sh kultuurisündmused on kindlasti üks põhjus, miks turistid tahavad saari külastada. Selles vallas on teistele eeskujuks kindlasti Kihnu, Ruhnu ja Vormsi – kus toimub kohati isegi aastaringselt sündmusi, mida külastada. Kihnus ja Ruhnus hoitakse au sees vanu traditsioone ning vanarahvakalendri järgsete tähtpäevade tähistamine on kindlasti üks oluline osa pärandkultuuri turismiobjektidest. Samas on näha millegipärast trend, kus reisifirmad pakuvad Kihnu ja Ruhnu mitmepäevaseid paketteise, kuid Vormsile vaid 1-päevaseid, kuigi saarel on majutuskohi piisav hulk.

Kokkuvõtte väikesaartel pakutavatest aktiivse puhkuse teenustest on toodud tabelis.

	Abruka	Aegna	Kesselaid	Kihnu	Manilaid	Naissaar	Osmussaar	Piirissaar	Prangli	Ruhnu	Vilsandi	Vormsi
Jalgratta laenutus				x		x			x	x	x	x
Paadi laenutus				x	x				x		x	x
Matka- ja loodusrajad	x	x	x	x		x	x		x	x	x	x
Telkimisvõimalus	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Kajakimatkad	x	x		x	x						x	x
Giid saarel	x	x		x		x	x		x	x	x	x
Käsitöö töötoad				x								
Kastiautoga retk	x			x		x	x		x	x	x	x
Linnuvaatlusmatkad				x							x	
Jahipidamine												x
Kalapüük				x	x				x	x		x
Ratsutamine										x		x

x – teenusepakkuja asub saarel

x – teenusepakkuja pakub teenust väljastpoolt saart ettetellimisel

Tabel – aktiivse puhkuse teenused väikesaartel

Turunduskanalid

Info kättesaadavus tagab sihtkoha edukuse tänapäeva turismis. Valdav osa ringiliikuvatest inimestest (erinevate uuringute andmetel 86% - 90%) otsib vajalikku infot internetist – seega lausa hädavajalik on kõigi väikesaarte jaoks olla internetis nähtav ja lihtsasti leitav. Vaid väga väike hulk saarte küllastajatest saab infot turismifirmadest.

Üldine saari tutvustav informatsioon on kättesaadav internetist Vikipeedia inglise- ja eestikeelselt kodulehelt ning EAS turismiportaalist www.puhkaeestis.ee, kõikuva kvaliteediga saab infot väikesadamate koduleheküljelt www.slmarinas.ee ja saarvaldade kodulehekülgedelt. Kõige parem on kasutada saarte teenusepakkujate kodulehekülgi, kuid ka see info ei ole täiuslik ja vajab parendamist. Oluline on, et otsingumootoritesse väikesaare nime sisestades tuleks esimese 3 valiku seas välja saare enda üldine koduleht (mitmetel see seotud haldava vallavalitsuse või saarel teenust pakkuva ettevõtte kodulehega). Infootsijate ajaressurss ja ka vastuvõtuvõime on seoses info üleküllusega piiratud. Uuringud on näidanud, et üle 3-4 valiku internetilehtedest tavaliselt läbi ei töötata. Hetkel ei ole suurema osa saarte üldised kodulehed (saare nimi.ee) esimese kolme valiku hulgas – seega on enese nähtavaks muutmine ehk kodulehete optimeerimine otsingumootorites üks olulisemaid tegevusi, mida väikesaared saavad lähiajal ette võtta. Samuti on oluline, et eraettevõtja, kes omab saare nimelist netilehekülge, hoiaks kodulehte korrektsena (ilma kirjav- ja faktivigadeta) päevakajalisena, uuendaks pidevalt infot ning soovituslikult annaks lehel infot ka teiste teenusepakkujate kohta.

Otsingumootorina kasutati uuringu läbiviimisel Google keskkonda, mis omab tänasel hetkel 90% turuosa ning seetõttu on väga suur tõenäosus, et väikesaarte kohta infot otsiv isik kasutab sama otsingumootorit.

Väikesaarte turistide/küllastajate arv 2013. aastal

Väikesaarte küllastajate arv tõuseb aasta-aastalt, mis näitab tõusvat huvi nende vastu. Seejuures kõiguvad numbrid laias vahemikus - alates ligilähedaselt mitmekümnest tuhandest

külastajast Kihnu ja Vormsi puhul ning lõpetades tuhandega Manijal ja Osmussaarel, kus teenuseid pakub vaid üks pere. Kesselaiu puhul statistika esialgu puudub, sest puuduvad ka teenused. Kokku loendati 2013. a turismihooajal 12 uuringus osalenud väikesaarte külastajaid ligikaudu 82 000 inimest, kellest hinnanguliselt 30% on välismaalased. Seega on vaja rahuldada suure hulga külastajate vajadus teenuste järele lühikese hooaja kestel, mis on suureks väljakutseks väikesaarte piiratud ressursse silmas pidades.

Kokkuvõte küsitluse vastustest ja põhilised ettepanekud

Turismihooaeg on kõigile väikesaartele iseloomulik suvekuudel, st juuni keskpaigast kuni augusti lõpuni.

Läbiviidud küsitluse (vt. LISA 1) alusel selgub, et kõikide vastanud väikesaarte kogukonnad suhtuvad külastajatesse/turistidesse positiivselt ning ootavad saartele eriti loodust ja kultuuripärandit hindavaid külastajaid. Kõige vähem oodatakse seltskond, kes tahavad väikesaarel mingeid sündmusi tähistada (nt. ettevõtete suvepäevi).

Samas leiavad saarte esindajad, et turismimajanduse arendamiseks on veel palju ära teha ja valdavalt said küsimustikus välja pakutud arendustöö punktid positiivse vastuse.

Allpool on välja toodud jah - vastuste arv (kokku oli 23 vastust):

1. parandada transpordivõimalusi saarele (sadama(te) infrastruktuur ja transporditeenus) - 21
2. parandada transpordivõimalusi saarel (rendiautod, -jalgrattad jms) - 14
3. luua erineva mugavusastmega majutusvõimaluste olemasolu - 17
4. parandada toitlustusvõimalusi, sh traditsioonilise kohaliku toidu tarbimise võimalusi - 21
5. suurendada saarega tutvumise võimalusi (matkarajad, loodusgiidid, linnuvaatlus, kalastamine, jahipidamine jms) - 21
6. suurendada pärandkultuuri väärtustega tutvumise võimalusi (ajalugu, rahvakultuur) - 20
7. parandada keskkonnahoiu korraldust (märgistatud matkarajad, lõkkeplatsid, kuivkäimlad, jäätmemajandus) - 20
8. luua/suurendada väljaspool kõrghooaega pakutavate teenuste mahtu (tegevusi, majutust ja toitlustamist sisaldavad pakett-teenused) - 22
9. tõsta teenuste pakkumise kvaliteeti (koolitused giididele, toitlustajatele, turundajatele jms) - 19
10. tõsta turundustegevuse mahtu ja kvaliteeti - 19

Nende ettepanekute realiseerimiseks on väga oluline koostöö tegemine avaliku sektori (riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutused), väikesaartel loodud ja väikesaari ühendavate

mittetulundusühenduste ning nii saartel tegutsevate kui ka saari sihtkohana pakkuvate ettevõtjate vahel. Koostöö parendamise ergutamiseks on tähtis kaasata ka koolitajaid.

Järgnevalt vaatleme andmeid ning olukorda, aga ka kitsaskohti iga saare kohta eraldi.

Saare maakond

Abruka saar

Vaatamisväärsused

Abrukale suundutakse kõige enam tutvuma laialehise salulehtmetsaga, mis on huvipakkuvaim taimekooslus sellel laiuskraadil (sarnaneb Lääne-Euroopa pöögimetsadele). Lisaks pakuvad avastamisrõõmu saart ümbritsevad laiud ning silmailu huvitavad taimed, sh metsikud orhideed ehk käpalised.

Abruka muuseumis on väljapanek saare ajaloo kohta ning siit pärit ja saarega seotud kirjanikest - Jüri ja Ülo Tuulikust ning Albert Uustulndist. Saarel on ka ajalooline tuletorn. Lisaks korraldatakse teatrietendusi ja kontserte.

Abruka pindalast pool on looduskaitseala, mis on ümbritsetud Abruka hoiualast. Nii Abruka kaitse- kui ka hoiuala on mõlemad määratletud üle-euroopalise kaitstavate alade võrgustiku Natura 2000 raames Abruka loodusalana.

Transport

2010.a. renoveeritud Abruka sadamas on olemas korralikud ujuvkaid koos elektri ja vajaliku veevarustusega. Sadam saab vastu võtta korraga kuni 20 väikelaeva 3 m süvisega, mis loob väga soodsa võimaluse mereturismiks.

Abruka ja Roomassaare (Saaremaa) vahel toimib regulaarne ülevedu parvlaevaga Abro. Ülevedu korraldab Kaarma Vallavalitsus ja infot saab nende koduleheküljelt: <http://www.kaarma.ee/index.php/kodanikule/uldinfo/abruka-transport.html>. Parvlaev võtab peale lisaks reisijatele ka jalgrattaid ning mootorsõidukeid, sh ka minibussid.

Teenused saare külastajale

Sadamas on olemas infopunkt ning telkimisvõimalus.

Abruka saarel pakub teenus 2 turismitalu: Vahtra talu (FIE Rein Lember, MTÜ Abbro) ja Innu talu (FIE Art Spitnev). Lisaks pakub FIE Helle Kesküla giiditeenust. Tutvumisvõimalused pärandkultuuriväärtustega on tänu Abruka muuseumile.

Matkaradade ehitamist ja arendamist on korraldanud Kaarma Vallavalitsus. Viidastamine on puudulik, osad viidad on ümber kukkunud jne.

Väljastpoolt saart pakuvad turismiteenust Abrukale:

1) Peeter Sirge Fotokoolitused MTÜ - fotoretked Abrukale.

2) OÜ 360 Kraadi – kajakimatkad Roomassaarest (Saaremaa) Abrukale.

3) Pringeldivers.com – merematkad Abrukale.

Turunduskanalid

Lisaks eespool toodud üldinfokanalitele (puhkaestis.ee ning vikipeedia) on internetist kättesaadav info saare kohta (täpses ilmumise järjekorras):

1) www.abruka.ee - turismiettevõtja Lemberi kasutuses. Kodulehel on vananenud info. Kirjavead tekstis. Ei jäta atraktiivset muljet- lisaks pole kuskil kirjas, et saarel asub ka teine majutusteenust pakkuv turismitalu. Haldavad ka Facebooki gruppi Abruca Kogukond, millel on 337 liiget.

2) www.abrukainfo.eu Avalehe pilt võiks olla midagi looduspärast, mitte raamatukogu riulite pilt. Uudiste all võiks olla mitte ainult põnevad seeneleiud, vaid ikka sisulised uudised – kasvõi a la meil hakkas õitsema hallkäpp või et esimesed metsmaasikad on valmis jne. Või et meil käisid saarel täna need ja need turistid.

3) Kaarma Vallavalitsuse koduleht www.kaarma.ee

4) Abruca Muuseumi Selts – www.abruka.pri.ee – infot uuendatud augustis 2013. Kujundus ebaatraktiivne – liiga pikad tekstid, fotosid vähe, tekstikujundus ebaprofessionaalne. Sisu huvitav.

5) <http://abrukaturismitalu.blogspot.com/> - see tuleb välja ainult puhkaestis.ee kaudu ning blogi viimane kirje on augustist 2008.

Abrukaga seotud materjalid on saadaval ka Kuressaares asuvas Turismiinfokeskuses ehk TIK-is.

Sihtgrupid ning külastajate/turistide arv

Saare peamiseks sihtgrupiks on looduse, ajaloo- ning kultuurihuviline turist / külastaja, kes armastab aktiivselt puhata. Sageli on ta pärit Saaremaalt või suuremal saarel puhkust veetvate inimeste hulgast, hinnanguliselt 30% neist on välismaalased.

Abruca saare keskmine külastajate arv aastas on umbes 3500 - 4000 inimest. Nende arv on olnud 2500-st 4000-ni sõltuvalt suvistest ilmaoludest. 2013. aastal tuli liinile uus laev Abro, mille tulek mõjutas kindlasti turistide arvu. Külastajate arv on saadud kohaliku turismiettevõtja Helle Kesküla poolt ning arvesse on võetud ka Kaarma Vallavalitsuse andmeid regulaarliiniühendust kasutanud inimeste kohta.

Ettepanekud, kokkuvõte vastustest

Abruca arengukavas on välja toodud vajalikud tegevused, mis aitaks turistidele pakutavate teenuste kvaliteeti tõsta:

- jalgrattalaenu avamine, et tagada saarel liikumisvõimalus

- talviseks majutuseks mõeldud võimaluste /kohtade arvu suurendamine
- kogukonnaköögi väljaarendamine toitlustusteenuse parendamiseks
- supuskoha rajamine
- Vesiaia sadama renoveerimine ja kujundamine vabaõhumuuseum-sadamaks
- tuletorni eksponeerimine turismiobjektina ning ühendustee väljaehitamine
- linnuvaatlustornide ja nende külastuseks vajalike juurdepääsuteede rajamine

Küsitlusele vastas vaid üks kohalik inimene, kes avaldas arvamust, et saarele oodatakse loodushuvilisi nii Eestist kui ka välismaalt, (pärimus)kultuurist huvitujaid Eestist ja välismaalt, õpilasi ja pensionäre. Vähem oodatakse saarele ettevõtteid ning neid, kes soovivad saarel sündmusi korraldada.

Küsitluse väljapakutud 10 parandusettepanekust leidsid toetust 9. Välja jäi vaid 1 - saarele sõidu võimaluste parandamine.

Üldiselt on kohalik kogukond senise turismimajandusega saarel rahul.

Kesselaid

Vaatamisväärused

Kesselaid on vanim ja kõrgeim laid Eestis, mis asub Läänemere saarestiku biosfääri kaitsealal. Laiu loodus on unikaalne tänu Eesti ühele vähestest loodusikutest, nähtus, kus kuused kasvavad otse panga peal (tavapärasem pilt Eestis on pangal kasvavad männid) ning ääretult maalilisele ja puutumatu pangale.

Kesselaiu pank ja sellel kasvav loodusik võeti looduskaitse alla juba 1938.aastal. Nõukogude ajal inimestel ligipääs saarele praktiliselt puudus. 2004.aastal muudeti kogu saar maastikukaitsealaks ja kehtestati kaitsekord.

Transport

Kesselaiuga puudub regulaarne transpordiühendus. Muhu vald on välja ehitanud avalikus kasutuses oleva ujuvkaiga lautri madalaveelises Kesselaiu abajases. Suurematele paatidele sobib sildumiseks Virtsu poolel Kesse-Jaani erasadam. Kohalikud elanikud kasutavad mere ületamiseks oma veealuseid.

Teenused saare külastajale

Kesselaiul puudub hetkel majutusteenuse pakkumine, kuigi on teada, et aastaks 2015 on valmimas esimene majutuskoht.

RMK poolt on Kesselaiule loodud matkarada koos telkimisalaga.

Teadaolevalt on võimalik saarel rentida ujuvsauna, mis on üsna populaarne külastajate seas, kuid ametlikku infot selle kohta väga leida ei ole võimalik. Info levib pigem nõ „suust suhu”.

Saarel on olemas vabatahtliku merepääste tugipunkt, kus on olemas atv,

tulekustutusvahendid ning päästevestid.

Lisaks on plaanis Kesselaiul paiknev meremärk muuta rahade toel linnuvaatlustorniks.

Väljastpoolt Kesselaidu pakuvad turismiteenuseid saarele:

- 1) Kumari Reisid OÜ e. Estonian Nature Tours – 1-päevane retk Kesselaiule.
- 2) OÜ 360 Kraadi – suusamatkad Kesselaiule
- 3) Peeter Sirge fotokoolitus – retked Kesselaiule

Turunduskanalid

Kuna Kesselaid ei ole turistidele orienteeritud, siis ei ole eriti ka kanaleid, mille kaudu Kesselaiu kohta infot leida. Saare enda nimeline internetilehekülg (kesselaid.ee) puudub, sõna „Kesselaid“ otsingu korral, tulevad välja alljärgnevad leheküljed (lisaks vikipeedia.ee lehele):

- 1) Eestiturism.ee – turismi- ja vaba aja portaal, mida haldab Eesti Turism OÜ.
- 2) Eesti Saarte Kogu koduleht – saared.ee

Sihtgrupid ning külastajate/turistide arv

Kesselaiu põhiliseks sihtrühmaks on eestlasest loodushuviline, kes hindab rahu ning vaikust ja erilist loodust.

Kesselaiu külastajate arv on saarevahi loenduse kohaselt ligi 800, millele lisandub I.Allmanni hinnangul umbes 200 omal käel saabuvat inimest. Saar ei ole otseselt turismile suunatud, kuigi aasta aastalt satub sinna üha enam külastajaid.

Ettepanekud, kokkuvõtte vastustest

Küsitlusele vastas üks kohaliku kogukonna esindaja. Tema sõnul ei kannata saare looduskeskkond massturismi välja. Saar sobib pigem loodusturismiks ja perepuhkusteks. Toodi välja, et saarele on oodatud perepuhkajad, loodushuvilised Eestist ja eriti oodatud loodushuvilised välismaalt ning samuti on teretulnud pärimuskultuurist huvitujad Eestist ja välismaalt. Õpilasgruppe oodatakse saarele vähem. Ettevõtted ning neid, kes soovivad saarel sündmusi korraldada, Kesselaiule ei oodata.

Küsitluse väljapakutud 10 parandusettepanekust leidsid toetust 6. Välja jäid majutusvõimaluste olemasolu olulisus, väljaspool kõrghooaega pakutavate teenuste loomine, teenuste kvaliteedi tõstmise ja turundustegevuste vajalikkus.

Koostöövõimalusi ESK ja teiste väikesaartega nähti matkaradade koostamisel.

Ruhnu

Vaatamisväärsused

Ruhnut peetakse üheks Läänemere pärliks. Ruhnu on piiratud looduskasutusega kaitseala,

kuulub Lääne-Eesti saarestiku biosfääri kaitseala alla.

Ruhnu on ovaalse kujuga ning jaguneb maastikuliselt kaheks. Idaosa on liivane, kus loodekagu suunas kulgeb rida omavahel paralleelseid liivaluhteid. Luidete suurim kõrgus merepinnast on üle 21 (kuni 29,6 m) meetri. Luidete vahele koguneb sademetevesi, sest äravool puudub. Saare idaosa luitestikul kasvab valdavalt okasmets, mis katab 60% saare pindalast. Saare lääneosa on madal, tasandikulise pinnamoega, kus kohati kasvab sanglepikuid, suuremalt jaolt on aga kasutuses põllumajandusliku maana, seal asuvad niidud, põllud ja karjamaad.

Tänapäeval ei tasu Ruhnust otsida omaaegset kultuuri. Keegi ei kannu enam Ruhnu rahvariideid, ei tee Ruhnu traditsioonilist käsitööd ja elugi ei kulge 17. sajandi reeglite järgi. Osa sellest vähesest, mis maha jäi, on õnneks kokku kogutud Ruhnu muuseumi. Endiselt on olemas Ruhnu imeilus loodus ja „laulvad“ liivad Limo rannas. Ka vana sumbküla on osaliselt säilinud ja selle järgi saab aimu, millised kummalised „küüruga“ majad kunagi Ruhnus olid.

Vaatamisväärsustest väärivad väljatoomist Ruhnu puukirik (17.saj.) ning ainulaadne metallmajakas.

Transport

Ruhnu saarel asuva Ringsu sadama kaudu peetakse mereühendust Roomassaare sadamaga Saaremaal ja Pärnu sadamaga. Katamaraan-tüüpi parvlaev „Runö“, sõidab mai algusest oktoobri lõpuni. Ringsu-Roomassaare veetee pikkus on 70 km, ülesõit kestab 2 h 10 min. Ringsu-Pärnu veetee pikkus on 102 km, ülesõit kestab 3 h 10 min. Lisaks pakub tellimusreise meritsi 6 teenusepakkujat. Ruhnu / Ringsu sadamas on kokku kaikohti 20 <http://www.slmarinas.ee/home/ringsu/>.

Hooajavälisel perioodil (oktoober – mai algus) peetakse Ruhnu saarega ühendust läbi lennuliinide Ruhnu-Kuressaare ja Ruhnu-Pärnu.

Teenused saare külastajale

Saarel on 6 majutuskohta:

- 1) OÜ Liise talu Ruhnu saarel, www.liisetalu.ee, kokku 22 voodikohta. Lisateenustena pakutakse toitlustust, transporti saarel, ekskursioone, sauna, talu õuel asub kauplus, mis on kõigile avatud.
- 2) Tiigi talu, <http://www.ruhnu.ee/tiigitalu/>, kokku 23 voodikohta. Lisateenustena pakutakse toitlustust, telkimisvõimalust, sauna.
- 3) Buldersi talu, <http://www.lauk.ee/buldersitalu/>, kokku 27 voodikohta. Lisateenustena pakutakse toitlustust, sh Ruhnu talutoit, rattarenti, sauna, lastele mängumaa, transporditeenust bussi või kastiautoga, ratsutamist ning talu vanas aidas on avatud talumuuseum talu ning Ruhnu saare ajaloost.
- 4) Lääne-Bullersi talu
- 5) Limo saun, <http://www.ruhnu.ee/limosaun/>, kokku 10 voodikohta.

6) Ruhnu Puhkemaja, www.ruhnumaja.ee, kokku 6 voodikohta.

FIE Kaarel Lauk pakub Ruhnu Reisid kaubamärgi alt reisis teenust Ruhnu saarele. (Pärnu-Ruhnu ja Nasva-Abruka-Ruhnu).

Väljastpoolt Ruhnut pakuvad saarele teenust:

- 1) Tiit Reisid OÜ – 3-päevased pakettreisid Ruhnu.
- 2) Mainedd OÜ – 2-päevased pakettreisid Ruhnu.

Turunduskanalid

Lisaks üldinfokanalitele (puhkaeestis.ee ning vikipeedia) on internetist kättesaadav info saare kohta (täpses ilmumise järjekorras):

- 1) Ruhnu Vallavalitsuse koduleht: www.ruhnu.ee – väga informatiivne turisti jaoks – kõik teenused kenasti välja toodud ning info uuendatud. Galerii võiks olla paremini liigendatud turisti jaoks – nt üldpilte Ruhnust, Ruhnu vaatamisväärsused jne.
- 2) www.tuulelaevad.ee – mereühenduse transpordivõimalused
- 3) Ruhnlase blogi: <http://ruhnlane.blogspot.com/>

Sihtgrupid ning külastajate/turistide arv

Sihtgrupiks on loodus- ja kultuurihuvilised inimesed Eestist ning purjetajad ja väikelaevadega puhkajad Lätist ja Eestist.

Saart külastab aastas hinnanguliselt 9000 – 9500 inimest aastas (andmed: Ruhnu Vallavalitsus ja Saare Maavalitsus).

Ettepanekud, kokkuvõtte vastustest

Ruhnu valla arengukavas 2015 – 2018 on välja toodud alljärgnevad turismivaldkonda puudutavad tegevused:

- Soodustatakse lisaks olemasolevale turismipiirkonnale sadama piirkonna väljaarendamist koostöös sadama haldajaga (Saarte liinid, sadama tankla);
- Parendatakse teabe kättesaadavust (kodulehekülg internetis, trükised, laevateavitust, teadetetahvlid sadamas, lennuväljal ja külas);
- Turismikorralduse uuendamine (viidad, infotahvlid jm) – mai, 2015.

Küsitlusele laekus kolm vastust, millest selgus, et saarele oodatakse kultuurituriste ja loodushuvilisi nii Eestist kui välismaalt, pärimuskultuurist huvitujaid Eestist ja välismaalt. Veidi vähem on oodatud õpilased ja ettevõtted ning need, kes soovivad saarel sündmusi korraldada. Lisaks oodatakse pedagoogide gruppe.

Küsitluse väljapakutud 10 parandusettepanekust leidsid toetust ühel juhul kõik. Kahel juhul jäid välja 2 – vajadus parandada transpordivõimalusi saarel (rendiautod, -jalgrattad jms) ja 3 – erineva mugavusastmega majutusasutuste loomise vajalikkus. Lisaks ei peetud ühes vastuses vajalikuks ka 4 - toitlustusvõimaluste parandamist.

Üldine valmisolek saare külastajate vastuvõtuks on kõrge.

Vilsandi

Vaatamisväärsused

1910. a. loodi Ida-Euroopa üks esimesi looduskaitsealasid – Vaika linnukaitseala, millest on välja kasvanud praegune Vilsandi rahvuspark. Selle keskseim saar on Vilsandi saar, mida reguleerib kaitse-eeskiri. Saar koosneb omakorda kahest kokkukasvanud saarest, mida omavahel ühendab kitsas maakael. Vilsandi ümbruse väikesaartel peatub, toitub, rändab läbi ja pesitseb kümneid tuhandeid merelinde. Vilsandi on arvatud rahvusvaheliselt tähtsate linnukaitsealade kõrgeima kategooria alade hulka.

Saare vaatamisväärsuste hulka kuulub kindlasti tuletorn.

Saare rannajoon on liigestatud lahesoppide, neemede ja paljude lähedaste saarekestega. Vilsandi lääne- ja põhjarannal domineerib dolomiitne kaljurand. Eraldi esiletõstmist vääriavad hallhüljeste lesilad Vilsandi rannikumeres.

Transport

Meretransporti Vilsandi Vikati sadama ja Saaremaa Papissaare sadama vahel korraldab 11 reisijat mahutava väikelaevaga "Vilsandi" Kihelkonna Vallavalitsus. Lisaks pakub meretransporti OÜ Vilsandi Liin (regulaarreisid ning tellimusreisid Vilsandile) ja OÜ Islander (tellimusreisid). Saarele on võimalik minna ka jalgsi läbi mere.

Teenused saare külastajale

Saarel on 2 RMK matkarada ning korralikud infotahvlid üldinfoga.

Majutust pakub saarel 2 turismitalu:

1) Vilsandi Tolli turismitalu, <http://www.tolli.vilsandi.info/>, kokku 16 voodikohta. Lisateenustena pakutakse sauna, maastikuauto teenust Vilsandil, paaditeenust, giidimist, jalgrattarenti, aerupaadirenti, loodusmatku, paadimatku, suvepäevade korraldamist, toitlustust.

2) Kusti turismitalu, <http://www.islander.ee/?ca=firmast&t=20>, kokku 6 voodikohta. Lisateenustena pakutakse linnu- ja loodusmatku, ekskursioone tutvumaks haruldaste taimede, fossiilide ja korallidega. Ettetellimisel pakutakse toitlustamist ja piknikke matkadel. Võimalik laenutada jalgrattaid ning sõudepaate. Organiseeritakse ka transpordi Vilsandile.

Väljastpoolt saart pakuvad turismiteenuseid saarele:

- 1) OÜ 360 Kraadi - 2-päevased kajakimatkad Vilsandile koos ümbritsevate laidude külastamisega.
- 2) Pärimusmatkad OÜ – 4-5 tunnised paadiretked Vilsandile ning 6-8 tunnised jalgsimatkad „Jalgsi läbi vee Vilsandile“.
- 3) Saaremaa Loodusmatkad – matkad Vilsandile.

Turunduskanalid

Lisaks üldinfokanalitele (puhkaeestis.ee ning vikipeedia) on internetist kättesaadav info saare kohta (täpses ilmumise järjekorras):

- 1) Keskkonnaameti koduleht Vilsandi Rahvuspargi kohta:
<http://www.keskkonnaamet.ee/?lang=vilsandi>
- 3) OÜ Vilsandi Liin: www.saaremaanaturetourism.eu
- 4) Tolli turismitalu koduleht: www.tolli.vilsandi.info
- 5) Kihelkonna Vallavalitsuse koduleht: www.kihelkonna.ee

Sihtgrupid ning külastajate/turistide arv

Saare peamiseks sihtgrupiks on loodushuvilised, tihti omal käel matkavad inimesed. Teine oluline sihtrühm on linnu – ja hülgevaatlejad.

Vilsandi külastajate arv aastas on hinnanguliselt 2500. Vastavalt Kihelkonna Vallavalitsuse andmetele reisis Vilsandile regulaarliini ja tellimusreisidega 2013.a. 1967 inimest. Juurde on lisatud veel erafirmadelt tellimusreise tellinud inimeste hinnanguline arv.

Ettepanekud, kokkuvõte vastustest

Küsitlusele vastas üks kohalik inimene, kes avaldas arvamust, et saarele on väga oodatud loodushuvilised nii Eestist kui ka välismaalt, samuti (pärimus)kultuurist huvitujad Eestist ja välismaalt ning õpilasgrupid. Veidi vähem oodatakse saarele ettevõtteid ning neid, kes soovivad saarel sündmusi korraldada.

Küsitluse väljapakutud 10 parandusettepanekust leidsid toetust 7. Välja jäi vaid 2 – saare peal sõidu võimaluste parandamine; 5 – saare tutvumisvõimaluste parandamine (matkarajad, loodusgiidid jne) ning keskkonnahoiu korralduse parandamine.

Lisaks toodi välja: „*kuniks ei ole kooli ja noori peresid aastaringselt kohal, ei ole saar päris elujõus, antud küsimuses aga ei usu ka võimalust muutusteks, ehk kunagi kaugemas tulevikus kui õpitegevus arvutipõhine, (aga kas seda sooviksime)?*“

Üldine valmisolek saare külastajate vastuvõtuks on kõrge.

Harju maakond

Naissaar

Vaatamisväärsused

Naissaar võlub loodusega – saare ida- ja lõunarannikul on puhta liiva ning looduslike rannarööpsidega paradiisirannad. Enamik saarest on kaetud ürgse metsaga. Saarel ringi liikudes on võimalik näha suuri rändrahne, mille liustikujää Skandinaaviast jääajal kaasa tõi. Naissaare looduspark kuulub Natura 2000 loodushoiualade võrgustikku ja on seega looduskaitse all.

Saare vaatamisväärsuste hulka kuuluvad tuletorn, Vene tsaar Peeter Suure aegsed kaitserajatised ja suurtükipatareid. Samuti on saarel nõukogudeaegne miinitehase ladude kompleks, kitsarööpmeline raudtee (mis osaliselt töötab tänaseni), muinsuskaitse all olev kalmistu ning eksootiline kontserdi- ja teatripaik Omari küün.

Transport

Transporti mandri ja Naissaare vahel kureerib suvisel hooajal OÜ Kihnu Veeteed reisilaevaga „Vesta”. Laev väljub Tallinna Kalasadamast ning reis kestab ~1 tund.

Lisaks pakub mereühendust Naissaarega Ujukoma OÜ reisilaevaga Monica, mis väljub Tallinnast lennusaadast. Põhirõhk pannakse suvisele hooajale, hooajaväliselt tehakse vaid tellimusreise.

Teenused saare külastajale

Sadama lähedal on telkimisala.

Majutusteenust pakub 2 firmat:

- 1) Naissaare Turismi- ja Puhkekeskus (www.naissaar.eu), milles on kokku 220 kohta.
- 2) Naissaare külalistemaja (www.naissaare.ee), kus on kokku 120 kohta. Lisaks majutusele korraldatakse saarel giidiga (eesti, soome, inglise, itaalia keeltes) safareid, mis hõlmavad kogu saart ning pakutakse jalgrattaid rentimiseks.

Naissaarel on kolm 10–13 km pikkust matkarada– Militaarrada, Kultuurirada ja Loodusrada (Lõuna-, Kesk- ja Põhjarada). Kõik rajad on viitadega tähistatud. Jalgsimatka asemel on võimalus tellida hoopis giidiga ekskursioone jalgrattal, nõukogudeaegses kastiautos või maasturil.

Omari küün võõrustab igal suvel Nargen Festivali ajal kontserte, teatrietendusi ning muid kultuurisündmusi.

Väljastpoolt Naissaart pakuvad turismiteenuseid saarele:

- 1) Naissaare puhkusekorraldaja Monica (Ujukoma OÜ) - pakettreisid: 1-päevased ja 2-päevased koolireisid õpilasgruppidele ning 4 erineva marsruudiga ekskursiooni.
- 2) Watersport.ee – merematkad ja ekskursioonid Naissaarele Rohuneeme sadamast.
- 3) Merematkad.com – merematkad ja ekskursioonid Naissaarele koostöös reisilaevaga

Monica ja Naissaare Puhkeküla.

Turunduskanalid

Lisaks üldinfokanalitele (puhkaeestis.ee ning vikipeedia) on internetist kättesaadav info saare kohta (täpses ilmumise järjekorras):

- 1) Naissaare puhkusekorraldaja Monica koduleht www.monica.ee.
- 2) Naissaare külalistemaja koduleht www.naissaare.ee – koduleht on kirjavigu täis ning kohati eesti ja soome keele segu.
- 4) www.naissaarele.ee

Sihtgrupid ning külastajate/turistide arv

Saare peamiseks sihtgruppideks on militaarhuvilised turistid ning loodushuvilised, kes on huvitatud omal käel matkamisest. Omaette sihtgrupi moodustavad muusika- ja kultuurihuvilised, kes tulevad külastama Omari küüni üritusi.

Naissaart külastas 2013.a. vastavalt 1162 merealust ja 3720 külastajat (AS Saarte Liinid andmed) ning reisilaevaga 6 753 turisti (Viimsi Vallavalitsuse andmed). Hinnanguliselt külastab Naissaart aastas 11 000 inimest.

Ettepanekud, kokkuvõte vastustest

Naissaarelt ei õnnestunud küsitlusele ühtegi vastust saada. Vastavalt Viimsi valla arengukavale aastani 2025 on välja toodud eesmärgid:

- Turismiinfopunkti loomine Naissaarel koos saarele omaste suveniiride müügikohaga;
- Naissaare teemapargi kompleksne väljaarendamine sh kitsarööpmelise raudtee taastamine;
- Naissaare sadamaala arendamine saare turismikeskuseks sh ööbimis- ja toitlustustingimuste parandamine;
- Naissaare seikluspargi arendamine.

Prangli

Vaatamisväärsused

Prangli vaatamisväärsuste hulka kuuluvad kirik, kirikuaed ning külakooli hoone.

Saar on pinnavormidelt erinev: lääneosa on madal ja kivine, idaosas vahelduvad aga rannavallid ja liivaluited. Rohkesti leidub rändrahnepõhiseid. Taimkate on saarel küllaltki mitmekesine ning pool saarest on kaetud männimetsaga, mis pakub head kaitset tuule eest.

Pranglil on maastikukaitseala, mis hõlmab saare kaguosa ning lisaks kuulub saar Natura 2000 loodushoiuala alla, mis tähendab, et see seab tegevusteks oma piirangud: telkimine ja lõkke tegemine on lubatud vaid selleks ette valmistatud ja tähistatud kohtades, jalgratate ja mootorsõidukitega sõitmine peab toimuma vaid teedel ja radadel ning üle 20 osavõtjaga

ürituste korraldamiseks tuleb hankida kaitseala valitsejalt eriluba.

Transport

Prangli saare ja mandri vahelist ühendust opereerib Kihnu Veeteed AS reisilaevaga „Wrangö”. Meretee pikkus on 18 km ning reis kestab Leppneeme ja Kelnase vahel 1 tund. Lisaks pakub meretransporti tellimise peale Prangli ja mandri vahel OÜ Prangli Laevaliin paadiga Helge, kus on kokku 36 kohta.

Kelnase sadam võtab vastu väikelaevu ja jahte.

Teenused saare külastajale

Saarel on tähistatud matkarajad ja lõkkeplatsid. Lisaks on siin kauplus, arstipunkt, postiteenistus ning rahvamaja.

Saarel on 4 majutuskohta:

- 1) Praaga talu Pranglil, www.praagapuhkemaja.com, milles on 36 voodikohta. Lisaks pakutakse erinevaid 1-2-päevaseid pakette koos toitlustusega, mille raames on võimalik kala (turska) püüda, jalgratta- ja/või jalgsimatkal osaleda ning sauna teha.
- 2) Prangli Mardi Puhketalu OÜ, mardipuhkemaja.ee. Majutust pakutakse koos Jäätma taluga, kokku 25 voodikohta. Lisateenustena on võimalik tellida sauna, toitlustust, autoekskursioone, telkimist, transporti.
- 3) Prangliranna rannamaja, www.pranglisaar.ee, milles on kokku 8 voodikohta.
- 4) Prangli Lõunaranna Puhkekeskus, www.prangliholiday.ee, kus puhkemajas, kämpingus ja talumajas kokku on 46 voodikohta. Lisaks pakutakse meretransporti, kastiauto ekskursioone, veesusatamist, kalapüüki ning korraldatakse lastelaagreid.

Toitlustusteenust pakub lisaks majutusettevõtetele Rootsu Saare-resto (<http://www.rootsu.ee/saare-resto/>), mis tegutseb juuni algusest augusti lõpuni, tellimisel ka muul ajal. Menüü sisaldab palju kohalikku toorainet ning on mõjutatud kohalikest toidutraditsioonidest.

Prangli Reisid OÜ (www.pranglisaar.ee) – pakutakse hülgevaatlusretki, seeneretki, suvepäevade korraldamist, 1-päevaseid, sh klassi ekskursioone Pranglile, jalgrattamatkasid.

Väljastpoolt saart pakuvad turismiteenuseid:

- 1) Watersport.ee – merematkad Pranglile, võimalus organiseerida ekskursioone, majutust, toitlustust või meelelahutust.
- 2) Peeter Sirge Fotokoolitused MTÜ. Fotoretked Pranglile.
- 3) Reisifirma DiscoverEst pakettreisid Pranglile.
- 4) Merematkad.com - merematkad ja ekskursioonid Pranglile, jalgrattamatkad saarel.

Turunduskanalid

Lisaks üldinfokanalitele (puhkaeestis.ee ning vikipeedia) on internetist kättesaadav info saare kohta (täpses ilmumise järjekorras):

- 1) Prangli Turismiühistu: www.prangli.com
- 2) Prangli saarte muuseum www.prangli.ee
- 3) Facebook.com – Prangli saare leht, mida haldab www.prangli.com, jälgib üle 1300 inimese.

Sihtgrupid ning külastajate/turistide arv

Saart külastab aastas hinnanguliselt 5000 turisti (andmed Viimsi Vallavalitsuselt).

Ettepanekud, kokkuvõtte vastustest

Kohalikult kogukonnalt ei õnnestunud ühtegi vastust küsimustikule saada. Seega on välja toodud Viimsi valla arengukavas 2014 – 2020 märgitud tegevused, millega parandada turismiteenust saarele:

1. Turismiinfopunkti loomine Pranglile
2. Prangli saare teede katmine tolmuva kattedega
3. Matkaradade uuendamine

Aegna saar

Vaatamisväärsused

Aegna saar on peamiselt puhke-eesmärkidel kasutatav maastikukaitseala, millest 80% on kaetud metsaga. Aegna loodusväärtusteks ongi vanad metsad, eriilmelised rannad, väikesed soolaigud ja suured rändrahnud.

Ajalooliselt on saarel olnud kaitsefunktsioon. Praeguseni on Aegnal näha osaliselt säilinud 20.sajandi militaarrajatisi. Lisaks on saarel vana kalmistu, maagiline kivilabürint, erinevad matkarajad ning kaks telkimis-lõkkekohtadega supelranda.

Transport

Aegna sadam kuulub Tallinna linnale ja Tallinna Linnavalitsuse korraldada on taristu valmishitamine ja kvaliteetsete transpordi- ja sadamateenuste korraldamine.

Saare vahet sõidab maist kuni oktoobrini liinilaev Vesta (OÜ Kihnu Veeteed), mis väljub Tallinnast Kalasadamast. Oktoobri keskpaigast maikuuni liiniühendus Aegnaga puudub.

Teenused saare külastajale

Sadamas on olemas infotahvel saare kohta.

Majutusteenust pakub kolm teenusepakkujat, millest kaks on eraettevõtjad (majutus – ja toidutegemise võimalustega) ning Aegna Loodusmaja, mis kuulub Tallinna Kesklinnaosa Valitsusele ning on kujunenud väga populaarseks peatumiskohaks. Alates 2006.a-st, on Aegna Loodusmaja pakkunud paljudele loodushuvilistele tasuta õppekava toetavat loodusõpet. Maikuust sügiseni kestva hooaja jooksul korraldatakse Tallinna Keskkonnaameti

juhtimisel Tallinna lasteaedadele, üldhariduskoolidele ja teistele loodushuvilistele õpperetki, praktilist õuesõpet, looduslaagreid, õpetajate täienduskoolitusi, suvekoole. 2011. aastal külastas Aegna loodusmaja 3182 ja 2012. aastal 3525 loodushuvilist. Koormuse vähendamiseks

registreeriti 2013. aastal ligi 3000 ja 2014. aastal juba teadlikult tallamisõrnade koosluste säilitamiseks 2200 külastajat. Traditsiooniks on kujunemas mais - juunis Aegna Loodusmajas toimuvad lasteaedade ja koolide õuesõppe tunnid, juulis-augustis toimuvad looduslaagrid ja septembris koolide õuesõppe päevad.

Koha peal korraldab ekskursioone saare püsielanik Hugo Udusaar. Saarel on 3 matkarada, ametlikud telkimis-lõkkekohad, kuivkäimlad.

Väljastpoolt Aegnat pakuvad turismiteenuseid saarele:

1) OÜ 360 Kraadi – poolepäevased kajakimatkad Aegnale koos kerge eine ning jalutuskäiguga Aegnal.

2) Watersport.ee - reisirühmad peamiselt Rohuneeme väikesadamast, kust Aegna saarele sõidetakse ca 5 minutiga. Transporti pakutakse kuni 150 liikmelistele gruppidele ning sõidetakse iga ilmaga, mis võimaldab kai äärde silduda.

3) Merematkad.com - reisirühmad Aegnale reisilaevaga Monica, mis mahutab kuni 190 inimest. Jalgsi ekskursioonid ja maastikumängud Aegnal.

Turunduskanalid

Lisaks eespool toodud üldinfokanalitele (puhkaeestis.ee ning vikipeedia) on internetist kättesaadav info saare kohta (täpses ilmutumise järjekorras):

1) aegna.ee - informatiivne, hooaja eel on uudised asjakohased ning uuendatud (kuigi sügisel võib leida kodulehelt viimased uudised aprillikuust). Kodulehe ülesehitus loogiline, info leiab kiiresti üles ning ka kontaktid, kellega vajadusel ühendust võtta.

2) Kihnu Veeteed (www.veeteed.com) – laevagraafikud

3) Aegna saar Facebookis – 1719 liiget

Sihtgrupid ning külastajate/turistide arv

Aegna sihtgrupid on alljärgnevad:

1) Loodushuvilised, kuna saarel asub maastikukaitseala, mitmeid looduslikke huviväärsusi ning loodusmaja. Loodushuvilised turistid külastavad Aegnat peamiselt kevad-sügis perioodil, kuna sel ajal on looduse mitmekesisus kõige paremini nähtav.

2) Kooliõpilased, kes rajatud Loodusmajas, mis muutub Tallinna koolide loodushariduse õppebaasiks, osalevad nii ühepäevastel retkedel kui mitmepäevastel looduskaitse- ja keskkonnateemalistel õppepäevadel.

3) Puhkajad - saare metsaderohkus, rändrahnud ja liivane mererand meelitavad inimesi.

Samuti on puhkajate hulgas ka need inimesed, kes veedavad saarel aktiivselt vaba aega – matkavad matkarajal, käivad kajakiga sõitmas ja spordivad.

4) Paadisõitjad/jahiomanikud, nii sise- kui välisturistid.

5) Militaarhuvilised külastajad. Tutvuvad saare militaarse ajaloo ning militaarobjektidega.

Aegna saare külastajate arv on viimaste aastate jooksul jõudsalt kasvanud. 2012.a. külastas Aegna saart 4566 reisijat, 2013. a. 5487 ning 2014. aastal augustikuu seisuga oli saart külastanud 5146 inimest. Numbrid on saadud Tallinna linna transpordiosakonnalt.

Ettepanekud, kokkuvõtte vastustest

Tallinna Keslinna linnaosa arengukava aastateks 2012 – 2016 turismipeatükis tuuakse Aegna kohta välja järgnev:

- Mereturismi arengu tarvis on vaja rekonstrueerida Aegna sadam ning korrastada Aegna saare rannad.

- Aegna saare maastikukaitseala aitab säilitada unikaalset looduskooslust, kuid samas kehtestab ka piirangud turismi edendamiseks saarel. Tuleb koostada selline turismi- ja puhkekorralduse plaan, mis arvestab Aegna maastikukaitseala koormustaluvusega. Esmajärjekorras tuleb keskenduda külastajaid teenindava infrastruktuuri arendamisele.

Oluline on Aegna saare lisamine püsisustusega väikesaarte nimekirja.

Küsitlusele vastas vaid üks kohalik inimene, kes avaldas arvamust, et saarele oodatakse väga loodushuvilisi nii Eestist kui ka välismaalt, (pärimus)kultuurist huvitujaid Eestist ja välismaalt, ning õpilasi. Vähem oodatakse saarele ettevõtteid ning neid, kes soovivad saarel sündmusi korraldada.

Küsitluse väljapakutud 10 parandusettepanekust leidsid toetust kõik. Üldiselt on ollakse senise turismimajandusega saarel rahul.

Pärnu maakond

Kihnu saar

Vaatamisväärsused

Kihnu on iidne meresõitjate, kalurite ja hülgeküttide saar. Saar on põnev sihtkoht igale kultuurist ja kultuuripärandist, omapärasest loodusest ja sõbralikest inimestest huvitatud külalisele. Kihnu vaatamisväärsusteks on vana kirik, kalmistu, muuseum, kool ning külastajatele avatud tuletorn.

2003. aastal kandis UNESCO Kihnu saare suulise ja vaimse kultuuripärandi nimekirja, kuna saare kultuuriruum on ainulaadne Läänemere geograafilises lähiümbruses ja kaugemalgi.

Kihnu on IBA (Important Bird Area) ja IPA (Important Plant Area) ala. Kihnu saarest 1096,4 ha on Kihnu hoiualas ja saart ümbritsev meri Pärnu lahe hoiualas. Mõlemad hoiualad kuuluvad Natura 2000 võrgustikku.

Transport

Kihnu ja mandri vahel peab kevadest kuni sügistormideni regulaarühendust AS Kihnu Veeteed. Reisisarvlaevaga „Liisi“ on võimalik Pärnu kesklinnast Kihnu sõita. Ülesõit kestab 2 tundi ja 30 minutit. Madalhooajal sõidab parvlaev 3 korda nädalas, turismi kõrghooajal on ühendus tihedam.

Munalaiu sadamast on võimalik Kihnu sõita reisisarvlaevaga „Amalie“ ning ülesõit kestab 1 tund.

Talvisel hooajal peetakse ühendust saare ja mandri vahel vaid lennukiga.

Teenused saare külastajale

Turism on kalanduse kõrval Kihnu elanike teiseks väga oluliseks sissetulekuallikaks, ettevõtjatest (90) ligi 16% tegeleb turismimajandusega. Seetõttu on ka olemasolevate teenuste valik lai ning külastajatel jääb ühest päevast saarel kindlasti väheks.

Kihnus on suvel 9 majutuskohta (ca. 210 voodikohta), millele lisanduvad telkimise võimalused. Hooajavälisel perioodil on majutus võimalik ainult mõnes turismitalus.

Toitlustust pakuvad ametlikult 4 teenusepakkujat, neist osad ka kohalikku kihnapärast talutoitu (Tolli Turismitalu) ning erinevaid kalatoite. Seega kohalikul toorainel baseeruvat toitu on ette tellimisel võimalik maitsta.

Saare elanikud pakuvad külastajatele giiditeenust ja mitmesuguste suveniiride, eriti käsitööesemete müüki. Lisaks on võimalik tellida kohalikelt teenusepakkujalt mere- ja kalastusretki, vee- ja jääalust kalapüügiteenust, veesuusatamist, auto ringsõitu, veetransporti marsruudil Kihnu-Munalaid-Kihnu. Saarel on mitmed jalgrattalaenutused. Nautida on võimalik kohalikku kultuuri, jälgides erinevaid kultuurisündmusi, mida pakutakse üsna ohtrasti – eriti turismihooajal ehk suvel. Vanade traditsioonide kogemiseks on põnev Kihnu saart külastada rahva- või kirikukalendri tähtpäevade ja pühade paiku, näiteks jõulude, jaani- või kadripäeva ajal, sest sel ajal toimub samuti palju huvitavaid tegevusi, mida mujal Eestis ei ole võimalik enam näha.

Eraldi võib välja tuua Kihnu Mere Pidu, Kihnu Viulifestival, Kadripäev külades, pillilaste ja folklooriansambel Kihnumua kontserdid, kunsti- ja käsitöölaagrid, pillilaagrid, külapeod, muinastulede öö, kihnukeelsed uudised, üritused mandrikihnlastele ja Manija saare elanikele.

Väljastpoolt saart pakuvad turismiteenuseid Kihnu saarele:

- 1) Seikle Vabaks 2-päevane kajakimatk „Unustamatu Kihnu“
- 2) Tiit Reisid – 2-päevane pakett Kihnu saarele
- 3) Kumari Reisid OÜ, Estonian Nature Tours, Kihnus pool päeva

Turunduskanalid

Lisaks üldinfokanalitele (puhkaeestis.ee ning vikipeedia) on internetist kättesaadav info saare kohta (täpses ilmumise järjekorras):

1) Kihnu saare oma korralik koduleht kihnu.ee, mis on igati informatiivne nii saareelanikule kui ka külalisele. Seal olevad 9 palvet külalisele kõlavad küll pisut karmide käsklustena, soovitus on need pigem pisut leebemasse vormi ümber sõnastada.

2) SA Pärnumaa Turism koduleht www.visitparnu.com

3) Kihnu Veeteed OÜ – www.veeteed.com, kust on võimalik tutvuda meretranspordi võimalustega mandri ja Kihnu vahel.

4) SA Kihnu Kultuuriruum – www.kultuuriruum.ee

5) AS Saarte Liinid - www.saarteliinid.ee/ports/kihnu

Lisaks on muidugi väga suureks rolliks saare tuntuks muutmisel kahel persoonil – Kihnu Virvel ja Mark Soosaarel. Tänu nendele ollakse Eestis üsna palju kursis sellega, mis Kihnus toimub ning millised kitsaskohad saareelanikke häirivad ning mis on see, mis Kihnu unikaalseks väikesaareks muudab.

Sihtgrupid ning külastajate/turistide arv

Kihnu sihtgrupiks on pärandkultuurist huvitujad, kes soovivad saada autentset kogemust. Samuti on Kihnu põnev paik loodushuvilistele, kellele pakub põnevust muuhulgas ka linnuvaatlus.

Kihnut külastab ca 18 000 turisti aastas, suvel ca 4000 turisti kuus (andmed Kihnu valla arengukava 2012 - 2020).

Ettepanekud, kokkuvõte vastustest

Vastavalt Kihnu valla arengukavale nähakse turismisektoris järgnevaid probleeme:

- Loodusväärtuste ja osaliselt pärandkultuuri potentsiaali vähene kasutus turismitoodete ja -teenuste väljaarendamisel;
- Saare turismimajanduse ühtse koordineerija puudumine;
- Välja on töötamata ettevõtluse, sh turismi arengukava;
- Regulaarse ühenduse puudumine mandriga;
- Avaliku turismitaristu puudulikkus;
- Turismiatraktsioonide vähene väljaarendatus;

- Vähene tähelepanu kvaliteetturismi edendamisele;
- Aastaringsete majutus- ja toitlustuskohtade puudus;
- Turismi hooajalisus;
- Kvalifitseeritud tööjõu puudus;
- Registreerimata majutuskohad

Küsitlusele laekus Kihnust kolm vastust. Kõlasid arvamused, et saarele oodatakse kõiki sihtrühmi: loodushuvilisi nii Eestist kui ka välismaalt, (pärimus)kultuurist huvitujaid Eestist ja välismaalt, õpilasi ja pensionäre ning ka ettevõtteid ning neid, kes soovivad saarel sündmusi korraldada. Oodatud on kõik mõistvad ja Kihnu saare eripära hindavad külastajad, pered, ettevõtted seminaride, koolituste, suvepäevade läbiviijatena ja sportlased.

Küsitluse väljapakutud 10 parandusettepanekust leidsid toetust peaaegu kõik 10. Vaid ühel juhul ei peetud vajalikuks suurendada pärandkultuuriväärtustega tutvumisvõimaluste suurendamist ja transpordivõimaluste parendamist.

Märgiti ära, et kindlasti on vaja tegeleda nende tegevuste ja sündmustega, tänu millele on võimalik muuta turism aastaringseks ja seeläbi pikendada hooaega. Koostööna nähti oma saarel, teistel väikesaarte ning ESK-ga võimalusi viia läbi erinevaid koolitusi, mõne huvitava festivali korraldamine (üritus kolm päeva ja praam/laev transpordib külastajaid saarelt saarele vms).

Kõigi küsitluses väljatoodud teemade osas saaks koostööd teha ka teiste väikesaartega, kasvõi kogemuste vahetamiseks, nõustamiseks, ühiste koolituste läbiviimiseks.

Manija saar e. Manilaid

Vaatamisväärsused

Manilaid on kantud kui Kihnu kultuuriruumi üks osa UNESCO suulise ja vaimse pärandi meistriteoste nimekirja. Kogu Manija saar on maastikukaitseala, Natura2000 loodus- ja linnuala. Loodusväärtusteks on eelkõige haruldaste taimede kasvualad ja rannaniidud.

1933. aastal, kui Kihnu saar jäi kihnlastele kitsaks, kolis Manijale 22 peret, kokku 79 inimest. Sellest tulenevalt on ka kultuurilised seosed nende kahe saare vahel tihedad. Traditsioonilistest tegevustest on elujõulisemad kalapüük ja käsitöö. Naiste käsitööoskustest saab ülevaate saare seltsimajas olevast väljapanekust.

Transport

Manilaiule on võimalik sõita liinipaadiga „Mann“, mis väljub Munalaiu sadamast. Lisaks peab ühendust AS Kihnu Veeteed parvlaevaga tihedusega 1 kord nädalas. Talvel saab mereteed ületada ka jalgsi, hõljuki, traktori või autoga.

Teenused saare külastajale

Saarel on 1 majutusasutus – Riida turismitalu, mis pakub ka kohalikku toitu (kala jm).

Lisateenustena pakutakse lappajapaadiga kalaretke.

Väljastpoolt Manilaidu pakuvad turismiteenuseid saarele:

- 1) Seikle Vabaks päikeseloojangu kajakimatk ümber Manija saare. Pakutakse võimalust aerutada ümber Manilaiu, teha saarel väike retk koos söögipausiga. Siiski ei kasutata saareelanike poolt pakutavaid teenuseid, vaid süüakse oma kaasavõetud toitu ning ka majutust pakutakse soovi korral Tõstamaa vallas Kõpu külas asuvas Maria talus. Lisaks 2-päevane kajakimatk „Avasta maaliline Manija“.
- 2) Kinmar OÜ ehk Aisa kodumajutus - lõbusõidud kaatriga Manilaiule. Soovi korral ka veesuuskade ja veelauaga sõit.
- 3) Villa Marie - 1- päevased mereretked Manilaiule purjejahil Põhjatäht.

Turunduskanalid

Lisaks üldinfokanalitele (puhkaeestis.ee ning vikipeedia) on internetist kättesaadav info saare kohta (täpses ilmumise järjekorras):

- 1) Kihnu Veeteed OÜ – www.veeteed.com, kust on võimalik tutvuda meretranspordi võimalustega mandri ja Kihnu vahel.
- 2) Tõstamaa vallavalitsuse leht www.tostamaa.ee
- 3) Riida turismitalu inglise keelne leht www.manilaid.ee – saare nime kasutatav koduleht kajastab saare ainsa majutusasutuse infot. Soovitus – fotogaleriis tuua välja rohkem saare üldpilte, lillede jm detailipilte võib olla, kuid infot otsiv turist tahab rubriigis „Looduspilte Manilaiust“ kindlasti esimese 10 pildi seas näha üldisemaid plaane. Sama soovitus Riida turismitalu rubriigi kohta – esimesed 10 pilti peaks näitama turismitalu väljastpoolt, ruume seest ja siis alles loomi ja lilli jne, mis seal hetkel esimese 10-15 pildi pealt näha võib. Samuti võiks kajastada saarel toimuvat uudiste rubriigi all – kuna tegu on siiski saare nime kasutava internetileheküljega. Seal võib kajastada seda, mis saare looduses parasjagu toimub, milliste lindudega on saare elanikud kohtunud jne. Kõik see muudab lehekülje loetavamaks ning seega ka leitavus paraneb olulisel määral.

Sihtgrupid ning külastajate/turistide arv

Manilaidu külastab kohaliku ettevõtte Riida Turismitalu sõnul aastas umbes 1000 inimest.

Ettepanekud, kokkuvõte vastustest

Küsitlusele laekus Manilaiult kaks vastust (sealjuures ühe ankeedi puhul andsid küsimustele vastused 10 inimest, olles küsimused ja vastused saare kohta koos läbi arutanud). Toodi välja, et saarele oodatakse kultuurituriste ja loodushuvilisi nii Eestist ja eriti välismaalt, pärimuskultuurist huvitujaid Eestist ja eriti välismaalt ning ka õpilasi. Kõige vähem oodatakse saarele ettevõtteid ning neid, kes soovivad saarel sündmusi korraldada.

Küsitluse väljapakutud 10 parandusettepanekust leidsid toetust peaaegu kõik arengukohad –

siiski vastustest, mille taga olid koondunud 10 inimest, võis näha, et ei peeta vajalikuks parandada transpordivõimalusi saarel, samuti ei ole oluline luua erineva mugavusastmega majutusvõimalusi; parandada keskkonnahoiu korraldust, tõsta teenuste kvaliteeti läbi koolituste ning tõsta turundustegevuse mahtu ja kvaliteeti.

Üldine valmisolek saare külastajate vastuvõtuks on keskmine.

Lääne maakond

Osmussaar

Vaatamisväärsused

Osmussaare maastik on kordumatu tänu pankrannikule, rändrahnudele ja kõrgetele klibuvallidele. Peamine vaatamisväärsus ongi u 3000 aastat tagasi veealuse paeseljandiku laena merest tõusnud ja ikka veel tõusev rannikupank.

Vaatamisväärsustest tuleb kindlasti veel välja tuua 1766.a ehitatud kivikabeli varemed ning kalmistu. Lisaks on saarel tuletorn ning palju geoloogilisi vaatamisväärsusi.

Osmussaarel on moodustatud maastikukaitseala, et säilitada sealne elus ja eluta looduse kooslus (eriti kaitsmistvääriivad on saarel linnustik, taimestik, klibuväljad ja Neugrundi meteoriidikraatritl pärinevad suured kivid, nn Neugrund-bretšad). Osmussaar on ka Natura-ala.

Saare rannik on üks parimaid vaatluskohti arktiliste veelindude rände jälgimiseks ning sobiv koht sukeldujatele.

Transport

Regulaarne laevaühendus Osmussaarega puudub. Paadireise saab tellida Dirhami sadamast. Paadireise korraldavad Osmussaare Fond (www.osmussaar.ee) ja Osmussaare Reisid (www.osmussaarereisid.ee).

Saarel puudub püsikai, mille ääres mugavalt randuda. Hooajal veeldatakse ujukvai.

Teenused saare külastajale

Majutusteenus Osmussaarel puudub.

Saarel on olemas infostendidega varustatud matkarajad ja laagriplatsid.

OÜ Konksmoorid (saarel elav pere) käest on võimalik tellida toitlustust, giidimise teenust, auto kastis või kärus ekskursioone ning safarit ümber Osmussaare.

Väljastpoolt Osmussaart pakuvad turismiteenuseid saarele:

- 1) Kumari Reisid OÜ e. Estonian Nature Tours – 1-päevane retk „Värviline Osmussaar“.
- 2) Osmussaare Reisid – erineva kestuse ja sisuga pakettreisid Osmussaarele.

3) Looduse omnilaev (www.looduseomnibuss.ee) korraldas 2014.aasta suvel purjelaevaga Kajsamoor 1-3-päevaseid paketteise. Veel ei ole teada, kas reisirid jätkuvad 2015.aastal.

Turunduskanalid

Lisaks üldinfokanalitele (puhkaestis.ee ning vikipeedia) on internetist kättesaadav info saare kohta (täpses ilmumise järjekorras):

1) Osmussaare Reisirid – www.osmussaarereisid.ee

2) SA Osmussaare Fond – www.osmussaare.ee

Sihtgrupid ning külatajate/turistide arv

Saare sihtgruppideks on loodushuvilised, linnuvaatlejad, geoloogilistest vaatamisväärsustest huvitatud inimesed, ka sukeldumishuvilised.

Osmussaart külastab igal aastal hinnanguliselt 2000 inimest (andmed SA Osmussaare Fondilt).

Ettepanekud, kokkuvõte vastustest

Noarootsi valla arengukavas 2013 – 2020 on seoses Osmussaare arendamisega välja toodud alljärgnevad tegevused:

- Osmussaare lõunasadamasse statsionaarse maabumiskai ehitamine;
- Osmussaarele kaitseala teabepunkti rajamine;
- Plaanis on tähistada endised hoonete asukohad ja osaliselt neid ka taastada, et võimaldada nii praegustele kui ka endistele osmussaarlastele elamis- või puhkamisvõimalus saarel.

Küsitlusele vastas üks kohalik inimene, kes avaldas arvamust, et saarele oodatakse väga kõiki turiste: loodushuvilisi nii Eestist ja eriti välismaalt, pärimuskultuurist huvitujaid Eestist ja eriti välismaalt ning ka õpilasi. Ka on väga oodatud ettevõtted ning need, kes soovivad saarel sündmusi korraldada. Lisaks toodi eraldi sihtgrupina välja surfarid ja sukeldujad lisaklausliga, kui saab majutusprobleemile lahenduse.

Küsitluse väljapakutud 10 parandusettepanekust leidsid toetust 6. Välja jäid: 2 - parandada transpordivõimalusi saarel (rendiautod, -jalgrattad jms); 5 - suurendada saarega tutvumise võimalusi (matkarajad, loodusgiidid, linnuvaatlus, kalastamine, jahipidamine jms); 6 - suurendada pärandkultuuri väärtustega tutvumise võimalusi (ajalugu, rahvakultuur) ning 9 - tõsta teenuste pakkumise kvaliteeti (koolitused giididele, toitlustajatele, turundajatele jms).

Olulisena toodi välja hooaja pikendamist ning majutusteenuse lubamist saarel.

Üldine valmisolek saare külatajate vastuvõtuks on kõrge.

Vormsi

Vaatamisväärsused

Saarel on 14 küla. Kuni II maailmasõjani elasid saarel rannarootslased.

Ligi 70% saarest on kaetud metsaga- põhiliselt kuusikud ja männikud. Saare idaosa on madalam ja soisem.

Saare vaatamisväärsuste hulka kuuluvad Püha Olavi kirik, maailma suurim rõngasristide kogu kalmistul, Suuremõisa mõisakompleksi varemed, Saxby ja Norrby tuletornid, Sviby talumuuseum.

Osa Vormsi saarest on kaitstav ala, mille eesmärk on Vormsi haruldaste maastike, pärandi, kultuuri ja taimede kaitse. Vormsi ranniku kaks rahvusvahelise tähtsusega linnuala Hullo ja Sviby lähed ning Hari kurk koos rannaniitude ja laidudega on hinnatud Inglise Kuningliku linnukaitseseltsi uurimisalaks. Samuti on Vormsi koos ümbritseva merealaga Lääne-Eesti saarestiku biosfääri programmiala osa.

Transport

Meretranspordi mandri (Rohuküla) ning Vormsi (Sviby) vahel kureerib AS Kihnu Veeteed parvlaevaga „Reet“ ja ülesõit kestab 45 minutit. Jäähklassiga parvlaev „Ormsö“ tuleb liinile mais 2015.

Sviby sadama põhiülesanne on vastu võtta liiniparvlaeva, kuid selle kõrvalt on ta ka saare kaubasadamaks, samuti saavad seal ujuvkai ääres peatuda väikelaevad ja jahid. <http://www.slmarinas.ee/home/sviby/>.

Külmadel talvedel on avatud jäätee Noarootsi poolsaarele ja sealt otse Haapsalusse.

Teenused saare külastajale

Saarel on 8 majutusasutust:

- 1) Hostel Feim&Sull, kokku 20 voodikohta. Lisateenustena pakutakse sauna.
  - 2) Sarapuu kodumajutus, kokku 5 voodikohta.
  - 3) Elle-Malle Külalistemaja, kokku 43 voodikohta.
  - 4) Diby kämping-puhkemaja, kokku 15 voodikohta.
  - 5) Rumpo Mäe talu, www.rumpomae.ee, kokku 29 voodikohta. Lisateenustena pakutakse giidiga lühemaid ja pikemaid matkasid saarel, ajaloolise Vormsi ruubiga (puupaadiga) purjetamist, vibulaskmist, kalastamist ja jahti.
  - 6) Tähtheina residents, kokku 7 voodikohta.
  - 7) Norrenda Puhkemaja, www.rumpomajad.ee.
  - 8) Arnoldi Suveresidents, www.suveresidents.ee, kokku 17 voodikohta. Lisateenustena pakutakse sauna ja kümblustünni kasutust.
- Saarel on ka jalgrattalaenusus ning pakutakse giidiga jalgrattamatka teenust.

Väljastpoolt saart pakuvad turismiteenuseid:

- 1) Mainedd OÜ – reis „Päev romantilisel Vormsi saarel“.
- 2) Tiit Reisid – 1-päevane reis Vormsile.
- 3) Reimann retked – süstamatkad mandrilt Vormsile ja Vormsi ümbruses.
- 4) OÜ 360 Kraadi – süstamatkad mandrilt Vormsile ja Vormsi ümbruses.
- 5) Merematkad.com - merematkad ja ekskursioonid Vormsile.

Turunduskanalid

Lisaks üldinfokanalitele (puhkaeestis.ee ning vikipeedia) on internetist kättesaadav info saare kohta (täpses ilmumise järjekorras):

1) Vormsi Vallavalitsuse koduleht: www.vormsi.ee – väga informatiivne turistile, atraktiivse väljanägemisega ning loogilise ülesehitusega. Ainus küsitavus on alamlehe pealkiri „Demokraatia“, kus on koondunud kogu info vallavalitsuse töö kohta.

2) Kihnu Veeteed OÜ leht: www.veeteed.com.

Sihtgrupid ning külastajate/turistide arv

Sihtrühmaks on endiste rannarootslaste valdustest huvitujad. Nii pered, kui ka omaette matkajad. Neile meeldib vaadelda Vormsi vaatamisväärsusi, kuid sageli jäädakse saarele vaid üheks päevaks.

Külastajaid oli 2013.a. ligikaudu 21 000. Neist enamus on eestlased, kuid suure osa moodustavad ka rootslased ja soomlased, kasvab sakslaste osatähtsus.

Ettepanekud, kokkuvõtte vastustest

Vormsi saarelt laekus kokku 8 vastust. Need olid nii omavahel kui ka võrdluses KOV vs kohalik kogukond üsna erineval arvamusel seoses turismiteenuste osutamisega. Kui turismiettevõtjad olid väga valmis turistide vastu võtma, siis teised kogukonna esindajad nii optimistlikud selles osas ei olnud. Kui enamus oli väga valmis vastu võtma nii looduhuvilisi kui ka pärimuskultuurist huvitujaid nii Eestist ja välismaalt, siis ettevõtete ja õpilasgruppide osas jagunesid arvamused skaala mõlemasse otsa: osad ei oota neid üldse saarele, teised jällegi ootavad väga. Eraldi sihtgruppidena toodi välja usuorganisatsioonid (leerilaagrid, retriidid, koguduste väljasõidud) ning rahulikud puhkajad jalgratastega, kes tulevad saarega tutvuma, mitte Vormsil end välja elama.

Ka arengukohtade osas oldi ei meelt – osad vastajad pidasid vajalikuks kõiki väljatoodud teenuseid parendada, teiste arvamus kohaselt ei ole vaja tegeleda nt turundustegevuse mahu tõstmise, teenuste pakkumise kvaliteedi tõstmise ning esmaabi- ja päästeteenuste kättesaadavuse parendamisega.

Veel toodi välja:

- Oleks vaja keskenduda mitte turistide, vaid eelkõige saareelanike heaolule;
- oodatakse saarel rohkem omavahelist koostööd ja ühist turundamist;
- saare elanikele oleks vaja koolitust, mille läbi nad positiivsema mõtlemise poole suunata.

Tartu maakond

Piirissaar

Vaatamisväärsused

Piirissaar väga huvitava arhailise elulaadiga paik: kõrvuti elavad vanausuliste, õigeusklike ja luterlaste kogukonnad. Piirissaare elanike põhiosa moodustavad vene vanausulised, kes põgenesid Venemaalt 16. sajandi kirikureformi eest.

Saarel on kolm küla: Piiri, Tooni ja Saare. Saar on madal ja enamik saarest soostunud. Vaid 55 hektarit saarest (kirdeosa) on hoonestatud ja kasutatakse köögivilja, peamiselt sibula kasvatamiseks.

Piirissaar on ka botaanilis-zooloogiline kaitseala. Lisaks kaitsealustele taimedele on siin kuus liiki kahepaikseid ja arvukalt linde. Saarel on tähtis koht kogu Peipsi järve kalamajanduse arendamisel ja kaitsmisel.

Saarel on mitmed vaatamisväärsused - muinsuskaitsealused objektid: Piiri vanausuliste kalmistu; Saare vanausuliste kalmistu; Piirissaare kalmistu ja Piirissaare kirikuaed.

Transport

Laevühendust Laaksaare (67 km Tartust) ja Piirissaare vahel opereerib Kihnu Veeteed. Ülesõit reisiparvlaevaga Koidula kestab ilmaoludest ja lastist sõltuvalt 45–60 minutit. Suvehooajal on olemas regulaarühendus, talvel tuleb ühendust võtta kohaliku piirivalvekordoniga ja uurida jää- ning lumeolusid. Hooajaline ühendus on võimalik väikealustega Tartust mööda Emajõe näiteks lodjaga Jömm.

Teenused saare külastajale

Mõned saareelanikud tegelevad turistide majutamise, neile koduste lõunasöökide pakkumise ja saare tutvustamisega. Turismitalusid ega ametlikku telkimisala Piirissaarelt veel ei leia, seega tuleb turistil oma telk püsti panna kas Piirissaare lennuväljale või paluda mõnelt kohalikult luba tema hoovi kasutada.

Turunduskanalid

Lisaks üldinfokanalitele (puhkaeestis.ee ning vikipeedia) on internetist kättesaadav info saare kohta (täpses ilmumise järjekorras):

- 1) Piirissaare valla koduleht www.piiirissaare.ee – mille all info turistidele on küll minimaalne - isegi alampeatükk „Turism ja majutus” on tühi.
- 2) Trip.ee kasutajate nõuanded Piirisaarde reisimiseks
- 3) Peipsimaa turismiinfoleht: www.visitpeipsi.com

Sihtgrupid ning külastajate/turistide arv

Sihtgrupiks eksootilist elamust otsivad omal käel matkajad. Saart külastab aastas hinnanguliselt 2000 – 2500 inimest aastas (andmed Piirissaare Vallavalitsus).

Ettepanekud, kokkuvõte vastustest

Küsimustikule ühtegi vastust ei laekunud. Vastavalt Piirissaare valla arengukavale on seal välja toodud strateegilised eesmärgid aastateks 2014 – 2020:

- Piirissaare valla arengu teadlikuks kujundamiseks turundatakse valda ja selle imepärast kultuuri. Mainekujunduslik tegevus ja sidumine spetsiifiliste kultuuri- ja loodusväärtustega.
- Töötada välja turismitooted kasutades selleks tõhusamalt kohalike traditsioonide potentsiaali.
- Rajada puhkuse ja vaba aja veetmise võimaluste laiendamiseks loodusrajad.
- Loodusradade võrgustiku loomine, vaatetorni rekonstrueerimine.
- Turistidele paadisadamate loomine.
- Olemasoleva valla kodulehe uuendamine ja ajakohastamine, selle sisukuse ja kasutajasõbralikkuse suurendamine.

Ettepanekud arendustöökis turismi edendamisel väikesaartel

- Saarte turismimajanduse arendamise eelduseks on **transpordivõimaluste olemasolu ja seda kajastava informatsiooni kättesaadavus**. Naissaare, Aegna, Osmussaare, Vilsandi, Kesselaiu ühendussadamad ning Kihnu külastussadam vajavad arendamist ning külastussadamate infosüsteem ühtlustamist; Ruhnu transport on heitlik ja ei rahulda turismiettevõtjaid. Nende probleemide lahendamisel tuleb loota riigi abile ja KOV-de initsiatiivile.

- Kõik vaadeldavad väikesaared on suuremal või vähemal määral kaitsealad. Vajalik on tegeleda **keskkonnahoiuga**. Sadamates on oluline välja tuua info selle kohta, et kogu saarele toodud prügi tuleb mandrile tagasi viia. Lisaks on vajalik piisav hulk kuivkäimlaid.

Sadamad ja sildumiskohad on oluline varustada infostendide, matkaradade skeemide ning korralike viitadega. Hoolitseda tuleb selle eest, et on olemas telkimiskohad ja lõkkeplatsid, loodusvaatluskohad ning elementaarse varustusega päästekuuriid koos infoga, kuidas tegutseda õnnetuse korral. Võimalusel välja ehitada ööbimiseks sobilikud varjualused.

Osmussaar on täiesti eriline juhtum oma erilise paiknemise tõttu ning seega on ülioluline kaaluda võimalust ehitada sinna majutuskoht, kus näiteks kohalikud saavad majutusteenust pakkuda – nõudlus selle järele kasvab.

Potentsiaalseks eestvedajaks nendes töodes saab olla **RMK**.

- Põhiliseks turunduskanaliks (mille järgi sihtkoht üldse üles leitakse) on saarte kodulehed. Need on kohati väga informatiivsed ning hetkeseisu kajastavad ning samas võib osade väikesaarte kohta leitav info internetis olla vägagi minimaalne ja puudulik. Siit tuleneb ilmselge vajadus **koolituse** järele, mis tutvustab kodulehe kaasajastamise ja optimeerimise oskusi ning nähtavaks muutmise võimalusi (kuidas tõsta netilehekülje leitavust lihtsate vahendite abil).

- Omal käel saarele saabujad on isegi oma telgis või ettevalmistatud varjualuses ööbimise korral potentsiaalsed lisateenuste tarbijad – toitlustus, giiditeenus, jalgrattarent, sauna rent jms. Nende teenuste pakkumine antud sihtgrupile võib olla saarte elanike jaoks oluliseks lisateenistuse võimaluseks. Sellekohaste **koolituste ja nõustamisteenuste** võimaldamine on väikesaarte ettevõtjatele oluline.

- Turist teeb külastusotsuse tihti selle põhjal, millisteks huvitavateks tegevusteks saarel võimalused on. Turismiettevõtjate jaoks on oluline **hooaja pikendamine**. Selleks on soovitatav **luua juurde sündmusi**, millest võiksid aastatega kujuneda traditsioonid - näiteks erinevad rahvakalendri tähtpäevade tähistamised, käsitöö- ja toiduvalmistamise kursused, loodusvaatlused, ratsamatkad, talvised suusa/räätsa/soome kelgu/uisu- ning saanisõidu jms matkad, traditsiooniliste tegevusalade integreerimine turismipaketti (nt käsitöö, kalandus, kohalik toit). Põnevaid tegevusi leiab kindlasti kohaliku ajaloo- ja kultuuripärandi tutvustamisega seotult. Kutsuda ellu mingi kindla temaatikaga kevadised või sügisesed festivalid – kohaliku toidu festival, kalafestival, lillefestival, leivateo nädalalõpp jne.

Tootearenduses on vaja mõelda selliste erinevaid teenuseid ühendavate pakettide peale, mis turistile iseseisvalt koostades keeruliseks osutub. See aitab kõigil kasu saada – turist jõuab teenusteni, mida ta iseseisvalt poleks ehk ise üles leidnud või välja valinud, teenusepakkujad saavad teenust müüa. Paketid on vaja suunata kindlatele sihtrühmadele, ning hinnastamispoliitika puhul tuleb kindlasti silmas pidada, et kõrge maksumus ei paneks turiste pakettidest loobuma. Paketeerimisel võivad erinevatele sihtrühmadele suunatud valikus olla nii 1-, 2- kui 3-päevased paketid, nt romantikapakett, pakett vanavanemale ja lapselapsele (üha kasvav sihtrühm Eestis), perepakett, aktiivse puhkuse pakett jne.

- Oluline on koostöö firmadega, kes toovad külastajaid/turiste saarele ning kohalike MTÜ-de ning majutus- ja toitlustusteenuseid pakkuvate ettevõtjate vahel. Hetkel ei tee suurem osa väljastpoolt saari reisisiteenuse pakkujatest mingit koostööd väikesaartel asuvate teenuste pakkujatega. Kohalikud tegijad peaksid nendega läbirääkimisi pidama ning pakkuma välja võimalusi koostööks, et oma teenuste müügi edendamiseks panna kokku ühised reisi- ja pakettid.

- Väikesaarte esindajate poolt toodi välja väärt idee kaaluda **nn väikesaarte passi välja töötamist**, mis teatud arvu saarte külastamisel annab näiteks mingi boonuse külastajale – kas hinnasoodustuse näol, tasuta teenuse näol vms.

- Oluline on korraldada turismiteenuste kvaliteedi tõstmise **koolitusi** (nt omavahelise kogemuse jagamisega väikesaarte esindajate vahel) – giiditeenus, toitlustamine, turismiturundus, esmaabi- ja päästekoolitus.

Kes arendavad?

Kui transpordiühenduste parendamisel on riik palju ära teinud, siis kohalikel omavalitsustel on veel lai tööpõld selles osas, sest iga püsiasustusega väikesaarega peaks toimuma mingigi regulaarsusega transpordiühendus ning olema loodud sildumisvõimalused väikelaevadele.

Matkaradu on KOV-d mingil määral märgistanud ning ka infotahvleid üles pannud, aga palju tähelepanu tuleb veel suunata telkimiskohtade, lõkkeplatside, varjualuste, kuivkäimlate, matkaradade korrastamise peale. Siin leiab ehk **RMK** võimaluse kaasa lüüa nii nõu kui rahaliste vahenditega.

Teenuste arendamine on eelkõige kohalike ettevõtjate õlgadel, nende võimekusel omavahel koostööd teha ning väljastpoolt saari teenust pakkuvate firmade kaasamisega.

Koolitused ja töötoad kõikide väikesaarte esindajatele turunduskanalite parandamiseks, teenuste kvaliteedi tõstmiseks ning pakett-teenuste väljaarendamiseks, valmisoleku parendamiseks esmaabi- ja päästeteenuse osutamisel on ühised teemad enamusele saartele. Nende teemadega saab tegeleda **ESK eestvedamisel**, kui seda võimaldab **Väikesaarte programm**.

Lisa 1: Küsimustik kohalike omavalitsuste ja kogukondade esindajatele

1. Millised täienduskoolitused pakuvad huvi ettevõtluse edendamiseks:

Ettevõtte loomise ja juhtimisega seotud seadusandlus	jah / ei
Äriplaani koostamine	jah / ei
Finantsjuhtimine ja raamatupidamine	jah / ei
Puhkemajandustoote või -teenuse arendamine ja turundamine	jah / ei
Toidutoote arendamine ja turundamine	jah / ei
Käsitöötoote arendamine ja turundamine	jah / ei
Projekti koostamine ja elluviimine	jah / ei
Teenindusalane koolitus	jah / ei

Millised täienduskoolitused veel huvi pakuvad?

2. Kas olete rahul transpordiühendusega saare ja mandri vahel?

üldse ei ole rahul   1   2   3   4   5   6   väga rahul

Mis selles valdkonnas enim rahulolematust põhjustab?

3. Kas olete rahul kasutada olevate sideteenustega?

üldse ei ole rahul   1   2   3   4   5   6   väga rahul

Mis selles valdkonnas enim rahulolematust põhjustab?

sh internetiühendusega

üldse ei ole rahul   1   2   3   4   5   6   väga rahul

Mis selles valdkonnas enim rahulolematust põhjustab?

sh mobiilsidega

üldse ei ole rahul   1   2   3   4   5   6   väga rahul

Mis selles valdkonnas enim rahulolematust põhjustab?

4. Kas olete rahul jäätmekäitluse korraldusega?

üldse ei ole rahul   1   2   3   4   5   6   väga rahul

Mis selles valdkonnas enim rahulolematust põhjustab?

5. Kas olete rahul päästeteenistuse korraldusega?

üldse ei ole rahul   1   2   3   4   5   6   väga rahul

Mis selles valdkonnas enim rahulolematust põhjustab?

6. Kas olete rahul joogivee kättesaadavuse ja kvaliteediga?

üldse ei ole rahul   1   2   3   4   5   6   väga rahul

Mis selles valdkonnas enim rahulolematust põhjustab?

7. Kas olete rahul toiduainete kättesaadavusega?

üldse ei ole rahul   1   2   3   4   5   6   väga rahul

Mis selles valdkonnas enim rahulolematust põhjustab?

8. Kas olete rahul hoolekandeteenuste kättesaadavusega?

üldse ei ole rahul   1   2   3   4   5   6   väga rahul

Mis selles valdkonnas enim rahulolematust põhjustab?

9. Kas olete rahul tervishoiuteenuste kättesaadavusega?

üldse ei ole rahul   1   2   3   4   5   6   väga rahul

Mis selles valdkonnas enim rahulolematust põhjustab?

10. Kas olete rahul energiavarustusega saarel?

üldse ei ole rahul   1   2   3   4   5   6   väga rahul

Mis selles valdkonnas enim rahulolematust põhjustab?

11. Kas olete rahul täienduskoolituse võimalustega?

üldse ei ole rahul   1   2   3   4   5   6   väga rahul
 Mis selles valdkonnas enim rahulolematust põhjustab?

12. Millised saarlaste ühistegevused on teie saarele omased (nt küla- või saarekoosolek, talgutöö, tähtpäevade tähistamine, hobitegevusega seotud kooskäimised, mere- või saareteemalised üritused, traditsiooniliste töödega seotud üritused, küla- või saarepeod, saart populariseerivad üritused jne.)?

13. Palun nimetage teie saarel tegutsevad seltsingud, seltsid, mittetulundusühingud ning millele nende tegevus peamiselt suunatud on (nt. saarele omaste tegevus- ja kultuuritraditsioonide hoidmine, ürituste korraldamine, keskkonna- ja loodushoid, päästevõimekuse tõstmine, saare külalistele külastuselamuse pakkumine jne.)?

14. Kas ootate külastajaid/turiste oma saarele?

üldse ei oota   1   2   3   4   5   6   ootan väga

Kommentaar:

15. Millest huvituvad külastajad on saarele oodatud?

loodushuvilised Eestist

üldse ei oota   1   2   3   4   5   6   väga oodatud

loodushuvilised välisriikidest

üldse ei oota   1   2   3   4   5   6   väga oodatud

pärimuskultuurist huvitujad Eestist

üldse ei oota   1   2   3   4   5   6   väga oodatud

pärimuskultuurist huvitujad välisriikidest

üldse ei oota   1   2   3   4   5   6   väga oodatud

ettevõtted, organisatsioonid saarel toimuvatest üritustest osavõtjatena

üldse ei oota   1   2   3   4   5   6   väga oodatud

õpilaste grupid

üldse ei oota   1   2   3   4   5   6   väga oodatud

Millised külastajate sihtrühmad on veel oodatud?

16. Mida on vaja ette võtta, et saar oodatud sihtrühmadele atraktiivseks külastuspaigaks muuta?

parandada transpordivõimalusi saarele (sadama(te) infrastruktuur ja transporditeenus	jah / ei
parandada transpordivõimalusi saarel (rendiautod, -jalgrattad jms)	jah / ei
luua erineva mugavusastmega majutusvõimaluste olemasolu	jah / ei
parandada toitlustusvõimalusi, sh traditsioonilise kohaliku toidu tarbimise võimalusi	jah / ei
suurendada saarega tutvumise võimalusi (matkarajad, loodusgiidid, linnuvaatlus, kalastamine, jahipidamine jms)	jah / ei
suurendada pärandkultuuri väärtustega tutvumise võimalusi (ajalugu, rahvakultuur)	jah / ei
parandada keskkonnahoiu korraldust (märgistatud matkarajad, lõkkeplatsid, kuivkäimlad, jäätmemajandus)	jah / ei
luua/suurendada väljaspool kõrghooaega pakutavate teenuste mahtu (tegevusi, majutust ja toitlustamist sisaldavad pakett-teenused)	jah / ei
tõsta teenuste pakkumise kvaliteeti (koolitused giididele, toitlustajatele, turundajatele jms)	jah / ei
tõsta turundustegevuse mahtu ja kvaliteeti	jah / ei
parandada esmaabi- ja päästeteenuste kättesaadavust	jah / ei

Mida veel oleks vaja teha?

17. Millistes küsitluses käsitlemata valdkondades näete veel parendamist vajavaid kitsaskohti?

18. Milliste saareelu kitsaskohtade lahendamisel näete võimalusi koostööks oma saarel ja teiste väikesaartega, sh koostöös Eesti Saarte Koguga?

Töö koostamisel kasutatud materjalide ja allikate loetelu

Eesti Vabariigi seadused ja riiklikud arengukavad

Riigikogu, 11.02.2003, Püsisustusega väikesaarte seadus.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/12808278?leiaKehtiv>

Riigikogu, 15.11.2000, Turismiseadus

<https://www.riigiteataja.ee/akt/129062014087?leiaKehtiv>

Riigikogu otsus, 26.11.2006, Eesti riiklik turismi arengukava aastateks 2007-2013.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/12755212>

Eesti riiklik turismiarengukava 2014-2020.

<https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/3191/1201/3015/lisa.pdf>

Eesti Merenduspoliitika 2012-2020. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium.

https://valitsus.ee/sites/default/files/contenteditors/arengukavad/eesti_merenduspoliitika_2012-2020.pdf

Omavalitsuste kehtivad arengukavad

Kaarma Vallavolikogu määrus nr 5, 26.02.2014, Kaarma valla arengukava 2011-2018.

Muhu Vallavolikogu määrus nr 3, 18.12.2013, Muhu valla arengukava 2014-2020.

Ruhnu Vallavolikogu määrus nr 6, 02.10.2014, Ruhnu valla arengukava aastateks 2015-2018.

Kihelkonna Vallavolikogu määrus nr 13, 28.12.2012, Kihelkonna valla arengukava 2007-2013(2017).

Viimsi Vallavolikogu määrus nr 16, 09.10.2014, Viimsi valla arengukava 2014-2020.

Tallinna Linnavolikogu määrus nr 9, 05.04.2012, Kesklinna linnaosa arengukava aastateks 2012-2016.

Kihnu Vallavolikogu määrus nr 2, 18.02.2014, Kihnu valla arengukava 2012-2020.

Tõstamaa Vallavolikogu määrus nr 23, 17.02.2012, Tõstamaa valla arengukava kuni aastani 2016.

Noarootsi Vallavolikogu määrus nr 70, 24.09.2012, Noarootsi valla arengukava aastateks 2013-2020.

Vormsi Vallavolikogu määrus nr 10, 26.09.2011, Vormsi valla arengukava 2011-2025.

Piirissaare Vallavolikogu määrus nr 3, 25.06.2014, Piirissaare valla arengukava 2014-2020.

Omavalitsuste valdkondlikud arengudokumendid

Tõstamaa Vallavolikogu määrus nr 42, 28.03.2013, Manija saare teemaplaneering.

Kihnu Vallavolikogu määrus nr 14, 11.09.2008, Kihnu Kooli arengukava 2008-2015.

Muhu Vallavolikogu määrus nr 7, 17.08.2007, Muhu valla turismi arengukava 2007-2013.

Vormsi Vallavolikogu määrus nr 1, 17.01.2014, Vormsi Lasteaed-Põhikooli arengukava aastateks 2014-2018.

Viimsi Vallavolikogu määrus nr 10, 15.04.2014, Viimsi valla turismi arengukava aastani 2025.

Viimsi Vallavolikogu määrus nr 22, 14.10.2008, Naissaare arengukava aastateks 2008-2015.

Viimsi Vallavalitsuse määrus nr 17, 27.05.2011, Prangli Põhikooli arengukava 2011-2013.

Abruka ja Vahase saare arengukava aastateks 2012-2018.

http://www.kaarma.ee/files/arengukava/Abruka_arengukava_250812%20_1_.pdf

Prangli saare arengukava. Prangli-Viimsi 2007.
http://www.viimsivald.ee/public/Prangli_AK_10_08_final_.pdf

Ruhnu Põhikooli arengukava 2010-2013.
<http://ruhnu.ee/arengukavad/>

Omavalitsuste ametlikud kodulehed

Kaarma vald, www.kaarma.ee
Muhu vald, www.muhu.ee
Ruhnu vald, www.ruhnu.ee
Kihelkonna vald, www.kihelkonna.ee
Viimsi vald, www.viimsivald.ee
Kihnu vald, www.kihnu.ee
Tõstamaa vald, www.tostamaa.ee
Noarootsi vald, www.noarootsi.ee
Vormsi vald, www.vormsi.ee
Piiressaare vald, www.piiressaare.ee
Tallinna Kesklinna linnaosa, www.tallinn.ee/est/kesklinn/

Kaitsealade kaitse-eeskirjad ja kaitsekorralduskavad

VV määrus nr 132, 08.05.2007, Abruka looduskaitseala kaitse-eeskiri.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13293405>

Abruka hoiuala ja Abruka looduskaitseala kaitsekorralduskava 2011-2020.
<http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/GetFile.aspx?fail=-381321612>

VV määrus nr 184, 05.05.2004, Kesselaiu maastikukaitseala kaitse-eeskiri.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/753023>
Ruhnu hoiuala kaitsekorralduskava 2015-2024.
http://www.keskkonnaamet.ee/public/ajutine/Ruhnu_HA_KKK_15.10.2014.pdf

VV määrus nr 144, 22.05.1996, Vilsandi rahvuspargi kaitse-eeskirja ning välispiiri kirjelduse kinnitamine. <https://www.riigiteataja.ee/akt/25118>

Vilsandi rahvuspargi kaitsekorralduskava 2012-2016.
http://www.keskkonnaamet.ee/public/Vilsandi_RP_KKK_2012-2016.pdf

VV määrus nr 31, 04.03.2014, Kihnu laidude looduskaitseala moodustamine ja kaitse-eeskiri.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/118032014003&leiaKehtiv>

VV määrus nr 127, 29.05.2006, Manija maastikukaitseala kaitse-eeskiri.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/1035287>

Manija maastikukaitseala kaitsekorralduskava 2010-2019.
http://www.keskkonnaamet.ee/kkk/Manija_MKA_KKK_2010_2019.pdf

VV määrus nr 107, 05.08.2010, Osmussaare maastikukaitseala kaitse-eeskiri.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13348382>

Nõva-Osmussaare hoiuala kaitsekorralduskava 2010-2014.
http://www.keskkonnaamet.ee/public/Valdkonnad/Looduskaitse/Kaitseplaneerimine/N6va-Osmussaare_HA_KKK_2010-2014.pdf

Osmussaare maastikukaitseala kaitsekorralduskava 2010-2014.
http://www.odensholm.se/Dokument/Osmussaare_MKA_KKK_2010_2014.pdf

VV määrus nr 264, 01.08.2000, Vormsi maastikukaitseala kaitse-eeskiri.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/12832053>

Väinamere hoiuala mereosa kaitsekorralduskava aastateks 2009-2018.
http://www.balticseaportal.net/media/upload/File/Vainamere_KKK_07.07.09.pdf

VV määrus nr 184, 20.12.2013, Peipsiveere looduskaitseala kaitse-eeskiri.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/131122013004&leiaKehtiv#para3>

Peipsiveere looduskaitseala kaitsekorralduskava 2015-2024.
http://www.keskkonnaamet.ee/public/old/KKK_Peipsiveere_v25_avalikule_valjapanekule_li_sadeta1.pdf

VV määrus nr 38, 24.01.2001, Naissaare Looduspargi kaitse-eeskiri.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/980086>

Aegna maastikukaitseala kaitse-eeskiri.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13321831>

Aegna maastikukaitseala kaitsekorralduskava 2012-2021.
<http://loodus.keskkonnainfo.ee/eelis/GetFile.aspx?fail=-2143453580>

Prangli loodusala kaitsekorralduskava 2014-2023. Eelnõu.
http://www.viimsivald.ee/public/Prangli_loodusala_KKK_eelnou_22.01.13.pdf

Väikesaarte programmi tegevuskavad

Väikesaarte programmi 2011. aasta tegevuskava.
http://www.eas.ee/images/doc/Avalikule_ja_mittetulundussektorile/avalike_teenuste_arendamine/vaikesaarte/vaikesaaredtk.pdf

Väikesaarte programmi 2012. aasta tegevuskava.

Väikesaarte programmi 2013. aasta tegevuskava.
http://www.eas.ee/images/doc/Avalikule_ja_mittetulundussektorile/avalike_teenuste_arendamine/vaikesaarte/vsp%20tegevuskava%202013.pdf

Väikesaarte programmi 2014. aasta tegevuskava.
http://www.eas.ee/images/doc/Avalikule_ja_mittetulundussektorile/avalike_teenuste_arendamine/vaikesaarte/VSP%202014%20%20tegevuskavasse%20kantud%20projektid_RR_1.pdf

Muud dokumendid

OECD Tourism Trends and Policies 2014.
http://www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/oecd-tourism-trends-and-policies-2014/summary/english_tour-2014-sum-en

Tourism 2020 vision

<http://www.unwto.org/facts/eng/vision.htm>

Hankov, M. Eesti turismi arengusuunad.

http://www.northestonia.eu/sites/default/files/monica_hankov.pdf

Püeiasustusega väikesaarte seaduse mõju ja teiste püeiasustusega saarte vajadused.

Lõpparuanne 09.02.2009. Koostanud FIE Aado Keskspaik, MTÜ Tuleviku-uuringute Instituut, TTÜ Kuressaare Kolledž.

<http://www.riigikogu.ee/index.php?id=46186>

Pärnu-Ruhnu-Roomassaare ühistranspordi uuring 2010.

<http://www.saaremaavalitsus.ee/documents>

MTÜ Vabatahtlik Reservpäästerühm, Arengukava aastateks 2011 kuni 2015.

<http://www.rpr.ee/wp-content/uploads/2013/03/RPR-arengukava.pdf>

MTÜ Eesti Vabatahtlik Mere- ja Järvepääste, Vabatahtliku merepääste arengukava aastani 2020.

http://www.vomare.ee/images/site/vamep_arengukava_2012-2020.pdf

Keskspaik, A; Pank, M; Salong, H. (2009) Eesti väikesaared. Tallinn: Koolibri.

Ettevõtted ja organisatsioonid

MTÜ Eesti Maaturism, www.maaturism.ee

SA Ettevõtlike Arendamise Sihtasutus, turismiportaal, <http://www.puhkaeestis.ee/>

OÜ 360 Kraadi, www.360.ee

OÜ Reimann Retked, www.retked.ee

OÜ Tiit Reisid, www.tiitreisid.ee

OÜ Merematkad, www.merematkad.ee

Watersport, www.watersport.ee

Veeteede Amet, <http://www.vta.ee/atp/index.php?id=13178>

Päästeamet, <http://www.rescue.ee>

AS Saarte Liinid, www.saarteliinid.ee

OÜ Kihnu Veeteed, <http://www.veeteed.com>

Tuule Grupp, <http://tuulelaevad.ee>

AS Tallinna Lennujaam, <http://www.tallinn-airport.ee>

Kuressaare Lennujaam, <http://www.kuressaare-airport.ee>

Pärnu Lennujaam, <http://www.parnu-airport.ee>

MTÜ Nutikas Vormsi, www.smart.vormsi.ee

SA Osmussaare Fond, <http://www.osmussaar.ee/est/>

Ruhnlase blogi, <http://ruhnlane.blogspot.com>